

ΑΡΤΕΜΙΟΥ Ν. ΜΙΧΟΥ

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(1825—1826)

ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΛΛΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
ΑΝΑΓΟΜΕΝΑΙ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

ΥΠΟ

Σ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ

10 — ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ — 10

1883

81 270

Τὸ σῶμα μου σὺν ᾧ ἔτι
ΑΡΤΕΜΙΟΥ Ν. ΜΙΧΟΥ *Διημ. Τσαλαρακούρη*

ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ *Τεμπέρεν διότι φανὶς ἡ ἀγάπη*

Ἀθήνα, Ἰαν. 1883. ὁ ἐκδότης

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

(1825—1826)

ΚΑΙ ΤΙΝΕΣ ΑΛΛΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
ΑΝΑΓΟΜΕΝΑΙ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΑΙ

ΥΠΟ

Σ. Π. ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ
40 - ΟΔΟΣ ΟΜΗΡΟΥ - 40

1883

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΕΚΔΟΤΟΥ

Μία τῶν λαμπροτέρων σελίδων τῆς ἱστορίας τῆς ἡμετέρας παλιγγενεσίας, ἣν μετὰ ἐθνικῆς ὑπερηφανείας θὰ ἐπιδεικνύωσι διὰ παντός αἱ γενεαὶ, ἔσεται ἀναντιρρήτως ἡ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου.

Τὰ πολεμικὰ χρονικὰ τῶν διαφόρων ἐθνῶν ἀναφέρουσι βεβαίως περὶ πλείστων θαυμαστῶν στρατιωτικῶν κατορθωμάτων, δι' ὧν ἐδοξάσθησαν οἱ διαπράξαντες αὐτὰ ἥρωες· πλὴν ταῦτα εἶναι ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνάλογα πρὸς τὸ μεγαλεῖον τῶν συντελεσάντων εἰς αὐτὰ ἐθνῶν. Ἡ δὲ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου, ὅπως καὶ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτοῦ ὁ ἱερός ἡμῶν ἀγὼν, ἔχει τοῦτο τὸ ἰδιάζον, ὅτι εἶναι ἔργον ἔθνους μικροῦ, ἀπολέμου, ἐστερημένου πάντων σχεδὸν τῶν μέσων, δι' ὧν διεξάγονται οἱ πόλεμοι, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἔχοντος ἀντίπαλον αὐτοῦ αὐτοκρατορίαν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν διατελοῦσαν, ἐκπέμπουσαν δὲ εἰς τὰ πεδία τοῦ πολέμου ἀλληλοδιαδόχως παμπληθεῖς ἡσκημένας στρατιάς ὑπὸ δοκιμωτάτους στρατηλάτας, καὶ πρὸς τούτοις διαθέτουσαν ἄφθονα ἅμα καὶ ἐντελῆ τὰ ὑλικά ἐφόδια.

Ἡ ὑπὸ τοιούτους λοιπὸν ὁρους ἀντίστασις εὐαρίθμου φρουράς, τῆς ὁποίας μόνον τὸν πυρῆνα ἀπετέλουν οἱ ὀλίγιστοι μαχηταὶ τοῦ Σουλίου, ἐπὶ μακροὺς μῆνας στερουμένης τῶν πάντων (ἐπὶ δὲ τῶν τελευταίων ἡμερῶν καὶ αὐτῆς τῆς σαρκὸς τῶν ῥυπαρῶν κατοικιδίων ζώων), καὶ ὑπὸ τὴν σκέπην ὀχυρωματικῶν ἔργων

μαχομένης, τὰ ὅποια οὐ μόνον κατὰ τὴν σημερινὴν τέχνην τοῦ πολέμου ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐκείνων κρινόμενα ἦσαν ἀθύρματα,¹ δὲν δύναται βεβαίως νὰ λογισθῇ ὡς ἐκ τῶν κοινῶν πολεμικῶν ἀνδραγαθημάτων, ἀλλὰ θὰ προκαλῇ ἐσαεὶ τὸν θαυμασμόν καὶ αὐτῶν τῶν ψυχροτάτων ἀνθρώπων. Ἡ τολμηροτάτη δ' ἐξοδος, ἣν ἀπεγνωσμένως ἐπεχείρησεν ἡ καταπεποιημένη ἐκείνη φρουρὰ τῆς ἀθανάτου πόλεως, θὰ μνημονεύηται ἀναμφιβόλως ὡς τὸ θαυμασιώτερον ἔργον ἀνδρείας καὶ φιλοτιμίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολιορκιῶν.

Τοῦ μεγάλου λοιπὸν τούτου δράματος αἱ δεινὰ περιπέτειαι καὶ τὰ αἵματηρὰ ἐπεισόδια ἐξελίσσονται ἐν τῷ ἐπομένῳ βιβλίῳ, κατ' ἀρχὰς μὲν ἐν εἵδει χρονογραφικῶν σημειώσεων, κατόπιν δὲ καὶ ἰδίως ἀφ' ὅτου διεκόπη ἡ ἔκδοσις τῶν ἐν Μεσολογγίῳ «Ἑ λ λ η ν ι κ ῶ ν Χ ρ ο ν ι κ ῶ ν», ὅσον οἶόν τε λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὁ ἀναγινώσκων μετὰ προσοχῆς θὰ εὔρῃ, ἐν ἀπερίττῳ φράσει καὶ ἐν ἀπλότῃ ἀφηγήσει, ζῶσαν τὴν εἰκόνα τῆς μεγαλουργοῦ γενεᾶς, ἥτις παρέδωκεν ἡμῖν πατρίδα ἐλευθέραν, θὰ θαυμάσῃ δὲ αὐτὴν διὰ τὴν ἐθελοθυσίαν καὶ ἀρετὴν, ἣν ἐπεδείξατο παλαίονσα κατὰ πολυαρίθμων ἐχθρῶν, ἀκαταπαύστως δὲ καὶ μετὰ νέων καὶ ἐπιρρωνυμένων ἐκάστοτε δυνάμεων ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς. Ἐχει δὲ τοῦτο τὸ χαρακτηριστικὸν τὸ ἔργον, εἰς οὗ τὴν δημοσίευσιν προήχθην, ὅτι ἐγγράφη ὑπὸ προσώπου μετασχόντος τοῦ δρά-

1 Μοὶ διηγεῖτο ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ἀπομνημονευμάτων», ὅτι πολλάκις, ἐν ὧραις ἀντακωχῆς, οἱ πολεμισταὶ ἡμῶν προκύπτοντες ἀπὸ τῶν προχωμάτων, ἤναπτον τὰς καπνοσύριγγας αὐτῶν διὰ τοῦ πυρὸς τῶν ἐν τοῖς παρακειμένοις χαρακώμασι. Τούρκων στρατιωτῶν. Τόσων ἐγγύς ἀλλήλων ἦσαν οἱ δύο ἀντίπαλοι!

ματος καὶ ἀντιληφθέντος ἰδίαις αἰσθήσεσιν ὅλων τῶν περιπετειῶν αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους.

Μεταξὺ τῶν σφριγόντων μαχητῶν, οἵτινες μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ προσέδραμον εἰς τὰς τάξεις τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων, ἦν καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» Ἀρτέμιος Μίχος, νεαρὸς εὐπατρίδης τῶν Ἰωαννίνων, καταλιπὼν καπνίζοντα ἔτι τὰ ἐρείπια τῆς πατρικῆς οἰκίας καὶ μεταστὰς ἐκ τῶν ἀνέσεων τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου εἰς τὰς κακοπαθείας τοῦ πολέμου. Μετὰ πέντε δὲ ἔτη ἡ δίνη τῶν μαχῶν περιέλαβε καὶ αὐτὸν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Μεσολογίου, ὅπου ἐγένετο κοινωνὸς πάντων τῶν ἀγῶνων, τῶν ταλαιπωριῶν ὡς καὶ τῆς δόξης τῆς φρουρᾶς. Διαρκούσης τῆς πολιορκίας, ὁ συγγραφεὺς κατέγραψε πιστὰς σημειώσεις περὶ τῶν συμβάντων, τὰς ὁποίας συνηρμολόγησεν ὕστερον, ὅτε συντελεσθέντος τοῦ ἀγῶνος ἀπεκατεστάθη ἡ τάξις.

Πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐσκόπει ὁ συγγραφεὺς νὰ προσάγῃ εἰς τὸ φῶς τὰ «Ἀπομνημονεύματα», ἀλλ' ἡ πρόθεσις αὐτοῦ ἐματαιώθη μέχρι τοῦδε, τοῦτο μὲν διότι μελετῶν νὰ μεταβῇ εἰς τὸν τόπον τῆς πολιορκίας, ὅπως λάβῃ παρ' ἀνδρὸς καταλλήλου ἀκριβὲς διάγραμμα τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως καὶ τῶν πέριξ θέσεων, ἐν αἷς τοσαῦτα διεδραματίσθησαν, οὐδέποτε ἠδυνήθη ἔνεκα πολλῶν λόγων νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ, τοῦτο δὲ, ὅπερ καὶ τὸ σπουδαιότερον, διότι εἷς τινὰς σελίδας τοῦ χειρογράφου ὁ φιλαλήθης ἱστορικὸς ἦτο ἠναγκασμένος νὰ ἐκθέσῃ μετὰ πικρίας τὴν διαγωγὴν προσώπων, ὧν ἡ ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐκτύλιξιν τοῦ δράματος ἐπέδρασεν ὀλεθρῶς εἰς τὴν τύχην τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογίου. Τὰ πρόσωπα δὲ ταῦτα δὲν εἶχον ἔτι παραληφθῇ ἐν τῇ

περιόδῳ ἐκείνῃ τοῦ παρελθόντος, ἥτις γενομένη τοῦ λοιποῦ κτῆμα τῆς ἱστορίας, ἀπαλλάσσει τὸν ἱστορικὸν ἀπὸ τῶν συνήθων ἐνδοιασμῶν καὶ ἀναβολῶν. Οἱ λόγοι οὗτοι, οὔτινες παρεκώλυσαν μέχρι τοῦδε τὴν δημοσίευσιν τοῦ χειρογράφου, δὲν ἐξέλιπον μὲν ἐντελῶς καὶ σήμερον, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἢ μὲν ἑλλειψις τοπογραφικοῦ χάρτου ἀνεπληρώθη, φρονῶ, ἐπαρκῶς, ὡς θὰ εἴπωμεν κατωτέρω, οἱ δὲ ἔνεκα προσωπικῶν ἀφορμῶν δισταγμοὶ, ἐκλιπόντος τοῦ συγγραφέως, δὲν δύνανται τοῦ λοιποῦ νὰ εἶναι σπουδαῖοι. Διότι ὡς πολλάκις ὀρθῶς ἐρρήθη, ὁ σκοπὸς τῆς ἱστορίας οὐδέποτε πρέπει νὰ παραλλάπτηται ἔνεκα προλήψεων ἢ ἀδυναμιῶν, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ ἔχῃ κρηπίδα ὡς τέλος τὴν ἀρμόζουσαν ἐκάστῳ δικαιοσύνην. Σημειώματα. Περιττὸν σχεδὸν εἶναι νὰ δηλώσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι περὶ τῆς ἀκριβείας τῆς ἀφηγήσεως ἐγγυᾶται ἡ φιλαλήθεια καὶ ἡ εὐθύτης τοῦ συγγραφέως, οὔτινος τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐξετίμων καὶ ἀνωμολόγουν πάντες οἱ γνωρίσαντες αὐτὸν ζῶντα. Τούτου ἔνεκα πέπεισμαι, ὅτι δὲν θὰ κριθῶσιν ἐξωγκωμένοι οἱ κατὰ τὴν ἑκθεσιν τῶν διαφόρων συμπλοκῶν καὶ μαχῶν ἀναφερόμενοι ἀριθμοὶ τῶν φονευθέντων καὶ τραυματισθέντων Ὁθωμανῶν, οὐδ' ὡς ὑπαγορευθέντες εἰς τὸν συγγραφέα ἐκ τοῦ συνήθους ἡμῖν ἐλαττώματος τῆς ὑπερβολῆς ἐν ταῖς διηγήσεσι τῶν πολεμικῶν ἡμῶν ἔργων. Ὅτι δὲ οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι οὐδὲν ἔχουσι τὸ ὑπερβολικὸν καὶ μυθῶδες, ἀποδεικνύεται καὶ ἐξ ὅσων ὁ Σ. Τρικούπης ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως ἐκτίθησιν.¹

1 Χίλιοι ἑννεακόσιοι ἠριθμήθησαν οἱ κατὰ διαφόρους τρόπους ἀποθανόντες ἐπὶ τῆς πολιορκίας τῆς Ἑλλήνης· ἄδηλον πόσοι ἀποθανόντες ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Κιουταχὴν, διότι ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπαμεν,

Ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὁ συγγραφεὺς ἐσκόπει πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἔργου νὰ μεταβῇ εἰς τὸν ἱερὸν τόπον τῆς ἐνδόξου πολιορκίας καὶ νὰ ἐπισυνάψῃ ἀκριβὲς αὐτοῦ διάγραμμα. Τὴν ματαιωθείσαν ταύτην πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπιθυμῶν κατὰ τὸ ἐνὸν νὰ πραγματοποιήσω, ἔκρινα καλὸν νὰ προτάξω τοῦ κειμένου τὴν ὥραϊαν καὶ σαφεστάτην τοπογραφίαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν περιχώρων, τὴν περιεχομένην ἐν τῷ Κεφ. τεσσαρακοστῷ τοῦ Γ' τόμου τῆς ἱστορίας τοῦ Σ. Τρικούπη· ἐλπίζω δὲ, ὅτι τοῦτο θ' ἀναπληρώσῃ ἐπαρκῶς τὴν ἑλλειψιν εἰδικοῦ τοπογραφικοῦ χάρτου.

Σημειωτέον, ὅτι τὰ « Ἀπομνημονεύματα » ταῦτα ἐγράφησαν ὑπ' ἀνδρὸς καταναλώσαντος τὰ πλεῖστα ἔτη τῆς νεότητος αὐτοῦ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν καὶ ἀφιερῶσαντος κατόπιν ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτοῦ εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Ὁ τρόπος λοιπὸν τῆς φράσεως καὶ τῆς γλώσσης καθ' ὅλου τοῦ χειρογράφου ἦτο ὁ ἀφελὴς ἐκεῖνος, φυσικὸς καὶ ἀπέριτος, πλὴν καὶ σκληρὸς πολλάκις καὶ ἄνευ νεύρων, δι' οὗ διεκρίνοντο οἱ ἄνδρες τῆς ἀποσβεσθείσης ἤδη μεγάλης γενεᾶς. Διὰ τοῦτο ἔκρινα προτιμότερον διὰ τὴν σαφήνειαν τοῦ κειμένου καὶ διὰ τὴν ὁμαλότητα τῆς φράσεως νὰ διορθώσω μέρη τινὰ τοῦ χειρογράφου, χωρὶς διὰ τῆς διορθώσεως

δὲν διατιροῦνται παρὰ τῆς ἀτάκτου στρατολογίας, καὶ ἄλλοι μὲν αὐτογυμνῶνως ἔρχονται ἄλλοι δὲ ἄνευ ἡθείας ἀπέρχονται ἀλλ' οἱ ὑπὸ τὸν Ἰδρατήμην ὀπλοφοροῦντες τακτικοί, ἀπαριθμηθέντες μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, εἰρήθησαν 3510, ἐν ᾧ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐλθόντες εἰς πολιορκίαν ἦσαν κατὰ μὲν τινας 8,000, κατ' ἄλλους δὲ 10,000 Ἐντεῦθεν καταφαίνεται ἐπὶ ποίᾳ τιμῇ ἡγοράσθησαν τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως καὶ ὅποιοι ἐφάνησαν οἱ ὑπέρμαχοί τῆς.

(Σπ. Τρικούπη, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμ. Γ', ἐκδ. 6' Σελ. 343.

ταύτης νὰ παραβλαφθῇ ποσῶς ἡ ἔννοια τοῦ περιεχομένου.

Πλὴν δὲ τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου ἀπομνημονευμάτων, κατέλιπεν ἀνεκδότους ὁ συγγραφεὺς καὶ ἄλλας τινὰς σημειώσεις, ἀναφερομένας εἰς ἄλλα πολεμικὰ συμβάντα, τελεσθέντα μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς ἐνδόξου πόλεως, καὶ ὧν μετέσχευ ὡσαύτως ἀγωνιζόμενος. Αἱ σημειώσεις αὗται εἶναι ἀληθῶς λίαν ἀτελεῖς, ἢ μᾶλλον ἔχουσι τύπον ἀπλῶν δοκιμίων, ἅτινα ὁ συγγραφεὺς προετίθετο νὰ συμπληρώσῃ καὶ νὰ διασκευάσῃ ἐν καιρῷ. Ἀλλὰ καίτοι ἀτελεῖ τὰ σημειώματα ταῦτα δὲν ἐδίστασα νὰ συμπεριλάβω αὐτὰ ἐν τῇ παρούσῃ πραγματείᾳ, διότι ἄλλως ἤθελον ἴσως ἀπολεσθῇ διὰ παντὸς, προσαγόμενα δὲ νῦν εἰς φῶς δύνανται ὅπωςδῆποτε νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς τὴν ἀκριβεστέραν ἱστορίαν τῶν ἡρώϊκων ἐκείνων χρόνων.

Ἐν Ἀθήναις, κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1881.

ΣΗ ΑΡΑΒΑΝΤΙΝΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐν ᾧ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐμαστιζέτο δεινῶς ὑπὸ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὁ Σουλτὰν Μαχμουὺτ ἐβουλεύετο τὴν ἐξόντωσίν του, παρασκευάζων κατ' αὐτοῦ κολοσσαιᾶς ἐκ τῆς Ἀφρικῆς, Ἀσίας καὶ Εὐρώπης δυνάμεις.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Αἰγυπτίου στρατιᾶς Ἰβραήμ Πασσᾶς, ἀρξάμενος τῆς ἐκστρατείας, ἐπεχείρησεν ἀκωλύτως κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον 1825 τὴν κατὰ τὰ Μεσσηνιακὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου ἀπόβασίν του. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἀφοῦ τόσον ἐπιδεξιῶς κατέπαυσε τὴν ἀνταρσίαν, ἐπαναγαγούσα τοὺς ἀπονενοημένους εἰς τὸ καθήκόν των, μετέπεσεν αἰφνιδίως εἰς βαθύτατον λήθαργον, διαλύσασα τὸν διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου Π. Πατρῶν ἐτοιμασθέντα στρατόν, ἀνακαλέσασα τὸ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ μέλος της, τὸν Ἰωάννην Κωλέτην,¹ καὶ καταλιποῦσα τοιουτοτρόπως τὸν ἐχθρὸν ἀνενόχλητον εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις του, ἐνῶ ἡ δύνατο κατὰ τὴν πρώτην ταύτην ἀπόβασίν του, ἀσθενῇ ἔτι

1 Ἡ διάλυσις τοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀνάκλησις τοῦ μέλους τῆς Κυβερνήσεως ἔγειναν μὲ τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ περιορίσουν δὴθεν τὴν ἐπιβροχὴν τοῦ Κωλέτη. Πρὸς βεβαίωσιν τῶν λεγομένων ἐκδίδομεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὸ τέλος τῶν ἀπομνημονευμάτων μας τούτων τὰς τρεῖς ἐπιστολάς τοῦ Ἰωάννου Κωλέτη, τὰς ὁποίας ἐξέδωτο εἰς τὴν ἱστορικὴν του ἐπιτομὴν καὶ ὁ πρωτοσύγγελλος Α. Φραντζῆς, ὅστις κινούμενος ἀπὸ αἰσθημα μεγαλοψυχίας τὰς προσέδωκε, χωρὶς ὁμολογίας νὰ ἀλλοιώσῃ ποσὺς τῆν ἀληθῆ σημασίαν των. (Σημ. ἐκδ. Αἱ περὶ τῶν ὁ λόγος ἐπιστολαὶ δὲν ὑπάρχουσι δυστυχῶς ἐν τῇ χειρογράφῳ).

όντα, νὰ τὸν βλάβῃ καιρίως καὶ νὰ ματαιώσῃ ἐν τῷ ἅμα τοὺς ὀλεθρίους σκοπούς του. ¹

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τούτοις ἐνισχύθη μετὰ τινος ἡμέρας διὰ νέας ἀποβάσεως στρατευμάτων καὶ οὕτω προὐχώρησεν εἰς πολιορκίαν τοῦ Νεοκάστρου. Ἀφυπνίσθη τότε ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις καὶ διέταξε δυνάμεις τινὰς νὰ κινηθοῦν κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἀφρόνως πράττουσα, διώρισεν ἀρχηγὸν τῆς ἐκστρατείας τὸν διὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀνικανώτατον Σκούρτην ἐξ Ὑδρας, ² παραβλέψασα τόσους γενναίους καὶ διακεκριμένους στρατηγούς, ὡς τὸν Καραϊσκάκην, Καρατάσιον καὶ ἄλλους πολλούς. Ἀπωλέσθη ὡς ἐκ τούτου μὲ μεγίστην ζημίαν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἡ κατὰ τὸ Κρομμύδιον συγκροτηθεῖσα μάχη, εἰς ἣν συμμετέσχον τὰ ἐκλεκτότερα στρατεύματα τῆς Ἑλλάδος καὶ διελύθη ἐπομένως τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ὃ δὲ ἐχθρὸς ἐπολιόρκει τότε ἀφόβως καὶ ἀνενοχλήτως τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐπράττοντο κατὰ τὴν Πελοπόννησον, ἐπλησίασεν ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους πρὸς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ ὁ κατ' αὐτῆς διορισθεὶς ἐπὶ κεφαλῇς τῶν Ἀσιατικῶν καὶ Εὐρωπαϊκῶν Ὀθωμανικῶν δυνάμεων ἀρχηγὸς

¹ Ὁ Πρωτοτύγγελο; Φραντζῆς εἰς τὴν ὀγκωδεστάτην ἱστορικὴν ἐπιτομὴν τοῦ πολλαπλασιάζει ἐκ προθέσεως τὸν κατ' ἀρχᾶς ἀποδιβαθέντα Αἰγυπτιακὸν στρατὸν.

² Ὁ τῆς Πελοποννήσου Γεν. ἀρχηγὸς Θ. Κολοκοτρώνης, κρατούμενος τότε εἰς Ὑδραν, ἅμα ὡς ἤκουσε τὸν διορισμὸν τοῦ Σκούρτη, ἐζήτησε παρὰ τῶν προκρίτων τῆς νήσου ἐκείνης; ἕ. πυρπολικὸν πλοῖον καὶ στόλον διὰ νὰ καταναυμαχήσῃ, ὡς ἔλεγε, καὶ πυρπολήσῃ τὸν στόλον τοῦ ἐχθροῦ. Τούτων δὲ εἰπόντων, ὅτι δὲν ἤξεύρει αὐτὸς νὰ διευθύνῃ πυρπολικὸν καὶ νὰ διοικήσῃ, στόλον, ἀπήντησεν ὅτι, ὅποιον ἐπιτυχίαν ἤθελεν κάμει ὁ Σκούρτης μὲ τὸν στρατὸν τῆς ξηρᾶς, τοιαύτην ἤθελε κάμει καὶ αὐτὸς μὲ τὸν στόλον.

Ρεσίτ-Μεχμέτ Πασσᾶς (Κιουταχῆς) καὶ ἠπείλει αὐτὴν διὰ τῆς πολυπληθοῦς στρατιᾶς αὐτοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, στηρίζουσα τὰς ἐλπίδας τῆς εἰς ὄνειροπολήσεις καὶ εἰς φαντασιώδεις δυνάμεις, ¹ καὶ θεωροῦσα μὲ ἀδιαφορίαν τὸ πρᾶγμα, δὲν ἐκινήθη, ὡς ἀπητεῖτο εἰς τοιαύτας δυσχερεῖς περιστάσεις, εἰ μὴ πολὺ βραδέως, ὅτε ὁ Κιουταχῆς εἶχε φθάσει ὁ ἴδιος εἰς Ἰωάννινα καὶ πολλὰ σώματά του εἶχον προχωρήσει μέχρι τῆς Ἀρτης· τότε δὲ μόνον ἔσπευσε νὰ ἐνδυναμώσῃ τὰς θέσεις τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος μὲ στρατεύματα καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ τὸ φρούριον τοῦ Μεσολογγίου μὲ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια, διορίσασα πρὸς τούτοις καὶ διευθυντικὴν ἐπιτροπὴν κατὰ τὴν δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐδρεύουσαν εἰς Μεσολόγγιον καὶ συγκειμένην ἐκ τῶν βουλευτῶν Ἰω. Παππαδιαμαντοπούλου, Γεωργίου Καναβοῦ καὶ Δημητρίου Θέμελη.

Ἀλλ' ἀφοῦ αἱ Ἀγγλικάι τοῦ δανείου στερλῖναι, δι' ὧν καὶ τὰ πάθη εἰς τὴν Ἑλλάδα διαιωνίσθησαν, εἶχον καταναλωθεῖ διὰ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἀνταρσίας, εὐρέθη νῦν εἰς ἀπορίαν περὶ τοῦ πρακτέου καὶ κατέφυγε διὰ τὴν προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὰς προσόδους (δέκα-

1 Μικρά τις δύναμις μέχρι τετρακοσίων, ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦς Νότη Βότσαρη, Ἰωάννην Σιοῦκαν καὶ Σπύρον Μιλιον, ἦτο τοποθετημένη εἰς Μακρυνόρον, ἥτις, ἅμα ὁ ἐχθρὸς ἐπροχώρησεν ἐξ Ἀρτης καὶ ἤρχισε κινούμενος πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, οὕτω ὅπως ἀνεπαρκή: πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς θέσεως ἀπέναντι πεντήκοντα χιλιάδων ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ὑπεχώρησε καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐποταθετῆθη ἀπέναντι τοῦ Αἰτωλικοῦ εἰς θέσιν «Καστέλι», ἀκολουθῶν, προχωροῦντος τοῦ ἐχθροῦ, εἰσῆλθεν εἰς Αἰτωλικόν, καὶ ἅμα ὁ ἐχθρὸς, χωρὶς νὰ σταματήσῃ εἰς Αἰτωλικόν, προύχωρησεν εἰς Μεσολόγγιον, ἡ δύναμις αὕτη διὰ πλοιαρίων εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς.

τα) τῆς ἐπαρχίας Ἑλιδος, διατάξασα τὸν ἐκεῖ Ἐπαρχόν της νὰ παραχωρήσῃ αὐτὰς διὰ τὸν εἰρημένον σκοπόν. Συγχρόνως δὲ ἀπῆλθον εἰς Κυλλήνην (Γλαρέντζαν) Μεσολογγιτικὰ πλοῖα καὶ μετέφερον ἐκεῖθεν τόσας τροφὰς, ὅσαι ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσωσιν εἰς τὴν φρουρὰν δι' ἓνα μόνον μῆνα· ἔπεμψε πρὸς τοῦτοις ἡ Κυβέρνησις, διὰ τοῦ πολεμικοῦ βρικίου «Ὁ Λεωνίδας», τὸ ὁποῖον ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον τὴν 19 Μαΐου 1825, καὶ τινὰς ἀκόμη τροφὰς καὶ πολεμοφόδια.

Ἐν τοσοῦτῳ τὰ στρατιωτικὰ σώματα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος τὰ εὑρισκόμενα ἐν Πελοποννήσῳ, φλεγόμενα ἀπὸ ἔνθερμον ζῆλον, ἔδραμον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἐπαπειλουμένης πατρίδος των, καὶ ἄλλα μὲν εἰσῆλθον διὰ θαλάσσης εἰς τὸ Μεσολόγγιον,¹ ἄλλα δὲ ἐτοποθετήθησαν καὶ ἐμάχοντο κατὰ τοῦ εἰς Ἀμφισσαν εἰσβαλόντος Τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου ἐπιχειρίσθη μετὰ δραστηριότητος ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ μολονότι ἡ πόλις ὑπερασπίζετο μὲ ἡρωϊκὴν καρτερίαν, αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολεμοφόδια ἦσαν πάντοτε, διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀπορίαν τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου, εἰς τοιαύτην ἔλλειψιν,² ὥστε ὅτε ἐπολιορκήθη καὶ διὰ θαλάσσης ἐπὶ ἓνα μόνον μῆνα, θὰ ἐπιπτεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, εἰ κατ' αὐτὰς τὰς

1 Ἄν ὁ ἐχθρὸς κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του καὶ πρὶν ἢ εἰσθῇ τὰ ῥηθέντα σώματα εἰς Μεσολόγγιον, ἤθελεν ἐνεργῆσαι ἐφοδὸν κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου, ἦτο πολλὰ πιθανόν, ὅτι ἤθελε κυριεύσει αὐτό, καθ' ὅτι ἐλάχιστος ἀριθμὸς στρατευμάτων ἐνεδέχθη κατ' ἀρχὰς τὴν ὑπεράσπισίν του.

2 Εἰς τοιαύτην ἔλλειψιν καὶ μάλιστα πολεμοφοδίων κατήντησε τὸ Μεσολόγγιον, ὥστε δεκατέσσαρες μόναι ὀκκάζει παρίτιδοι εὑρίσκοντο ἐν ταῖς ἀποθήκαις κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἡμέρας.

ἡμέρας δὲν ἔφθανεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος καὶ δὲν διέλυε τὸν διὰ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, προμηθεύσας τὸ φρούριον διὰ τῶν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως σταλεισῶν τότε τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων.

Ἐκτοτε, μὲ ὅλην τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαν ἀπορίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου, ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔλειπεν ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ προμηθεύῃ τὸ Μεσολόγγιον μὲ τὰς ἀναγκαίας τροφάς.¹ ἄλλ' οἱ Σωματάρχαι² ἐνῶ ἐξ ἑνὸς μέρους ὑπερασπίζοντο μὲ τόσῃν δόξαν τὸ φρούριον, ἐκ τοῦ ἄλλου μέρους κατεσκόρπιζον τὰς ἐθνικὰς ἀποθήκας,³ ἀπολαμβάνοντες τετραπλᾶς μερίδας τῶν ὅσων εἶχον πραγματικῶν στρατιωτῶν, ὥστε διὰ τέσσαρας χιλιάδας στρατιωτῶν διενέμοντο καθ' ἐκάστην ὑπὲρ τὰς δώδεκα χιλιάδας μερίδων.⁴ Ἡ κατάχρησις λοιπὸν αὕτη καὶ αἱ

1 Πρέπει νὰ μὴ ἀποσιωπηθῶσιν αἱ προσφοραὶ καὶ προσπάθειαι τῶν Ἑπανησίων, πολὺ δὲ πλεόν τῶν Ζακυνθίων, οἵτινες εἰς ὅλας τὰς περιστάσεις ἐδείξαν ἐνθουσιώδη πατριωτισμὸν καὶ φιλογένειαν, προσενεγκόντες πρὸς τοὺς ἄλλους καὶ αὐτὰ τὰ λιναῖα ὑποκίμιά των καὶ σινδόνα τῶν διὰ νὰ χρησιμεύωσιν εἰς θεραπείαν τῶν πληγωμένων· αἱ δὲ τῆς οἰκίας τοῦ Κόμητο· Ρώμα ἐκζηλεύσεις, προσφοραὶ καὶ θυσίαι εἶναι ἀνώτεραι παντὸς ἐπαίνου, ὡς καὶ τοῦ εἰς Κέρκυραν διαμένοντος Κωνστ. Γεροστάθου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐάν ἡ διοίκησις ἐνεπιστεύετο, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἐνεπιστεύθη προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου εἰς τὸν Θεόδωρον Ξέρον, τὸ Μεσολόγγιον ἤθελεν ἐφοδιασθῆναι καὶ τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα ἤθελον θρασυθεύσει καὶ αὖθις κατὰ τοῦ ἑχθροῦ.

2 Μὲ τὴν λέξιν «Σωματάρχαι» ἐννοοῦμεν τοὺς μὲ δίπλωμα στρατηγίας, μὲ ἐκείνην δὲ τῶν «Ἱποσωματορχῶν» τοὺς μὲ δίπλωμα ἀντιστρατηγίας ἐφοδιασμένους ὁπλαρχηγούς.

3 Δὲν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα ὅλους τοὺς Σωματάρχαις, καθότι γνωρίζομεν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων τὸν ἀξιεπαινον χαρακτήρα τιμῶμεν.

4 Ἡμεθα παρόντες εἰς μίαν περὶ ἐλαττώσεως τῶν μερίδων σύ-

ἐπισωρευθεῖσαι κατὰ τὸν χειμῶνα Μεσολογγιτικαὶ καὶ ξέναι οἰκογένειαι ἐπετάχυνον τὴν πτώσιν τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος.

Κατὰ δὲ τὰς τελευταίας ἡμέρας, τὰς πρὸ τῆς ἐνδόξου πτώσεως τοῦ Μεσολογγίου, νέαι ῥαδιουργίαι ἐμεσολάβησαν, δι' αὐτίαν τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς, καὶ διωρίσθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γενικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀντὶ τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη ὁ στρατηγὸς Κώνστας Μπότσαρης. Ὅποίαν ἐπιρροὴν ἡδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς τὴν τύχην τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς ἡ διατήρησις τοῦ αἰμυνήστου Καραϊσκάκη εἰς τὴν ἀρχηγίαν, δύναται πᾶς τις νὰ κρίνῃ ἔχων ὑπ' ὄψιν τὰ συμβάντα πρὸ τῆς ἐξόδου καὶ κατὰ τὴν ἐξοδον.

Πρὸς τοῦτοις ἀντὶ νὰ διαταχθῇ ὁ τακτικὸς στρατὸς νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου προσεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς πολιορκίαν τῆς Καρύστου, ὅπου καὶ ἔπαθε τὰ πάνδεινα, διὰ τὸ ἀπρομήθευτον τῶν ἀναγκαίων, τὸ ὅποιον ὑπῆρξεν ἡ πρωτίστη αἰτία τῆς μετὰ ταῦτα σχεδὸν διαλύσεώς του, ἀντὶ δὲ νὰ διαταχθῇ καὶ ὁ στρατηγὸς Γκούρας νὰ δράμῃ καὶ αὐτὸς εἰς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου μὲ τὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δυνάμεις, διετάχθη ἐπίσης νὰ ἐνισχύσῃ μὲ στρατιώτας τοῦ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Καρύστου, ὅπερ καὶ ἔπραξεν, ἀποστείλας τὸν ἐξάδελφόν του ὑποσωματάρχην Ἰω. Μαμούρην μετὰ τριακοσίων περίπου στρατιωτῶν.

Οἱ δὲ σωματάρχαι Κριεζιώτης, Βάσσος καὶ Χατζῆ

σκεψιν τῶν σωματαρχῶν, ὅτε ὁ σωματάρχης Λάμπρος Βεΐκος ἐπρότεινε νὰ μὴ ἐλαττωθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν μερίδων, ἀλλ' ἡ ποσότης τοῦ ὑλικοῦ, τοὔτέστι ἀντὶ 200 δραμίων εἰς ἐκάστην μερίδα νὰ διανεμῶνται ἀνὰ 150 ἢ, ἂν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ, ἀνὰ ἑκατόν.

Μιχάλης ἀπῆλθον, ὥς γνωστὸν τοῖς πᾶσιν, εἰς Βηρυτ-
τὸν μετὰ 800 περίπου στρατιωτῶν, ὥς νὰ εἴχομεν ἐλευ-
θερώσει πλέον τὴν Ἑλλάδα καὶ ὥς νὰ μὴν ἐφοβεῖτο
αὕτη τοῦ λοιποῦ ἀπὸ ἐχθρούς.

Τοιαύτη ἐν ὀλίγοις ἡ θέσις τῶν πραγμάτων, ὅταν
ἤρξατο ἡ πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου καὶ αὗται αἱ κυ-
ριώτεραι ἀφορμαὶ αἱ ἐπισπεύσασαι τὴν πτῶσιν αὐτοῦ.

— 575452 —

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

ΕΝ ΕΙΔΕΙ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

ΤΩΝ ΑΞΙΟΛΟΓΩΤΕΡΩΝ ΣΥΜΒΑΝΤΩΝ ΤΗΣ Β'. ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ

ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ἀρχομένη ἀπὸ τῆς 12 Ἀπριλίου 1823 καὶ λήγουσα

τὴν 25 Ἰανουαρίου 1826

Τὴν 12 Ἀπριλίου 1823 ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον ἡ παρὰ τῆς Διοικήσεως διορισθεῖσα Διευθυντικὴ Ἐπιτροπὴ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, συγκειμένη ἐκ τῶν βουλευτῶν Ἰω. Παππαδιαμαντοπούλου, Γεωργίου Καναβοῦ καὶ Δημητρίου Θέμελη καὶ ἀνέλαβεν ἀμέσως τὰ χρέη της.

Τὴν 15 τοῦ αὐτοῦ, τὴν 3 πρωΐνην ὥραν (9 Π. Μ.) μικρά τινα σώματα τῶν ἐχθρῶν ἔφθασαν ἐκ διαλειμμάτων εἰς τὸν ἐλαιῶνα ἔξωθεν τοῦ Μεσολογγίου, διοικούμενα ὑπὸ τοῦ Ἰσμαήλ-Πασσᾶ Πλιάσα καὶ Κεχαγιάμπη, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας, συναφθέντος μικροῦ ἀκροβολισμοῦ.

Τὴν 16 συνεκροτήθη καὶ αὖθις ἀκροβολισμὸς, καθ' ὃν ἐφονεύθη ὁ σημαιοφόρος τοῦ σωματάρχου Δήμου Τζέλλου, καὶ ἐπληγώθησαν ἕτεροι ὀκτὼ Ἕλληνες, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν πολλοί.

Τὴν 19 οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν τὰς διὰ τὴν πολιορκίαν ἐργασίας των.

Τὴν 20 ἔφθασεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐχθρικῆς στρατιᾶς Κιουταχῆς εἰς τὸ στρατόπεδόν του, ἔξω τοῦ τείχους.

Τὴν 29 πρὸς τὴν 30 τὴν νύκτα ἠϋτομόλησεν ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου ὁ Μῆτρος Βάγιας μετ' ἄλλων ὀκτώ.

Τὴν 7 Μαΐου περὶ τὸ μεσονύκτιον ἔγεινε μικρὰ ἔξοδος κατὰ τῶν ἐχθρῶν.

Τὴν 21 σφαῖρα πυροβόλου ἐφόνευσε τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ πυροβολικοῦ Δημήτριον Σιδέρην ἐκ Μεσολογγίου, ἐν ᾧ διηύθυνε τὰς ἐπὶ τοῦ κανονοστασίου «Μάρκος Βότσαρης» ἐνεργουμένας ἐργασίας.

Τὴν 29 τὴν αὐγὴν μία Ἑλληνικὴ ναυτικὴ μοῖρα διοικουμένη παρὰ τοῦ πλοιάρχου Γεωργίου Δ. Νέγκα ἔφθασεν εἰς Μεσολόγγιον πρὸς ἀποκλεισμὸν τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Τὴν 30 ἤρχισεν ὁ πολιορκητὴς νὰ ὑψώνη καὶ νὰ ὠθῇ πρὸς τὸ φρούριον ὑπερμεγέθη σωρὸν χωμάτων.

Τὴν 7 πρὸς τὴν 8 Ἰουνίου, τὴν 2 ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐγένετο μικρὰ τις ἔφοδος τοῦ ἐχθροῦ κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ Σαχτούρη ἐπὶ τοῦ νησιδίου τῆς Μαρμαροῦς, καθ' ἣν οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν κτυπηθέντες δραστηρίως, καὶ ἐφονεύθησαν ὑπὲρ τοὺς 200 ἐξ αὐτῶν.

Τὴν 13 ἔφθασεν ἐκ τῆς Πελοποννήσου εἰς Μεσολόγγιον ὁ Ἀλ. Βλαχόπουλος, ἐπιθεωρητὴς τοῦ στρατοῦ, πρὸς ἐπιθεώρησιν, καὶ οἱ σωματάρχαι Μήτσος Κοντογιάννης καὶ Ἰω. Ράγκος μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των.

Τὴν 15 ἔφθασεν ὡσαύτως ὁ σωματάρχης Λάμπρος Βεῖκος μὲ τὸ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του σῶμα.

Τὴν 19 πρὸς τὴν 20, τὴν νύκτα, ἀνεφλέχθη μία πυρπολικὴ ὑπόνομος κατεσκευασμένη ὑπὸ τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, μετὰ δὲ τὴν ἔκρηξίν της ἐγένετο ἔξοδος τῶν

Ἑλλήνων, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πολλοὶ ἐχθροὶ καὶ συνελήφθησαν πέντε ζῶντες, ἐλήφθησαν δὲ καὶ ἑπτὰ σημαίαι· ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ τέσσαρες ἐπληρώθησαν.

Τὴν 22 ἔφθασαν εἰς Μεσολόγγιον ὁ σωματάρχης Γεώργιος Κίτσος καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Γεώργιος Βάγγιας μὲ τὸ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των σῶμα, συγκεείμενον ἐκ τριακοσίων περίπου ἐκλεκτῶν στρατιωτῶν, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ Ἑπειρωτῶν.¹

Τὴν 27 τὸ ἑσπέρας ἐλιμενίσθη εἰς Μεσολόγγιον μία Αὐστριακὴ φρεγάτα «ἡ Καρολίνα»· τὴν 28 τὸ πρωτὸ ἔφθασε καὶ ὁ Τουρκικὸς στόλος συνιστάμενος ἐκ 39 πλοίων πολεμικῶν, καὶ εἰσελθὼν εἰς Π. Πάτρας ἐχαιρετήθη ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς φρεγάτας δις μὲ 15 κανονοβολισμοὺς, ἀνταποδῶσας τὸν χαιρετισμόν· ἡ δὲ παρακολουθοῦσα τὸν στόλον Αὐστριακὴ Γολέτα ἐλιμενίσθη τότε πλησίον τῆς φρεγάτας. Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα μέρος τοῦ στόλου ἐξέπλευσε καὶ περιεφέρετο μεταξὺ Γλαρέντσας καὶ Κεφαλληνίας πρὸς θαλάσσιον ἀποκλεισμόν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ Ἥλιου ἐτέθη

1 Ὅταν τὸ σῶμα τοῦ Γεωργίου Κίτσου εἰσῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον, ἡ φρουρὰ εἶχεν ἤδη ἐγκαταλείψει τὸν προμαχῶνα «Λουνέταν» ὡς κινδυνεύοντα, καθόσον ὁ ἐχθρὸς εἶχε στρέψει ὅλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἄλωσιν τοῦ προμαχῶνος τούτου. Ἡ διευθυντικὴ ἐπιτροπὴ προσκαλέσασα τὸν σωματάρχην Γεώργιον Κίτσο· ἐπεφόρτισεν αὐτὸν τὴν φρουρήσιν τῆς θέσεως ταύτης μὲ ἀμοιβὴν εἴκοσι χιλ. γροσίων, ὅπως διανεμηθῶσιν εἰς τοὺς στρατιώτας τὴν ἀμοιβὴν ταύτην ἀπέκρουσαν ἅπαντες, καὶ τὴν αὐτὴν νύκτα εἰσῆλθομεν καὶ κατελάβομεν τὴν θέσιν ὑπὸ τὸν Γ. Βάγγιαν ἑπτὰ τὸ ὅλον, τὴν δὲ πρωΐαν εἰσῆλθεν ὅλον τὸ σῶμα καὶ ὑπερασπίσθη τὴν θέσιν γενναίως μὲχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας.

τὸ πῦρ εἰς δευτέραν πυρπολικὴν ὑπόνομον. Ἐφονεύθησαν δὲ ἕως 100 ἔχθροὶ ἔκ τε τῆς ἐκρήξεως καὶ ἐκ τοῦ ἱπακολουθήσαντος πυροβολισμοῦ τῆς φρουρᾶς.

Τὴν 2 Ἰουλίου περὶ τὸ δεῖλι οἱ ἔχθροὶ ἔβαλον πῦρ εἰς μίαν ὑπόνομόν των κατὰ τὸν προμαχώνα «ὁ Μάρκος Βότσαρης» ἐπὶ σκοπῶν νὰ γεμίσωσιν ἀπὸ χῶμα τὴν τάφρον τοῦ αὐτοῦ προτειχίσματος· ἡ ἐκρηξίς τῆς ἔφερεν ἐν μέρει τὸ ἀποτέλεσμά της, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, ἐξεληθύντες τοῦ τείχους μετὰ τὸν ἐκρηξιν εἰς τὸν προφυλακτικὸν δρόμον, ἐφόνευσαν καὶ ἐπλήγωσαν πολλοὺς τῶν ἐχθρῶν· μετὰ δὲ τὸν ἀμοιβαῖον τουφεκισμόν, ἠνώθησαν καὶ οἱ παῖδες τῆς πύλεως μετὰ τῶν στρατιωτῶν καὶ ἤρχισε τότε σφοδρὸς πετροπόλεμος κατὰ τὸν ὁποῖον ἠρίστευσαν οἱ παῖδες καὶ εἰς ἕξ αὐτῶν ἐπληρώθη εἰς τὸ μέτωπον ἐπικινδύνως.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε νὰ γεμίξῃ τὴν πρόταφρον τοῦ κανονοστασίου «ὁ Φραγκλῖνος» (Τερίμπιλε) ¹ τὴν τοῦ «Ρήγα» καὶ τὴν τοῦ Μακρῆ» ἐν μέρει.

Τὴν 8 ὁ ἐχθρὸς εἰσήγαγεν εἰς τὴν λίμνην πολλὰς ἐνόπλους λέμβους, αἵτινες συγκρουσθεῖσαι μετὰ τριῶν πολεμικῶν πλοιαρίων Ἑλληνικῶν, ἀπεσύρθησαν ἄπρακτοι.

Τὴν 9 εἰσῆλθον καὶ ἄλλα πολλὰ πλοιάρια ἐχθρικὰ ἤτοι σαλοῦπα, λέμβοι καὶ μυστικά· ἐφονεύθη δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ χιλιάρχος Γεώργιος Μπίνας.

Τὴν 10 τὸ πρωὶ ἐφονεύθη ὁ χιλιάρχος Ἀναστάσιος Λεπενιωτάκης ἐξ Ἡπείρου. Περὶ δὲ τὸ δεῖλι ὁ ἐχθρικός στολίσκος συνεκρούσθη μὲ τὰς ἕξ ἐν τῇ λίμνῃ Ἑλληνι-

¹ Τὸ κανονοστάσιον «ὁ Φραγκλῖνος» ἔλαθεν ἀκολούθως τὸ ἐπώνυμον «Τερίμπιλε» διὰ τὰς φρικώδεις μάχας, αἵτινες συνεκροτήθησαν πρὸς ὑπεράπσιν του.

καὶς π ά σ σ α ρ α ς καὶ ἡ ναυμαχία διήρκεσεν ὑπὲρ τὰς δύο ὥρας.

Τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐλειποτάκτησαν ἐκ τοῦ φρουρίου οἱ σωματάρχαι Γεώρ. Τσόγκας καὶ Ι. Ῥάγκος.

Τὴν 11 οἱ ἐχθροὶ ἔστειλαν μίαν ἐπταμελῆ ἐπιτροπὴν μεταξὺ τῆς ὁποίας ἦτο καὶ ὁ Ταχῆρ Ἀμπάζης, ὁ Ἀγο-Βασιόρης, ὁ θεῖος τοῦ Ἰσμαήλ Πασᾶ-Πηλιάσσα καὶ ὁ γραμματεὺς τοῦ Κρουταχῆ Ἀλέξιος Παππάζογλους ἐκ Ζαγορίου τῆς Ἡπείρου, προτείνοντες συνθήκην. Ἐξῆλθον εἰς συνέντευξιν οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσαρης, Μήτσος Κουντογιάννης, Ἀνδρέας Ἴσκος, Α. Βέικος, Ν. Στουρνάρας, Γ. Βάγιας καὶ Ἀθ. Ψαροδήμος, ἀλλ' ἡ συνέντευξις ἀπέβη ἄκαρπος, ἅμα οἱ Ἑλληνες σωματάρχαι ἤκουσαν τοὺς ὅρους.

Αὐθημερὸν ἐγένετο νέα ναυμαχία τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου μὲ 4 Ἑλλ. π ά σ σ α ρ α ς.

Τὴν 12 οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν νὰ γεμίζουν καὶ τὴν καθ' αὐτὸ τάφρον τῶν κανονοστασίων, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος. Εἰς δὲ τὸ παραθαλάσσιον ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τὰ Ἑλληνικὰ κανονοστάσια.

Τὴν 14 ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε νὰ γεμίζῃ τὴν τάφρον τοῦ «Μονταλαμπέρ» ἡ δὲ τῆς «Τερίμπιλε» εἶχε πληρωθῇ σχεδὸν ὅλη. Τότε δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου Μαχμούτ-Καπετάνιος ἔστειλεν εἰς τὴν φρουρὰν ἐπιστολὴν, προτείνων συνθήκας, ἀλλ' ἔλαβεν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ φρουρὰ θὰ πολεμήσῃ μέχρις ἐσχάτων. Ἐσώθεν τῶν προμαχόνων τοῦ «Μονταλαμπέρ», «Μακρῇ» «Βότσαρη» καὶ «Τερίμπιλε» κατεσκευάσθησαν τότε ἀντίταφροι καὶ ἀντιπρομαχώνες. Τρεῖς δὲ μόνον ὀργυιάς ἀπέειχον τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν.

Τὴν 16 τὸ πρῶτ' οἱ ἐχθροὶ ἔβαλον πῦρ εἰς μίαν ὑπό-
νομόν των, κατεσκευασμένην ὑπὸ τὸ κανονοστάσιον «ὁ
Μάρκο-Βότσαρης», μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ὁποίας ὥρμη-
σαν διὰ τοῦ γενομένου ῥήγματος καὶ ἔστησαν τὰς ση-
μαίας των ἐπὶ τοῦ τείχους, ἀλλὰ προσβληθέντες δρα-
στηρίως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐτράπησαν εἰς τὰ ὀπίσω μὲ
μεγίστην φθοράν· ἐφονεύθησαν δὲ περὶ τοὺς 500 ἐχ-
θροὺς καὶ ἄλλοι τόσοι σχεδὸν ἐπληρώθησαν· ἐκ δὲ τῶν
Ἑλλήνων ἐπληρώθησαν ὁ ἀτρόμητος ὑποσωματάρχης
Δῆμος Ῥινιάσας καὶ ὁ χιλιάρχος Γιώτης Γκιώνης, καὶ
ἐφονεύθησαν μόνον πέντε, οἱ τρεῖς τῶν ὁπίων ἦσαν ἐρ-
γᾶται, ἐργαζόμενοι εἰς εὔρεσιν τῆς ἐχθρικῆς ὑπονόμου,
καταπλακωθέντες ἔνεκα τούτου εἰς τὴν λάκκον, ὅτε ἐγέ-
νετο ἡ ἔκρηξις.

Τὴν 17 ἐφώρμησαν καὶ αὖθις οἱ ἐχθροὶ εἰς τὸ αὐτὸ
προτείχισμα καὶ ἔστησαν τὰς σημαίας των, καὶ πάλιν
ὁμῶς ἀντεκρούσθησαν μὲ ζημίαν των· ἐφονεύθη δὲ καὶ
ὁ σωματάρχης Σιούκας.¹

Τὴν 18 καὶ πάλιν ὁ ἐχθρὸς ἐπεμψεν ἐπιστολὴν, προ-
τείνων συνθήκας.

¹ Ὁ σωματάρχης οὗτος, ἔχων δυσαρρεσκείας τινάς μετὰ τοῦ σω-
ματάρχου Νότη Βότσαρη δι' ἐπιτόπια ἰδιωτικὰ των πάθη, συνέ-
λαβε τὴν συγγερὰν ἰδέαν νὰ προδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν ἐχθρόν·
τούτου ἀνακλυφθέντος, ἔλαβον οἱ ἀρμόδιοι τὸ μέτρον καὶ ἀπέκτε-
σαν τοὺς ὑπ' αὐτόν ὑποσωματάρχας, ἀπεκαταστήσαντες οὕτως
αὐτοὺς ἀνεξαρτήτους. Ἰδὼν δὲ τότε ὁ Σιούκας τὴν μόνωσίν του
ταύτην καὶ ἐπομένως ματαιωθέντα τὰ ἀποτρόπαια σχέδιά του,
ἀπεφάσισε τὴν εἰς τὸν ἐχθρόν δραπέτευσίν του, ἀλλὰ συμβάσης τῆς
ἀνωτέρω συμπλοκῆς, ἡ θεία δίκη τὸν ἐτιμώρησεν ἀξίως τῶν ὀλε-
θρίων σχεδίων του. Ἄλλοι ἱσχυρίζονται, ὅτι ἔπαισε τρωθεῖς ὑπὸ
Ἑλλ. σφαίρας ἐπὶ τούτῳ ῥιφείσης διὰ νὰ ἐκλείψῃ τὸ τέρας τοῦτο
καὶ νὰ μὴ ἀτιμασθῇ τὸ Ἑλλ. ὄνομα, καὶ τοῦτο εἶναι πολὺ πιθανόν.

Τὴν 19 πάλιν ἔστειλε τὴν αὐτὴν ἐπιστολὴν περὶ ἧς ἀνωτέρω, ἵνα διαπραγματευθῇ. Ἐξήλθον τότε εἰς συνάντησιν οἱ αὐτοὶ σωματάρχαι, καὶ ὁ πολιορκητὴς ἰπέβαλε λίαν συμφερούσας προτάσεις, ἀλλ' οὐδεμίαν ἔδωκαν ἀπάντησιν. Περὶ τὸ δεῖλι μεγάλη κίνησις παρετηρήθη εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἥ δὲ φρουρὰ ἔνεκα τούτου ἦτο ἐπὶ ποδός· καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον ὁ ἐχθρὸς ἔστειλεν ἐπιστολὴν ζητῶν νὰ παραχωρηθῶσιν εἰς αὐτὸν δύο κανονοστάσια καὶ μία πύλη, ἵνα τοποθετήσῃ ἀνὰ 500 στρατιώτας εἰς αὐτὰ ἕως ὅτου τελειώσωσιν αἱ συνθήκαι καὶ ὑπογραφῶσιν.

Τὴν 20 τὸ πρῶτ' οἱ Σωματάρχαι ἐκοινοποίησαν εἰς τὴν φρουρὰν τοὺς ὑποβληθέντας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ὅρους, ἡ δὲ φρουρὰ, ἀκούσασα τούτους, ἀπήντησεν εἰς τὸν ἐχθρὸν, ὅτι τὸ Μεσολόγγιον ἀναιμωτὶ δὲν παραδίδεται εἰς χεῖράς του, καὶ ἂν θέλῃ κανονοστάσια καὶ πύλην ἄς τὰ λάβῃ, ἂν δυνηθῇ, διὰ τῶν ὅπλων.¹ Ὁμοῦ μὲ αὐτὴν

1 Ὀλίγοι τινὲς τῶν διασημοτέρων σωματάρχων, τῶν θεωρουμένων ὡς ἡγῶν τῆς Α' τάξεως, δελεασθέντες ἐξ ἑνὸς ἀπὸ τὰς ἐπικερδεῖς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ὁ πολιορκητὴς ὑπέσχετο καὶ ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν κατὰστασιν, εἰς ἣν εὕρισκετο τὸ φρόνισμα, ἔνεκον τῆς μεγάλης ἐλλείψεως τῶν πολεμοφοδίων, ἤρχισαν νὰ ἀμφιταλαντεύωνται περὶ τοῦ πρακτείου καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκλιναν εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν συνθηκῶν, καὶ μάλιστα εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ γεροντότερος, εἶχεν εἰς χεῖράς του ἐτοιμὴν τὴν συνθήκην διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν ὑπογραφὴν τῆς. Τοῦτο ἐννοήσαντες οἱ πρόκριτοι Μεσολογγίται καὶ οἱ Σωματάρχαι τῶν ἐντοπίων Μητροῦ Δεληγεώργης καὶ Ἀθανάσιος Ῥαζικόπουλος, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Σωματάρχαι τῆς φρουρᾶς, οἱ τῆς Β' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τάξεως, λαβόντες δὲ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τοὺς σωματάρχας Λάμπρον Βέκκον καὶ Νικόλαον Ζέρβον, διὰ τινος, ὡς λέγουσιν, μυστικῆς χρηματικῆς προσφορᾶς, χορηγηθείσης ἐκ μέρους τῶν ἐντοπίων Μεσολογγιτῶν, ἐπαρουσιάσθησαν θορρόλῳ, εἰς τὴν κρίσιμον στιγμὴν καὶ ἀπειλήσαντες τοὺς κλονισθεῖτας, ἔδωκαν

τὴν ἀπύκρισιν καὶ ὁ Σωματάρχης Λάμπρος Βέϊκος ἔπεμψε τὴν ἐφεξῆς ἐπιστολὴν ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν Ταχίρ-Ἀμπάζην, μὲ τὴν συγκατάθεσιν ὁμῶς ὅλων τῶν σωματαρχῶν. ¹

«Ἐνδοξότατε Ταχίρ-ἀγᾶ!

«Ἡμεῖς εἴμασθε φίλοι καὶ ἡ περίστασις τῆς θρησσεΐας τὸ ἔφερε νὰ πολεμήσωμεν, ὁμῶς πάντοτε ἡ φιλικία μας νὰ τρέχῃ. Φίλε μου, βλέπω ὅτι ἔχεις δύο φοραῖς ὅπου ἤλθες εἰς ἀντάμωσιν διὰ νὰ μεσιτεύσῃς νὰ παραδοθῇ τὸ Μεσολόγγιον· ἀκόμη βλέπω, ὅτι ὁ Ῥούμελης μᾶς ζητεῖ δύο Τάμπιες διὰ νὰ βάλῃ ἀνθρώπους του· ἡξεύρετε πολὺ καλὰ, ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ἔχομεν μαζῇ, καὶ ἡ ἐλπίδα μας κρέμαται ἀπὸ ἐκεῖ, ὅθεν ὡς φίλον σ' ἀφίνω νὰ στοχασθῇς, ὅτι ἓνα Κάστρον μὲ τζεμπιχανέδες, μὲ ζαῖρὲν, μὲ νερὸ καὶ καθεξῆς ὅλα τὰ χρειάζόμενα, εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ μέσα, νὰ τὸ παραδώσωμεν, θὰ ἔχωμεν πρῶτον τὴν συνείδησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ δεύτερον τὴν κατηγορίαν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ξεχωριστὰ ἐσένα τοῦ φίλου μας, ὅπου εἰς αὐτὸ εἵμεθα βέβαιοι ὅτι ὄχι μόνον δὲν θὰ εὕρωμεν εἰς τὸ ἐξῆς τόπον νὰ ζήσωμεν, παρὰ οὔτε διὰ τὸ ὄνομά μας θὰ ἐρωτήσῃ κανένας, τόσον μισητοὶ θὰ εἵμεθα, ὅσον ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα, μπιλέμ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας

εἰς τὸν πολιορκητὴν διὰ τοῦ Σωματάρχου Γεωργίου Βάγια τὴν ὀριστικὴν ταύτην καὶ πατριωτικωτάτην ἀπάντησιν.

¹ Ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολὴ αὕτη ἐτυπώθη εἰς τὰ Ἑλληνικά Χρονικά· ὁ ἐκδότης αὐτῶν ἠπειλήθη ἢ, κάλλιον εἶπεν, ὀλίγον ἔλειψε νὰ πύθῃ ξεινῶς ἀπὸ τοῦ Σωματάρχου Νικόλαου Ζέρβαν, ἐρεθισθέντα ἀπὸ μικροφιλοτιμίαν ἢ μάλλον ἀπὸ ζηλοτυπίαν. Ἐσώθη δὲ μετὰ βίας μετὰ τινας ἡμέρας εἰς Βασιλάδιον.

καὶ φίλους μας. Ὅθεν τοῦ Ῥούμελη χώρισέ του το πα-
στρικά, καθὼς μᾶς γνωρίζεις, ὅτι νὰ ἡξεύρη καλὰ, χω-
ρὶς νὰ κάμῃ γιουρρούσι νὰ ἐμβῇ μὲ τὸ σπαθὶ, τὸ Μεσο-
λόγγι δὲν πέρνει.

1823 Ἰουλίου 20 Μεσολόγγι

Ταῦτα καὶ μένω ὁ φίλος σου

ΛΑΜΠΡΟΣ ΒΕΙΚΟΣ»

«Πρὸς τούτοις λάβε καὶ τέσσαρες μποτίλιες ρούμι
νὰ ταῖς δώσης τοὺς Μπαϊρακτάριδές σου, ὅταν θὰ κά-
μουν τὸ γιουρρούσι »

Μετὰ τὴν ἀνωτέρω ἀπάντησιν ὁ ἐχθρὸς ἤρχισε τὸν
πυροβολισμὸν του μὲ μεγάλην ζωηρότητα, περὶ δὲ τὸ
δεῖλι μεγάλη κίνησις ἐφαίνετο εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ
τοὺς προμαχῶνάς του, καὶ συγχρόνως κατεβιβάζοντο
εἰς τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς αὐτοῦ πλῆθος δεματίων ἐκ
κλημάτων καὶ ἄλλων κλάδων, τὴν δὲ νύκτα οἱ πολιορ-
κηταὶ ἔκαμαν τοὺς ν τ ο υ ἄ δ ε ς τ ω ν (προσευχὰς)
πολὺ μεγαλοφώνως.

Τὴν 21 περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς μίαν
ἐχθρικὴν ὑπόνομον, τὴν ὁποίαν εἶχον κατασκευάσει ὑπὸ
τὸ κανονοστάσιον Τερίμπιλε», μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς
ἰποίας οἱ ἐχθροὶ ὥρμησαν κατὰ τοῦ εἰρημένου κανονο-
στασίου καὶ ἔστησαν ἐπ' αὐτοῦ πολλὰς σημαίας· συγ-
χρόνως ἔπραξαν τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὰ κανονοστάσια τοῦ
(Βότσαρη) (Μακρῇ καὶ Μονταλαμπέρτ καὶ ἤρχισε
τότε πεισματωδεστάτη μάχη ἐκατέρωθεν ὕστερον δὲ
ἐπ' 2 ¹/₂ ὥρων ἀγῶνα οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν,
ὑποστάντες ζημίαν πεντακοσίων περίπου φονευμένων
καὶ πλειοτέρων πληγωμένων. Πλείσται δὲ σημαῖαι τῆς

ἡμισελήνου, ὄπλα καὶ ἄλλα πλούσια λάφυρα ἔμειναν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Τὴν αὐτὴν στιγμήν τῆς ἐφόδου ὥρμησε καὶ ὁ ἐχθρικός στολίσκος, ἀλλὰ κτυπηθεὶς ἐπιδεξίως ὑπεχώρησε χωρὶς νὰ κατορθώσῃ τίποτε· ἐκ τῶν Ἑλλήνων εἴκοσι μόνον ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν.

Τὴν 22 πρὸς τὴν 25 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἠκουσθησαν πρὸς τὸ νοτιοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως, εἰς μεγάλην ἀπόστασιν, κανονοβολισμοὶ καὶ περὶ τὴν 24 λίαν πρωτὶ ἐφθασεν εἰς Μεσολόγγιον ὁ Ἑλληνικὸς στόλος συγκείμενος ἐκ τριάκοντα τριῶν πλοίων· τὴν αὐτὴν στιγμήν τὰ εἰς τὸν λιμένα ἐλλιμενισμένα τέσσαρα Τουρκικὰ πλοῖα (ἱμπρίκια) ἐσηκώθησαν εἰς τὰ πανιὰ καὶ διηυθύνθησαν πρὸς τὰς Π. Πάτρας, ἀλλ' ἡ ἐμπροσθοφυλακὴ τοῦ Ἑλλ. στόλου τὰ κατεδίωξε καὶ ἐβίασε τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν νὰ βάλῃ πῦρ καὶ νὰ καῇ, διασωθέντος τοῦ πληρώματός του εἰς τὸ πλησίον ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἐρρίφθη καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ξηρὰν, ἔνθα πολλοὶ τῶν ἐν αὐτῷ ἀπέβησαν ἀφίσσαντες τὸ πλοῖον εἰς τὴν διάκρισιν τῶν Ἑλλήνων μὲ ἔνδεκα μόνον Τούρκους, οἵτινες μὴ δυνηθέντες νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰ ἀκάτια κατεβίβασαν τὴν σημαίαν καὶ παρεδόθησαν.

Περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἐφάνη συσσωματωμένος ὁ ἐχθρικός στόλος ἐρχόμενος ἀπὸ τὰ νερὰ τῆς Κεφαλληνίας καὶ διευθυνόμενος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἦρχισε δὲ τότε ναυμαχία πεισματωδεστάτη, καὶ μετὰ μικρὸν ὁ ἐχθρικός στόλος, εἰ καὶ ὑπὲρ ἄνεμον διατελὼν, τρέπεται εἰς φυγὴν καὶ καταδιώκεται παρὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ μέχρι τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς Κεφαλληνίας.

Περὶ τὴν 6 δὲ ὥραν Μ. Μ. προσωρμίσθησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου πέντε Ἑλληνικὰ πλοῖα ὑπ'

τὸν ἀντιναύαρχον Σαχτούρην καὶ ἀπεβίβασαν τὰς παρὰ τῆς Διοικήσεως στελλομένας τροφάς· ἐνῶ τὰ ἄλλα εἰκόν-σιν-ὀκτῶ ὑπὸ τοὺς ναάρχους Μιαούλην, Κολανδρουῖ-τσον καὶ Ἀποστόλην ἐξηκολούθουν τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου, ὅστις ἀπὸ τῆς ξηρᾶς εἰς τὴν ξηρὰν περὶ τὴν Ἀσπρην ἀλυκὴν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔφθασεν ἐπιστολὴ ἀπὸ τοῦ Γεν. ἀρχηγὸν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Καραϊσκάκη, ὅτι τὴν ἐρχομένην νύκτα ἢ τὴν ἄλλην φθάνει καὶ ἢ διὰ ξηρᾶς περιμενομένη βοήθεια· περὶ δὲ τὸ δεῖλι ἐν κοινῇ συσκέ-ψει ἀπεφασίσθη ἢ ἐκ τῶν τειχῶν ἔξοδος, ἅμα οἱ ἔξωθεν ἐρχόμενοι ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν πολιορκητῶν.

Τὴν 25 τὸ πρῶτ' ἐπέστρεψαν καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα καὶ ἐλλιμενισθέντα ἐπεμψαν ἀμέσως εἰς τὴν λίμνην εἰκοσι-λέμβους, αἵτινες ἐφορμήσασαι κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στο-λίσκου καὶ βοηθούμεναι ὑπὸ τῶν ἐν τῷ λιμένι Ἑλληνι-κῶν π α σ σ α ρ ῶ ν, ἐκυρίευσαν μετὰ δεκαπέντε λε-πτῶν συμπλοκὴν ἑπτὰ ἐχθρικὰ πλοιάρια, μεταξὺ τῶν ἐποίων καὶ τρία τῶν μεγαλητέρων, δῆλα δὲ δύο μύσ-τι κα καὶ ἓνα μ π ό β ο ν, τὰ ὅποια δὲν ἦσαν τραβηγ-μένα εἰς τὴν ξηράν. Ἐφονεύθησαν δὲ ἑπτὰ Ἕλληνες καὶ ἐπληγώθησαν πέντε, ἐν οἷς θανατηφόρος καὶ ὁ Μάνθος Ι. Τρικούπης, ὅστις περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐξέπνευσε.

Περὶ δὲ τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἐπέπεσεν εἰς τὸ ἐχθρι-κὸν στρατίπιδον ἢ ἔξωθεν ἐλθοῦσα ἐπικουρία, συγκει-μένη ἀπὸ τὰ σώματα τοῦ Γεν. ἀρχηγοῦ Καραϊσκάκη, τῶν Τζαβελλαίων καὶ λοιπῶν, καὶ συγχρόνως ἐξελθοῦσα ἢ φρουρά, ὥρμησε κατὰ τῶν ἐχθρικῶν περιχαρακωμάτων καὶ ἐκυρίευσεν τέσσαρα ἐχθρικὰ κανονιστάσια καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν περιχαρακωμάτων. Μετὰ δὲ 3¹/₂ ὥρων πεισματωδεστάτην μάχην ἐπέστρεψεν εἰς τὸ

φρούριον καταφορτωμένη ἐκ σημαιῶν, ὅπλων καὶ ἄλλων, ἀπεσύρθησαν δὲ καὶ τὰ ἔξωθεν ἐλθόντα εἰς ἐπικουρίαν σύματα. Ἡ τῶν ἐχθρῶν φθορὰ ὑπῆρξε σημαντική· περὶ τ. ὡς 600 ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν, Ἕλληνες δὲ ἐκ τῶν ἔσω ἐφονεύθησαν δεκαεπτὰ καὶ δεκατρεῖς ἐπληγώθησαν καὶ ἄλλοι τόσοι σχεδὸν ἐκ τῶν ἔξωθεν. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων μετρεῖται καὶ ὁ Κιτσάκης Τζαβέλας, ὅστις ἔδειξεν ἀμίμητον γενναιότητα, πηδήσας ἔνδον τῆς τάφρου, ἣτις περιεκύκλου τὴν σκηνὴν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὅπου καὶ ἀπομονωθεὶς ἐγένετο θῦμα τῆς ἐπιραμίλλου ἀνδρείας του.

Τὴν 27 περὶ τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἡ φρουρὰ τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπιλε» ἐπεχείρισεν ἔξοδον, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἑπτὰ, ἐννέα δὲ ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς ὁ ὑποσωματάρχης Κολιό-Πασχούλης καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Τσελίκας καὶ Πήλιος Κούστας.

Τὴν 29 ἐπειδὴ οἱ ἐχθρικοὶ προμαχώνες ἦσαν ὑψηλότεροι τῶν Ἑλληνικῶν, ἐφονεύθησαν ἐννέα Ἕλληνες· τοῦτο δὲ ἔδωκεν ἀφορμὴν, ὅπως λάβῃ ἡ φρουρὰ μεγαλειτέρας προφυλίσξεις. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἀπέθανε καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Δῆμος Ρηνιάσας ἐκ τῆς πληγῆς τὴν ὁποίαν ἔλαβε κατὰ τὴν 16 τοῦ αὐτοῦ μηνός.

Τὴν 30 ἀνεχώρησεν ὁ Ἑλλ. στόλος ἀφήσας μόνον ὀκτὼ πλοῖα πρὸς φύλαξιν καὶ ἀποκλεισμὸν τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

Τὴν 1 Αὐγούστου ἀνεχώρησεν ὁ σωματάρχης Νικηταρᾶς διὰ τὴν Πελοπόννησον.

Τὴν 2 ἐφονεύθη ὁ χιλιάρχος Κίτσο-Κούστας.

Τὴν 5 περὶ τὸ δεῖλι τριάκοντα Ἕλληνες ὤρμησαν κατὰ τῶν εἰς τὸ κανονοστάσιον «Τερίμπιλε» ἐχθρῶν,

ἐκδιώξαντες δὲ ἐκεῖθεν αὐτοὺς καὶ ἰσοπεδώσαντες τὸ συσσωρευμένον ἐκεῖ χῶμα (ὑψωματῆς ἐν ὥσῳ) ἐπέστρεψαν εἰς τὸ φρούριον. Τότε ἡ μάχη συνήφθη ἐκ τοῦ συστάδην καὶ ἤρχισεν ὥς ἐκ τούτου ὁ πετροπύλεμος, ὅστις διήρκεσεν ὑπὲρ τὴν ἡμίσειαν ὥραν· ἐφονεύθησαν δὲ τέσσαρες Ἕλληνες, ἐν οἷς ὁ χιλιάρχος Σπύρος Κοντογιάννης ἐκ Φθιώτιδος καὶ ὁ φιλέλλην Ροσενέρος ἐκ Γερμανίας καὶ ἐπληρώθησαν 6, πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν. Τὴν 7 ἦλθον διὰ θαλάσσης εἰς Μεσολόγγιον οἱ σωματάρχαι Κίτσος Τζαβέλλας, Γεώργιος Βαλτινὸς καὶ Χρ. Φωτομάρας μὲ τὰ ἵπν τὴν ὁδηγίαν τῶν σώματα, ἐπιβιβασθέντες εἰς τὰ Ἑλλ. πλοῖα κατὰ τὴν θέσιν Κρουνέρι, ἔναντι τῶν Π. Πατρῶν.

Τὴν 11 ἀπέθανεν εἰς Αἰτωλικὸν ὁ χιλιάρχος Τσιλίκης ἐκ τῶν πληγῶν τὰς ὁποίας ἔλαβε τὴν 27 Ἰουλίου, ὁ ἀξιωματικὸς δὲ οὗτος ἦτο εἷς ἐκ τῶν γενναιοτέρων πελεμιστῶν.

Ὁ πολιορκιτῆς, ὡς εἴρηται, μὲ τὸ κύλημα τοῦ χῶματος ἐγέμισε τὴν τάφρον τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπιλε» καὶ οὕτως ἐγκατεστάθη ἐν αὐτῷ, τῶν Ἑλλήνων ἀποσυρθέντων εἰς τὸν κατασκευασθέντα ἀντιπρομαχῶνα· ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς ἐξηκολούθει ἀκαταπαύστως τὸ ἔργον διὰ νὰ γεμίσῃ καὶ τὴν τάφρον τοῦ ἀντιπρομαχῶνος τούτου. Τότε δὲ ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιώτης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης ἐμχανεύθη ὑπογείως νὰ κλέπτῃ τὸ χῶμα, εἰς τρόπον ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ ἐχθροῦ ἐματαιοῦτο· περὶ δὲ τὴν 19 Αὐγούστου, ἀφ' οὗ διὰ τοῦ τρύπου τούτου ἀφῆρεσε τόσον χῶμα, ὥστε νὰ μὴ δύναται ὁ ἐχθρὸς νὰ τὸ αἰσθανθῇ, ἔθεσεν ἱπὸ τὸν ἀπομείναντα ὄγκον τοῦ χῶματος τρεῖς βόμβας τῆς μεγαλητέρας διαμέτρου· μεταδόσαντες δὲ εἰς αὐτὰς τὸ πῦρ περὶ τὴν μεσημβρίαν,

καὶ ἀναποδογυρίσαντες τὸν σωρὸν, ὥρμησαν οἱ Ἕλληνες
 ξιφήρεις καὶ ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς φυγὴν, κυριεύ-
 σαντες ὅλον ἐκεῖνο τὸ μέρος. Ἡ μάχη διήρκησε μέχρι
 τοῦ μεσονυκτίου πεισματωδεστάτῃ καὶ κατέπαυσεν,
 ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ ἀπесύρθησαν ὀλοτελῶς ἐκ τῆς θέσεως
 ταύτης εἰς τὰ ὀπισθεν περιχαρακώματά των. Εἰς τὴν
 μάχην ταύτην ἔλαβον μέρος δεκαπενταετεῖς νέοι πολε-
 μοῦντες μὲ λίθους, μεγάλη δὲ ὑπῆρξεν ἡ φθορὰ τοῦ
 ἐχθροῦ. ἐκ τῆς φρουρᾶς δὲ ἐφονεύθησαν εἴκοσιν, ἐν οἷς
 οἱ χιλῖαρχοι Ἀποστολάκης Βαργιαδίτης καὶ Γεωργά-
 κης Ντάγκας καὶ ἐπληγώθησαν τεσσαράκοντα πέντε,
 ἐν οἷς οἱ ὑποσωματάρχαι Γεώργιος Τζαβέλλας καὶ
 Γιαννάκης Ραζικότζικας, καὶ οἱ σημαιοφόροι τῶν σω-
 ματαρχῶν Κίτσου Τζαβέλλα καὶ Λάμπρου Βεΐκου Μαρ-
 καντώνης καὶ Κύρκος Μαλισσώβας καὶ εἰς ἀξιωμα-
 τικὸς ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Ν. Στουρνάρα.

Τὴν 23 καὶ ἄλλη Ἑλληνικὴ ὑπόνομος ἀνετινάχθη
 τὴν 4 ὥραν Μ. Μ. ἔξωθεν τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπι-
 λε», οἱ δὲ ἐχθροὶ καὶ αὐθις ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μὲ
 μεγίστην ζημίαν των.

Τὴν 24 ἐφονεύθη ὁ τοῦ σώματος τοῦ Λάμπρου Βεΐ-
 κου χιλῖαρχος Πανταζῆς.

Τὴν 30 ἐφονεύθη ὁ χιλῖαρχος Ἀναστάσιος Βούτυρος
 ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Γ. Βαλτινοῦ.

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τοσοῦτῳ δὲν ἔπαυε κυλίων τὸ χῶμα καὶ
 διὰ τοῦ τρόπου τούτου εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ κανονοστά-
 σιον «Τερίμπιλε.» Οἱ πολιορκούμενοι κατεσκεύασαν
 καὶ αὐθις δύο ὑπονόμους ὑπὸ τὸ χῶμα, τὴν μίαν μεγα-
 λητέραν τῆς ἄλλης, περὶ δὲ τὴν 2 ὥραν τῆς 9 7βρίου
 ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς τὴν μικρὰν ὑπόνομον, μὲ τὴν ἔκρηξιν
 τῆς ὁποίας ἐτινάχθησαν εἰς τὸν αἶρα ἕξ Τοῦρκοι, ταῦ-

τοχρόνως δὲ ἤρχισεν ὁ πυροβολισμὸς ἀπὸ τοῦ κανο-
νοστασίου τοῦ «Κοτζίσκου» μέχρι τῶν ἐρειπίων τοῦ
κανονοστασίου τοῦ «Βότσαρη». ταῦτοχρόνως δὲ ἤνοι-
ξαν καὶ οἱ ἐχθροὶ τὸ πῦρ αὐτῶν· τότε δὲ σμῆνος
Ἀλβανῶν καὶ Κακλαμάνων ἔδραμεν εἰς βοήθειαν τῶν
κινδυνευόντων συντρόφων των ὡς καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχι-
στράτηγος μεθ' ὅλης τῆς φρουρᾶς του καὶ ἡ μάχη
ἐγένετο πεισματώδης. Εἰς τὴν ἀκμὴν δὲ τῆς πάλης
μέγα μέρος Ἀλβανῶν καὶ Γκέγκιδων ἐπειράθησαν νὰ
ἐφορμήσωσιν εἰς ἔφοδον ἀλλ' ἀντεκρούσθησαν μὲ πολ-
λὴν φθοράν· νομίσας δὲ ὁ ἐχθρὸς, ὅτι ὅλαι αἱ Ἑλλη-
νικαὶ δυνάμεις εἶχον συναθροισθῇ ἐκεῖ, καὶ θέλων φαί-
νεται νὰ φέρῃ ἀντιπερισπασμὸν, ἐπεχείρησεν ἔφοδον
διὰ τῶν ἐνώπιον τῶν κανονοστασίων «Ρήγα», «Μα-
κρῇ» καὶ «Μονταλεμπέρτ» σωμάτων, ἀλλ' ἡ φρου-
ρὰ τῶν ῥηθέντων κανονοστασίων, κτυπήσασα τοὺς ἐφορ-
μῶντας δραστηρίως, δὲν τοὺς ἄφησεν οὔτε βῆμανὰ προ-
χωρήσωσιν εἰς τὰ ἔμπρὸς καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς μετὰ
σπουδαίας ἀπωλείας νὰ ἐπανέλθωσιν ἄπρακτοι καὶ κα-
κῶς ἔχοντες εἰς τὰς θέσεις των. Περὶ δὲ τὴν 4 ὥραν
Μ. Μ. ἀφοῦ ἐπεσωρεύθησαν πλῆθος Τούρκων νομί-
σαντες, ὅτι ἀπηλλάγησαν τοῦ φόβου τῆς ὑπονόμου, ἐτέθη
τὸ πῦρ καὶ εἰς τὴν ἄλλην ὑπόνομον, ἡ ἔκρηξις τῆς ὁποι-
ας ἐτίναξεν εἰς τὸν αἶρα πλῆθος ἐχθρῶν, ἐξ ὧν ἄλλοι
μὲν ἔπεσον ἔνδον τοῦ φρουρίου καὶ ἄλλοι ἐν τῷ μέσῳ
τῶν συντρόφων των. Οἱ διασωθέντες τότε ἔστρεψαν τὰ
νῶτα, μὴ δυνάμενοι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ζωηρότατον πῦρ
τῆς φρουρᾶς, μέρος τῶν ἀνδρῶν τῆς ὁποίας ἐλκύσαντες
τὰ ξίφη, ὥρμησαν εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ κανονοστασίου «Τε-
ρίμπιλε» ἀνεστραμμένα ἐχθρικὰ χαρακώματα καὶ εἰς
τὰ λείψανα τοῦ προχώματος, ἐνσπείραντες τὴν φρίκην

καὶ τὸν ὄλεθρον εἰς τοὺς φεύγοντας ἐχθρούς. Συγχρό-
νως οἱ ἐργάται ὀπισθεν τῶν πολεμιστῶν ἐπιπέδωνον τὰ
ὑψη τοῦ χώματος καὶ ἐπλήρουν τὰ χάσματα, εἰς τὰ
ὅποια εὗρον μόνον δύο ἐργάτας τοῦ ἐχθροῦ ζῶντας, μέ-
γας δὲ ἀριθμὸς ἄλλων ἐργατῶν καὶ ἐχθρῶν ἔκειντο ἐκεῖ
νεκροί. Ἡ μάχη διήρκεσε καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐφανεύ-
θησαν δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων 17 καὶ ἐπληγώθησαν 45, ἐν
οἷς καὶ ὁ σωματάρχης Γεώργιος Βάγιας καὶ ὁ ὑποσω-
ματάρχης Κώνστας Διαμάντη Τζαβέλλας καὶ οἱ ἀξιω-
ματικοὶ Β. Βαργιαδιτης, Κώνστας Τζάνης καὶ Χρήστος
Τασούλης· ἡ δὲ ζημία τοῦ ἐχθροῦ ἀνέβη εἰς 500 περί-
που φανευμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μπανούση
Σέβρανη, πλείστοι δὲ ἐπληγώθησαν, ἐν οἷς ὁ ἴδιος Μπα-
νούσης Σέβρανης καὶ Ἀσλίμπες Πούτζες, ἀλβανοὶ,
ισχυροὶ τοῦ πολιορκητοῦ ὀπλαρχηγοί.

Τὴν 15 εἰσῆλθον εἰς Μεσολόγγιον διὰ θαλάσσης οἱ
σωματάρχαι Σαδῆμος καὶ Χ. Πέτρου καὶ ὁ ὑποσωμα-
τάρχης Β. Πάτζης μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν των.

Τὴν 25 περὶ τὸν ἑωθινὸν ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς μίαν Ἑλλ.
ὑπόνομον παρσκευασμένην ὑπὸ τὴν χαλάστραν
εἰς τὸν προφυλακτικὸν δρόμον τοῦ κανονο-
στασίου ὁ «Μάρκο-Βύτσαρης» ἡ ἔκρηξις τῆς ὁποίας
ἀνέτρεψε τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας καὶ πολλοὺς τῶν
ἐχθρῶν εἰς τὸν ἄδην ἔπεμψεν. Ἀμέσως δὲ κατόπιν τὰ
πυροβόλα καὶ τὰ ντουφέκια τῆς φρουρᾶς ἐσφενδόνιζον
χάλαζαν σφαιρῶν κατὰ τῶν πέριξ τῆς ὑπονόμου ἐχθρι-
κῶν χαρακωμάτων καὶ μεγίστην ζημίαν προὔξένησαν εἰς
τοὺς ἐχθρούς. Δύο νεκροὶ καὶ τρεῖς πληγωμένοι ἔπесαν
ἐκ τῆς φρουρᾶς.

Τὴν 18 βρίου περὶ τὸ λυκαυγὲς ἐτέθη καὶ πάλιν πῦρ
εἰς μίαν ὑπόνομον, παρσκευασθεῖσαν ἀπὸ τῶν πρό τι-

νων ἡμερῶν φθάσαντα εἰς Μεσολόγγιον ἀρχιπονομοποιὸν Καπετὰν Κώνσταν Λαγουμτζήν,¹ ὑπὸ τὸ ἐνώπιον τοῦ κανονοστασίου «Τερίμπιλε ὕψωμα τῆς ἐνώσεως. Τὸ ἀποτέλεσμά της ὑπῆρξεν εὐτυχέστατον, διότι ἀνετράπη τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ ῥηθέντος ὕψωματος τῆς ἐνώσεως καὶ ἱκανὰ Τουρκικὰ σώματα ἐτινάχθησαν εἰς τὸν αἶρα. Ἀμα τῇ ἐκρήξει ἤρχισε πυκνὸς ὁ πυροβολισμὸς κανονίων τε καὶ ὀπλων καὶ ἡ φρουρὰ ἐπέπεσε ξιφῆρης ὡς χεῖμαρρος ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, ἔτρεψεν αὐτοὺς εἰς γενικὴν φυγὴν καὶ ἀφοῦ τοὺς κατεδίωξε μέχρι τριακοσίων ὀργυιῶν μακρὰν τοῦ τείχους, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ φρούριον φορτωμένη μὲ λάφυρα ἐξ ὀπλων καὶ σημαίων. Πέντε ὥρας διήρκεσεν ἡ μάχη αὕτη, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν Ἑλληνες τρεῖς καὶ ἐπληγώθησαν δεκαεξί, ἐν οἷς καὶ ὁ χιλιάρχος Γζάννης Γζώτης καὶ ὁ σημαιοφόρος Κολέτης Βαργζαδίτης. Οἱ ἐχθροὶ ἔχασαν πολλοὺς εἰς φονευμένους καὶ πληγωμένους.

Τὴν 5 περὶ τὴν 11 ὥραν Μ. Μ. οἱ πολιορκηταὶ ἐγκατέλειψαν τοὺς προμαχῶνάς των καὶ τὰ χαρακώματα των, καὶ ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς παρὰ τὰς ὑπωρείας σκηνάς των καὶ τὰ πρὸ καιροῦ παρασκευασθέντα τρία κανονοστάσιά των ἐν σχήματι μικρῶν φρουρίων ἀπέχοντα 400 ὀργυιᾶς ἀπὸ τὸ φρούριον. Οἱ Ἑλληνες, ἅμα ἐννόησαν τὴν ὑποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ, ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου ἐπὶ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων, ἔκαυσαν τὰ στεφανώματα καὶ κατέστρεψαν τοὺς προμαχῶνας, καὶ δὲν ἐβλεπέ τις καθ' ὅλην τὴν νύκτα ἐκείνην παρὰ μόνον τὸ θέαμα

1 Ὅλκι αἱ προλαβοῦσι ὑπόνομοι περὶ σκευὴν ἀπὸ τῶν ὑποσωματάρχην Παναγιωτάκην Σωτηρίπουλον Κραδοαρίτην, αὐτοδίδακτον ὄντα ἀλλὰ προικισμένον ὑπὸ πολλῆς εὐφυΐας.

τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου τὸ ἱποῖον κατερημώθεν ἐπυρπολεῖτο καὶ κατεστρέφετο. Τὴν δ' ἐπιούσαν καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐγίνοντο σποραδικοὶ ἀκροβολισμοί, καὶ οἱ ἐργάται ἰσοπέδωνον τὴν γῆν καὶ κατέστρεφον τὰς ἐχθρικὰς ἐργασίας.

Τὴν 7 ἐξηκολούθησαν αἱ αὐταὶ ἐργασίαι καὶ συνεχεῖς ἀκροβολισμοὶ καὶ συγχρόνως ἤρχισεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου γενικὴ ἐργασία διὰ τὸ ἄνοιγμα τῆς τάφρου καὶ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ κρημνισθέντος τείχους.

Τὴν 8 αἱ αὐταὶ ἐργασίαι καὶ ἀκροβολισμοί.

Τὴν 9 ὥσαύτως, ἐφονεύθη δὲ καὶ ὁ χιλιάρχος Κίττος Τζίκαρης, ἐκτεθεὶς ἐν τῇ ὁρμῇ του καθ' ἐνὸς ἱππέως.

Τὴν 12 ὁ πολιορκητὴς ἤρχισε ν' ἀνεγείρῃ δύο πετρίνους πύργους ἄνωθεν τῶν κατασκηνωμάτων του, ἐπὶ δύο λόφων τοῦ ὄρους Ζυγοῦ.

Τὴν 2 9βρίου ἡ φρουρὰ ἐώρτασε τὴν ἐκ τῶν Σαλῶνων φυγὴν τῶν ἐχθρῶν, κατατροπωθέντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν μεσημβρίαν λοιπὸν συνηθροίσθη ἐπὶ τοῦ τείχους καὶ μέρος αὐτῆς ἐξῆλθεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐπὶ τῶν προτέρων χαρακωμάτων τοῦ πολιορκητοῦ· οἱ ἐχθροὶ, βλέποντες τοῦτο καὶ ὑποθέσαντες, ὅτι ἐπίκειται ἔφοδος, συνηθροίσθησαν εἰς τὰ τρία κανονοστάσια ἕως 6 χιλιάδες· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, οἵτινες δὲν εἶχον τοιοῦτον σκοπὸν, ἀφοῦ ἐκένωσαν τρεῖς τὰ ὄπλα των καὶ ἐκανονόλησαν ὥσαύτως τρεῖς καθ' ὅλην τὴν σειρὰν τοῦ τείχους, ἤρχισαν νὰ ἐπανέρχωνται εἰς τὰς θέσεις των, καὶ δὲν ἔμειναν ἔξω εἰμὴ μόνον ὁ ὑποσωματάρχης Γ. Ψιλόπουλος (Λεπενιωτάκης) μετὰ 15 ὁπαδῶν του. Οἱ ἐχθροὶ τότε ὥρμησαν σωρηδὸν κατ' αὐτοῦ, ὅστις οὐδόλως πτοηθεὶς τὴν ὁρμὴν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὸ πλῆθος αὐτοῦ ἀνέστη γενναίως, μέχρις οὗ ἐξελθόντος μέρους τῆς φρουρᾶς,

συνήφθη μάχη πεισματώδης, ἀπυτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦτο ἡ φυγὴ τοῦ ἐχθροῦ ἐντὸς τῶν κανονοστασίων του. Ἐφονεύθησαν δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων 7, ἐν οἷς ὁ σωματάρχης Τούσης Ζέρβας καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Τζάτζης¹ θεῖος τοῦ σωματάρχου Γ. Κίτσου καὶ ἐπληγώθησαν 16, ἐν οἷς ἐλαφρῶς καὶ ὁ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας, ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 80.

Τὴν 6 ὁ ἐχθρικός στόλος, συνιστάμενος ἀπὸ 115 πλοῖα, ἐν οἷς καὶ δύο ἀτμόπλοια, ἐφθασεν ἔξωθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ διελθὼν ἐν πομπῇ, εἰσέπλευσε σωρηδὸν ἐντὸς τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου.

Τὴν 9 ἐξῆλθε μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, κατὰ δὲ τὴν 11 ἐφίνη παραπλέων μεταξὺ Γλαρέντζας καὶ Ζακύνθου.

Τὴν 13 ἐφθασε καὶ ὁ Ἑλληνικός, ὅστις ἀπαντήσας τὸν ἐχθρικὸν μεταξὺ τῆς ἀνωτέρω ῥηθείσης θέσεως ἤρχισε τὴν ναυμαχίαν, ἣτις διήρκεσε καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα πεισματωδεστάτη.

Τὴν 14 οἱ ἀντιμαχόμενοι στόλοι ἐφάνησαν ναυμαχοῦντες ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου, περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν, μολονότι ὁ Τουρκικὸς στόλος ἦτο ὑπὲρ ἄνεμον (ἔπνεε δὲ οὗτος ἐκ τοῦ κόλπου) περιῆλθεν εἰς ἀταξίαν. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν ἤρχοντο ἐκ τοῦ κόλπου καὶ τινα ἄλλα ἐχθρικά πλοῖα πρὸς βοήθειαν, ἀλλὰ πρὶν εἰσέτι φθάσουν εἰς τὸν τόπον τῆς μάχης, ιδόντα τὸν στόλον τῶν διαλύσαντα τὴν γριμμὴν του καὶ ὀπισθοπλοοῦντα ἐν ἀταξίᾳ, ἐστράφησαν καὶ ταῦτα εἰς τὰ ὀπίσω. Ἐν τοσούτῳ κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης ἐφάνη ἐν τῷ μέσῳ τοῦ

1 Ἀν πιστεύσῃ τις τὰ τότε φημισθέντα, ὁ ῥηθεὶς ἀξιωματικὸς Τζάτζης ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν συντρόφων του δ' ἀλόγους οἰκογενειακούς.

ἐχθρικοῦ στόλου ἐν πλοῖον καϊόμενον καὶ ὁ Ἑλλ. στόλος, ὁπισθοπλωῶν.¹ Τότε δὲ ὁ ἐχθρικός στόλος στρέψας κατεδίωξε μέχρι τινὸς τὸν Ἑλληνικόν, μετὰ ταῦτα ἀπεχωρίσθησαν· καὶ ὁ μὲν Τουρκικὸς ἔμεινεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς εἰς Ἐχινάδας· τὴν δ' ἐπιοῦσαν ὀλίγα τινὰ μόνον Τουρκικὰ πλοῖα παρέπλεον.

Τὴν 16 ὁ Τουρκικὸς στόλος παρέπλεεν ἀπὸ τὰς Ἐχινάδας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου «Ἄραξος» (Κάβο-πάπα) διακόπτων οὕτως καὶ ἀπὸ θαλάσσης τὴν ἐλευθέραν συγκοινωνίαν τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς μεταξὺ Ἐχινάδων καὶ Πεταλᾶ.

Τὴν 17 νέα ναυμαχία πρὸς δυσμὰς τῶν Ἐχινάδων διαρκέσασα μέχρι τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου.

Τὴν νύκτα τῆς 18 πρὸς τὴν 19 συνεκροτήθη καὶ αὐθις ναυμαχία διαρκέσασα μέχρι τῆς πρωῒας, ἐκῇ δὲ καὶ ἕτερον Ἑλληνικὸν πυρπολικὸν ἐπὶ ματαίῳ, αἱ δὲ φλόγες ἐφαίνοντο ἐκ τῆς πόλεως.

Τὴν νύκτα τῆς 20 πρὸς τὴν 21 ἄλλη ναυμαχία, ἣτις διήρκεσεν τρεῖς περίπου ὥρας.

Τὴν 25 περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου αὐθις ναυμαχία διαρκέσασα 1¹/₂ ὥραν καὶ ἐπαναληφθεῖσα τὴν πρωῒαν μεταξὺ Γλαρέντζας καὶ Ζακύνθου, περὶ δὲ τὴν 3 ὥραν Μ. Μ. ἐφάνησαν τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ ἠγκυροβόλησαν, ἔνεκα τοῦ σφοδροῦ ἀνέμου, μεταξὺ τοῦ Πάπα καὶ Καβοκαδίνα, τὴν δὲ ἐπιοῦσαν, μετριασθέντος ὅπως οὖν τοῦ

¹ Τὸ καϊόμενον πλοῖον ἦτο πυρπολικὸν Ἑλληνικόν, τὸ ὁποῖον ἐκῇ ἄνευ τῆς παρμακρᾶς ἐπιτυχίας· ἀκατανόητος δὲ εἶναι ἡ αἰφνιδία ὁπισθοδρόμησις τοῦ Ἑλλ. στόλου, ἐν ᾧ ὁ Τουρκικὸς ἦτο εἰς ἀταξίαν καὶ ἐν ᾧ εἰς τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἶχεν ἀρχίσει νὰ πνέῃ ἄνεμος βορρητικὸς εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα.

ἀνέμου, ἀνίχθησαν εἰς τὸ πέλαγος καὶ εἰσέπλευσαν εἰς τὸν κόλπον. Τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ ἀνεχώρησεν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος εἰς τὰ ἴδια.

Τὴν 28 ὀλίγα τινὰ ἐχθρικὰ πλοῖα παρέπλεον ἔξω τοῦ κόλπου ὡς προφυλακὴ. Μία δὲ φρεγάτα καὶ πέντε γολέται προσωρμίσθησαν μεταξὺ τῆς Μαύρης Ἀλυκῆς καὶ Τουρλίδος, φυλάσσοντα τὸν θαλάσσιον ἀποκλεισμόν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀλλάζοντα συχνά.

Τὴν 12 Δεκεμβρίου περὶ τὴν 2 ὥραν Μ. Μ. ἔφθασεν ἔξω τοῦ Μεσολογγίου ὁ Ἰβραῆμ-Πασσᾶς, ἄγων ἑξ περιπόου χιλιάδας στρατὸν τακτικὸν εἰς πεζικὸν, πυροβολικὸν καὶ ἵππικόν, καὶ ἔστησεν ἀμέσως τὰς σκηνάς του, ἀποχωρισμένας ἀπὸ ἐκείνας τοῦ Κρουταχῆ.

Τὴν 21 ἐγένετο ἀκροβολισμὸς ἔξωθεν τοῦ φρουρίου, ἐφονεύθησαν δὲ δύο Ἕλληνες καὶ ἱκανοὶ Τούρκοι.

Τὴν 27 δύο Ἀραβικοὶ λόχοι παρέλαβον εἰς τὴν διεύθυνσιν των ἓν ἐκ τῶν τριῶν ἐχθρικῶν κανονοστασίων, τὸ ἀπέναντι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ φρουρίου.

Τὴν 29 παρέλαβον καὶ τὰ ἄλλα δύο κανονοστάσια ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν των. Κατὰ τὰς ἡμέρας δὲ ταύτας ἡ ναυτικὴ μοῖρα τῶν Σπετσῶν, φθάσασα, παρέπλεε μετὰ τὴν Ἐχινάδων καὶ Ζακύνθου, περιμένουσα καὶ τὰς τῆς Ὑδρας καὶ Ψαρῶν.

Τὴν 7 Ἰανουαρίου 1826 αἱ δύο αὗται ναυτικαὶ μοῖραι ἔφθασαν εἰς Ἐχινάδας, ἐν ᾗ ἡ τῶν Σπετσῶν εἶχεν ἀναχωρήσει πρὶν τῆς ἀφίξεως αὐτῶν εἰς τὰ ἴδια, μόνον δὲ δύο πυρπολικά, τὸ τοῦ ἀτρομήτου Ἀναργύρου Λεμπέση καὶ τὸ τοῦ Ἀνδρονίκου Χότζα, καὶ ἓν πολεμικόν, τὸ τοῦ Ἰωάννου Τσούπη, συναντηθέντα καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, ἐπέστρεψαν.

Τὴν 9 εἴκοσιδύο Ἑλλ. πλοῖα προσωρμίσθησαν τὴν

πρωίαν ἀπέναντι τοῦ Βασιλαδίου, ἐνῶ σφοδρότατος ἄνεμος κατετάραττε τὴν θάλασσαν.

Τὴν 10, μὲ ὅλην τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰς τὴν θάλασσαν τρικυμίαν, ὁ ἐχθρικός στόλος ἐτέθη εἰς κίνησιν, καὶ πέντε φρεγάται, ἔχουσαι τὸν ἄνεμον ἀπὸ τῆς πρύμνης, ἐξέπλευσαν περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀπὸ τὸν κόλπον, καὶ φθάσασαι ἀπέναντι τῶν Ἑλληνικῶν πλοίων διήλθον ἐνώπιον αὐτῶν καὶ ἐπυροβόλουν αὐτὰ, ἐξ ὧν τὰ ἡμίσις ὑπὸ τὸν Σαχτούρην, κόψαντα τὰς ἀγκύρας των, ἐβάλθησαν εἰς τὰ πανιὰ καὶ διευθύνθησαν πρὸς δυσμὰς, τὰ δὲ ἄλλα ἔμειναν ἀραγμένα καὶ ἀντεπυροβόλησαν μὲ ἀταραξίαν τὰς ἐχθρικὰς φρεγάτας, αἵτινες ἐπλησίασαν τόσον ὥστε ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν καὶ τὰ τουφέκια. Μετ' ὀλίγον ἐξέπλευσεν ὅλος ὁ ἐχθρικός στόλος, εἰσῆλθεν εἰς γραμμὴν καὶ ἤρχισε τακτικὴν ναυμαχίαν. Τύτε τὰ μείναντα Ἑλληνικὰ πλοῖα ἔκαμαν καὶ αὐτὰ πανιὰ καὶ ἐτέθησαν ὡσαύτως εἰς γραμμὴν· ἡ ἐπικρατοῦσα ὁμως τρικυμία δὲν ἐσυγχώρησε νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ ἡ ναυμαχία καὶ οὕτω πως διεχωρίσθησαν, καὶ ὁ μὲν Ἑλληνικός στόλος διευθύνθη πρὸς τὰς Ἑχινάδας, ὁ δὲ ἐχθρικός πρὸς τὸν Πάπαν.

Τὴν 14 μία κορβέτα Α'. τάξεως ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, παραπλέουσα μετ' ἄλλων καὶ πλησίασασα εἰς τὰ τευάγη, ἐκάθησε πρὸ τοῦ ἀγίου Σώστου. Ὅλων τῶν ἄλλων πλοίων τὰ ἀκάτια ἔτρεξαν τότε πρὸς βοήθειάν της, ἀλλ' ἐστάθη ἀδύνατον νὰ τὴν ἀνασύρῳσιν, ἔνεκεν τοῦ ἐπικρατοῦντος σφοδροῦ ἀνέμου.

Τὴν 15 μία Ἀγγλικὴ κορβέτα προσωρμίσθη ἀπέναντι τοῦ Βασιλαδίου, ὁ δὲ διοικητὴς αὐτῆς Ἀμπατ ἔστειλεν ἓνα ἀξιωματικὸν εἰς Βασιλάδιον ζητῶν τοὺς ἐν Μεσολογγίῳ πολιτικοὺς καὶ στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς διὰ νὰ ὁμιλήσῃ, καθὼς ἔλεγε, μετ' αὐτῶν περὶπραγμάτων.

πολὺ σπουδαίων καὶ σημαντικῶν· κατὰ συνέπειαν ἐστά-
λη εἰς Βασιλάδιον μία ἐπιτροπὴ προεδρευομένη ἀπὸ τὸ
μέλος τῆς διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς Δ. Θέμελην, προσελ-
θὼν δὲ παρὰ τῇ εἰρημένῃ ἐπιτροπῇ ὁ πλοίαρχος Ἀμπατ
ἐνεχείρισεν αὐτῇ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν.

Εἰς τὰ νερὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐν τῇ κορβέτᾳ

τῆς Α. Β. Μ. «Ρόζα»

τῇ 15/27 Ἰανουαρίου 1826

Κύριοι!

Ὁ Καπετὰν Πασσᾶς μου ἐπρόβαλε νὰ εἰδοποιήσω τὰς
ἐν Μεσολογγίῳ ἀρχάς, ὅτι ὅλαι αἱ παρασκευαὶ θέλουν
εἶσθαι ἑτοιμαί εἰς διάστημα ὀκτῶ ἡμερῶν διὰ νὰ γενῇ ἡ
ἐφόδος εἰς τὸ φρούριον τοῦτο· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Καπετὰν
Πασσᾶς ἐπιθυμεῖ ν' ἀποφύγῃ τὴν αἵματοχυσίαν, ἣτις
δύναται νὰ συμβῇ ἂν ἡ πόλις κυριευθῇ δι' ἐφόδου, ἀγα-
πῇ νὰ μάθῃ, ἂν ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου θέλει νὰ ἔλ-
θῃ εἰς συνθήκας καὶ ὁποίας συνθήκας ζητεῖ εἰς αὐτὴν
τὴν περίστασιν. Τὴν ἀπόκρισιν, ἣτις θέλει μᾶς δοθεῖ
ἀπὸ μέρους σας, θέλω τὴν στείλει εἰς τὸν Καπετὰν Πασ-
σᾶν· ἀλλὰ χρέος μου κρίνω νὰ εἰδοποιήσω φανερὰ τὰς
ἐν Μεσολογγίῳ ἀρχάς, ὅτι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ γίνω
ἐγγυητὴς τῶν συνθηκῶν, αἱ ὁποῖαι ἤθελον γίνειν, μήτε
θέλω νὰ δώσω καμμίαν γνώμην περὶ τοῦ νὰ ἀποδεχθῇτε
ἢ ν' ἀποβάλλετε τὴν πρότασιν ταύτην τοῦ Καπετὰν
Πασσᾶ.

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ εἶμαι, Κύριοι,

Εὐπειθέστατος δοῦλός σας

Κ. ΑΜΠΑΤ, διοικητῆς.

Πρὸς τὰς ἐν Μεσολογγίῳ Ἑλληνικὰς Ἀρχάς.

Μὲ δυσἀρέσκειάν της ἡ Ἐπιτροπὴ ἔλαβε τὴν ἐπι-
στολήν ταύτην καὶ ἀμέσως ἀποχωρήσασα, ἔστειλε τὴν
ἐφεξῆς ἀπάντησιν.

«Κύριε!

«Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ εὐγενὲς γράμμα τῆς τῆς 15[27] τρέχοντος, ἐν ᾧ μᾶς ἐκθέτει ὅσα τὴν παρήγγειλεν νὰ μᾶς εἰπῇ ὁ Καπετὰν Πασσᾶς. Εἰς ἀπόκρισιν λοιπὸν τῶν παραγγεληθέντων διὰ τὴν πραγ-
ματείαν τῆς μεταξὺ μας εἰρήνης, ἔχει τὰ ἀκόλουθα. Ὁ Καπετὰν Πασσᾶς γνωρίζει καλῶς, ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπέ-
φερον ἄπειραις ζημίαις, ἔχυσαν τόσα αἵματα, ἐρημώθη-
σαν οἱ τόποι τους, καὶ ὅλα αὐτὰ δὲν ἡμπορεῖ ἄλλο τι νὰ τοὺς ἀνταμείψῃ καὶ νὰ τοὺς ἀποζημιώσῃ παρὰ ἡ ἐλευ-
θερία καὶ ἡ ἀνεξαρτησία τους· καὶ τὴν ἐφοδον ὅπου προ-
βάλλει εἰς ὅκτῳ ἡμερῶν διάστημα ὅτι θὰ γείνῃ ἐναντίον τοῦ φρουρίου τούτου, εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ τὴν δεχθῶμεν, καθὼς καὶ ἐκείνην τοῦ Κρουταχῆ τὸν περασμένον Ἰού-
λιον. Ἐπειτα δὲ εἶναι γνωστὸν εἰς τὸν ἴδιον, ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν Διοίκησιν τῆς ὁποίας ἀκολουθοῦντες τὰς διατα-
γὰς, χρεωστοῦμεν καὶ νὰ πολεμοῦμεν καὶ νὰ ἀποθαίνω-
μεν· εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν Διοίκησιν μας ἡμπορεῖ νὰ δι-
ευθυνθῇ καὶ νὰ πραγματευθῇ ἡ εἰρήνην ἢ πόλεμον.

Ἐχομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποσημειωθῶμεν μὲ σέβας

Μεσολόγγιον τὴν 13 Ἰανουαρίου 1826

Ἡ προσωρινῶς διευθύνουσα τὰ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος
ἐπιτροπὴ καὶ ὅλοι οἱ ἐπικρατοῦντες καὶ πολιτικοὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΘΕΜΕΛΗΣ ¹

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Γεν. Γραμματέως

Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Πρὸς τὸν κ. Ἀμπατ, διοικητὴν τῆς Ἀγγλικῆς κορβέτας «Ρόξα».

¹ Ὁ Ἰω. Παπαδομαντόπουλος καὶ αὐτὴν τὴν περίστασιν ἔλει-
πεν εἰς Ζάκυνθον δι' ὑπηρέσιαν.

Τὴν νύκτα τῆς 15 πρὸς τὴν 16 μαθὼν ὁ εἰς Ἐχινά-
δας παραμένων Ἑλληνικὸς στόλος τὸ κόθισμα τῆς ἐχ-
θρικῆς κορβέτας ἔφθασε περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκεῖ καὶ
ἤρχισε τὴν ναυμαχίαν μετὰ τῆς παραφυλαττοῦσης αὐ-
τὴν ἐχθρικῆς μοίρας· ὠθήσας δὲ ταύτην ἐντὸς τοῦ κόλ-
που ¹ ἔκαυσε μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τὴν ῥηθεῖσαν
κορβέταν ² τοῦ δὲ πληρώματος αὐτῆς μέρος μὲν ἔγεινε
παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, μέρος δέ, ἀποβὰν εἰς Καλα-
μωτὸν, κατεσφάγη ὑπὸ τῶν ἐξελθόντων Ἑλλήνων καὶ μέ-
ρος ἡχμαλωτίσθη.

Τὴν 16 τὸ πρωῒ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, συνιστάμενος
ἐξ 25 πλοίων, ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ τὸν ἄλλον τουρκικὸν
στόλον, τὸν ὁποῖον καὶ ἔφερε πυροβολῶν μέχρι τῶν ἐκβο-
λῶν τοῦ Εὐήνου, ὅτε ἐνδυναμωθείς ὁ Τουρκικὸς καὶ ἀπὸ
τὰ ἄλλα πλοῖά του τὰ ἐντὸς τοῦ κόλπου καὶ εὔρε-
θείς ὑπὲρ ἄνεμον, ἐστάθη καὶ ἐτέθη εἰς γραμμὴν διὰ νὰ
ἀντιπαραταχθῇ, ἐτέθη δὲ ὡσαύτως εἰς γραμμὴν καὶ ὁ
Ἑλληνικὸς, ἂν καὶ ὑπὸ ἄνεμον, καὶ ἤρχισε πρῶτος τὴν
ναυμαχίαν· πολλὰ δὲ πλοῖα Ἑλληνικὰ διήλθον δις καὶ
τρὶς τὴν ἐχθρικὴν γραμμὴν μαχόμενα καρτερικώτατα
μέχρι τῆς μεσημβρίας, ³ ὅποτε ὁ πολυάριθμος Τουρκι-

¹ ὧς ἐπληροφρήθημεν μόνοι· ὁ Ἀνάργυρος Λεμπέσης μὲ τὰ
πυρπολικὸν του ἐδίωκε τὴν ἐχθρικὴν μοῖραν συγκειμένην ἐξ ἑξοσι
πλοίων· μετ' ὀλίγον δὲ ἐστάλησαν παρὰ τοῦ ναυάρχου Μιαούλη
καὶ δύο ἑτεροὶ πολεμικὰ εἰς βοήθειάν του καὶ κατεδίωξαν αὐτὴν
μέχρι τῶν Π. Πατρῶν.

² Ὁ πυρπολιτὴς Γεώργιος Πολίτης ἐκάλεσε τὸ πυρπολικὸν του
εἰς αὐτήν.

³ Πέντε Ἑλληνικὰ πλοῖα, τὸ τοῦ ναυάρχου Μιαούλη, τὸ τοῦ ἀν-
τιναυάρχου Γ. Σαχτούρη, καὶ τὸ τοῦ πλοιάρχου Ἀντωνίου Κριεζῆ
καὶ δύο πυρπολικά· τὰ ἐκ Σπετσῶν, εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ
στόλου καὶ συνεπλάκισαν μετ' αὐτοῦ μαχόμενα ἡρωϊκῶς ταῦτε

κὸς στόλος διέλυσε τὴν γραμμὴν του, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ ἔσπευσε νὰ διασωθῇ ὑπὸ τὰ φρούρια, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς, ἀφοῦ κατεδίωξε τὸν ἐχθρὸν μέχρι τοῦ Κρυονέρου καὶ ἀφοῦ ἐκυρίευσεν ἐν Τουρκικὸν πυρπολικὸν καὶ ἐν ἄλλο ἔρριψεν εἰς τὴν ξηρὰν πρὸς τὸ μέρος τῆς Πελοποννήσου καὶ τὸ ἔκαυσεν, ἐπέστρεψε καὶ περιεφέρετο τροπαιοῦχος εἰς τὰ παράλια τοῦ Μεσολογγίου.

Τὴν 17 ὁ ἀντιναύαρχος Γ. Σαχτούρης ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του πλοίου δι' Ὑδραν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ τοὺς πληρωθέντας εἰς τὰς ναυμαχίας. Μετ' αὐτοῦ ἀνεχώρησαν διὰ Ναύπλιον καὶ οἱ σωματάρχαι Ἀνδρέας Ἰσκος, Α. Βεΐκος, Ν. Ζέρβας καὶ Σπῦρος Μίλιος ἀποσταλέντες ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου διὰ νὰ παραστήσωσιν εἰς τὴν Διοίκησιν τὴν κατάστασιν τοῦ φρουρίου καὶ τὰς μεγάλας ἀνάγκας καὶ ἐλλείψεις τῆς φρουρᾶς.

Τὴν 23 τὸ πρῶτ' ὁ Ἑλληνικὸς στόλος προσωρμίσθη ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου, ὁ δὲ ἐχθρικὸς περὶ τὴν 3 ὥραν Μ. Μ. ἐξελθὼν τοῦ κόλπου, εἰς ὃν εἶχεν εἰσέλθει κατὰ τὴν 16, διευθύνθη οὕτω συσσωματομένος κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅστις ἀμέσως ἐβάλθη εἰς τὰ παντὰ καὶ ἤρχισε τὴν ναυμαχίαν μετὰ μέγα πείσμα· ἀλλ' ἡ γαλήνη, ἥτις ὀλίγην ὥραν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ναυμαχίας ἐπῆλθε, περιώρισε τὰ κινήματα τῶν ἀντιμαχομένων στόλων, καὶ οὕτω τὴν νύκτα, πνεύσαντος σφοδροῦ ἀνέμου, ὁ μὲν Ἑλληνικὸς διευθύνθη εἰς Ἐχινάδας, ὁ δὲ Τουρκικὸς εἰς Γλαρέντσαν. Κατὰ τὴν ναυμαχίαν ταύτην, ἡ κορβέτα τοῦ πλοιάρχου Ἀντωνίου Ῥαφτήλ, νομίζομεν, ἀπομονωθείσα τῶν λοιπῶν πλοίων καὶ μὴ δυναμένη ὥς ἐκ τῆς γα-

δὲ ἐκυρίευσεν τὸ ἐχθρικὸν πυρπολικὸν διαρκούτη· τῆς μάχης καὶ ἐστάθησαν ἡ πρῶτη αἰτία τῆς τροπῆς τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου.

λήγης ν' ἀπομακρυνθῇ τοῦ ἐχθρικοῦ, ὑπέφερεν ἀρκετὴν
ζημίαν ἐκ τοῦ διηνεκοῦς κατ' αὐτῆς πυροβολισμοῦ εἰς
τε τὸ σκάφος καὶ τὰ ἱστία, καὶ ἤθελεν ὑποφέρει πλειο-
τέραν, ἂν δὲν ἐρυμουλκεῖτο παρὰ τῶν ἀκατίων της καὶ
δὲν ἔπνεε τότε ὁ ἀνεμος

Τὴν 25 ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἀνεχώρησεν εἰς τὰ
ἴδια. Πρὸ τινων δὲ ἡμερῶν εἶχον ἀρχίσει αἱ πρὸς νέαν
τακτικὴν πολιορκίαν ἐργασίαι τοῦ πολιορκητοῦ.

ΜΕΦΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ ΤΟΥ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

ἀφ' ἧς ἐποχῆς, ἕνεκα τῶν περιστάσεων,
επαυθεν ἐκδιδόμενη ἡ ἡμερίς

«ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ»

Ὁ νέος πολιορκητὴς Ἰβραῆμ Πασσᾶς, φθάσας ἔξω τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀναλαβὼν τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιορκίας, ἀνήγειρε τὰ ἀναγκαῖα περιταφρώματα καὶ κανονοστάσια. Ἀφοῦ δὲ τὰ πολιορκητικὰ ἔργα ἐτελειοποιήθησαν ὑπὸ τῶν συνοδευόντων αὐτὸν Γάλλων ἀξιωματικῶν, τὴν 12 Φεβρουαρίου ἅμα ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος ἤρχισε μανιωδῶς νὰ πυροβολῇ τὸ φρούριον ὀριζοντίως καὶ κατὰ κάθετον, εἰς τὴν ὥστε μέχρι τοῦ μεσονύκτιου τῆς 15 ἔρριψε 5514 βόμβας καὶ 5256 κανόνια. Κατὰ τὴν δευτέραν δ' ὥραν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὁ ἐχθρὸς ἦλθε καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τοῦ προφυλακτικοῦ δρόμου τοῦ κανονοστασίου «ὁ Μάρκος Βότσαρης» καὶ ἤρχισε συνεχῇ κανονοβολισμὸν καὶ ἀδιάκοπον τουφεκισμὸν. Διὰ τοῦ κινήματος τούτου ἀπέβλεπεν εἰς ἔφοδον κατὰ τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἀντικρουσθεῖς γενναίως ὑπὸ τῆς ἀπτοήτου φρουρᾶς, ἥτις ἐπεχείρησε δύο ἐξόδους κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἐτράπη εἰς φυγὴν καὶ ἀπεσύρθη κατησχυμμένος εἰς τὰ περιταφρώματά του. Ἀποτυχὼν ὁ ἐχθρὸς εἰς τὴν πρώτην του ταύτην δοκιμὴν καὶ βλέπων, ὅτι δὲν ἠδύνατο ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσῃ

τὸ Μεσολόγγιον, ἤλλαξε τὰ σχέδιά του καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἄλωσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ· ὅθεν περιορισθεὶς μετὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἡττάν του εἰς τὰ χαρακώματά του, τὰ ὅποια ἡμέραν παρ' ἡμέραν ἐπολλαπλίσιαζε καὶ τὰ προσήγγιζεν πρὸς τὸ τεῖχος, ἐξηκολούθει μόνον συ-νεχῇ πυροβολισμόν.

Τὴν 17 τοῦ ἰδίου Μ. Μ. ἀπέπλευσε καὶ ὁ εἰς Ἀσπρην Ἀλυκὴν εὐρισκόμενος, ἐκ τῆς θερινῆς πολιορκίας, ἐχθρικὸς στολίσκος πρὸς θαλάσσιον πολιορκίαν. Κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του συνέκειτο ἐκ 52 λαντζονίων, τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα μετήλλαξεν ὁ ἐχθρὸς, διότι οὔτε κατάρτια εἶχ' οὔτε πανγὰ ἀλλ' οὔτε καὶ καρίναν καὶ ὥς ἐκ τούτου ἐπλεον καὶ εἰς νερὰ ἐλαχίστου βάθους.

Μετὰ τινος ἡμέρας ὅμως ἦλθον ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου πρὸς ἐνδυνάμωσίν του καὶ ἄλλα πεντήκοντα πλοῖα μεγαλῆτερα τῶν πρώτων καὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος, πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ πέντε σχεδία, ὠπλισμένοι μετὰ κανονίων καὶ πυρπολικῶν ὀλμων καὶ οὕτω ὁ πολιορκητικὸς στολίσκος συνέκειτο ἐξ 87 πλοίων.

Οἱ σωματάρχαι κατανοήσαντες, ἐκ τῶν κινήματων τούτων καὶ ἐκ τῶν πληροφοριῶν ὅσας ἔλαβον ἀπὸ τὸν φρούραρχον τοῦ Βασιλαδίου Ἀναστάσιον Παπᾶ Λουκᾶν, ὅστις ἐζήτει βοήθειαν, τὸν σκοπὸν τοῦ πολιορκητοῦ, καὶ βλέποντες ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν σημαντικωτάτην ὠφέλειαν, ἣν ἔδιδεν εἰς πᾶσαν περίστασιν ἡ διατήρησις τοῦ μικροῦ ὀχυρώματος τοῦ Βασιλαδίου, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ἐν αὐτῷ φρουρᾶς ἐν περιπτώσει μιᾶς τοῦ ἐχθροῦ ἀποφασιστικῆς ἐφόδου, συνῆλθον τὴν 24 Φεβρουαρίου εἰς τὸ κατάστημα τῆς διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς, διὰ νὰ συσκεφθῶσι καὶ λάβωσιν ἐν μέτρον πρὸς ἐνδυνάμω-

σύν της. Τὸ μέτρον τοῦτο τῆς ἐνδυναμώσεως τῆς φρου-
ρᾶς Βασιλαδίου ἐνεκρίθη σχεδὸν ἀπὸ ὅλους καὶ πολλοὺς
προσηνέχθησαν αὐθορμήτως διὰ νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὸ
ὀχύρωμα τοῦτο, καὶ ἐξαιρέτως ὁ σωματάρχης Μήτηρος
Δεληγεώργης, ὁ καὶ φρούραρχος Μεσολογγίου καὶ διοι-
κητὴς τοῦ πυροβολικοῦ, ἀνὴρ δὲ συνετὸς καὶ τολμηρὸς,
εἰς πολλὰς περιστάσεις κρισίμους τῆς ἐνδόξου πολιορ-
κίας διακριθεὶς. Ἄλλ' ὁ Ἀθανάσιος Ῥαζικότσικας, σω-
ματάρχης καὶ οὗτος τῶν Μεσολογγιτῶν, ἐματαίωσε τὸ
σκοπούμενον, εἰπὼν, ὅτι οἱ ἐχθροὶ μετὰ τὴν διάβασιν
τῶν ἡμετέρων θὰ γνωρίσουν καὶ τὴν εἰσέτι εἰς αὐτοὺς
ἄγνωστον πρὸς τὸ ὀχύρωμα τοῦτο δίοδον καὶ θέλουν κα-
ταλάβει καὶ αὐτήν, καὶ οὕτω το χρησιμώτατον τοῦτο
ὀχύρωμα θέλει πῖσει εἰς χεῖρας αὐτῶν διὰ τὴν ἔλλειψιν
τῶν τροφῶν καὶ πλὴν περισσότερον τοῦ ὕδατος, καὶ ὅτι
ὁ ἐν αὐτῷ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς, ἀπυλαμβάνων παρὰ τῆς
Διοικήσεως 150 στρατιωτῶν μισθοδοσίαν, δύναται νὰ
ὑπερασπισθῇ τὴν θέσιν του. ¹

Ἡ διευθυντικὴ ἐπιτροπὴ ὁμως ἐνδοῦσα εἰς τὰς κατ'
ἐπανάληψιν δικαίας αἰτήσεις τοῦ ῥηθέντος φρουράρχου
τοῦ Βασιλαδίου ἐξέδωκε διαταγὴν τὸ ἐσπέρας τῆς αὐτῆς

1 Πολλοὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἀλωσιν τοῦ ὀχυρώματος τού-
του, ἐξέλαβον τὴν γνώμην τοῦ ῥηθέντος σωματάρχου μὴ στηριζο-
μένην εἰς τὴν εἰς κριθεὶς ὅλῃ ὑπεγορευμένην ἀπὸ πάθος κατὰ
τοῦ σωματάρχου καὶ ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς Βασιλαδίου Σπυρίδωνος
Πεταλιδά, φέροντες εἰς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης τὴν τελευ-
ταίαν πράξιν του. Ἀξιόνομον εἰς ἄλλους νὰ κρίνωσι περὶ τῆς βασι-
μότητος τῆς γνώμης ταύτης.

2 Ο φρούραρχος οὗτος εἶναι παντὸς ἐπαίνου ἄξιος καλὸς, προ-
βλεπτικός εἰς τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ καὶ θεωρῶν τὴν δύναμιν τῆς
φρουρᾶς ἀνεπαρκῆ πρὸς ἀντίστασιν, ὡς συγγειμένῃν μόνον ἀπὸ τει-
σαρχήκοντα πολέμιας, ἐζητήσεν ἐν καιρῷ βοήθειαν.

ἡμέρας πρὸς τὸν ῥηθέντα σωματάρχην Ἀθ. Ῥαζικότσικαν, προσκαλοῦσα αὐτὸν νὰ στείλῃ πεντήκοντα στρατιώτας εἰς ἐνδυνάμωσιν τοῦ Βασιλαδίου· ἀλλ' οὗτος ὄχι μόνον δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἐξέσχισε καὶ τὴν διαταγὴν καὶ παρυσιασθεὶς κατόπιν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν εἶπεν, ὅτι ἂν οἱ ἐν τῷ Βασιλαδίῳ φρουροῦντες δὲν εἶναι ἱκανοὶ νὰ διατηρήσωσι τὴν θέσιν των, ἃς ἀποσυρθῶσιν ὅλως διόλου ἀπὸ τὸ Βασιλάδιον καὶ αὐτὸς πηγαίνει μόνος του καὶ ὑπερασπίζεται τὴν θέσιν αὐτήν. Τότε ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ ῥηθέντος φρουράρχου πρὸς ζήτησιν ἐπικουρίας ἀξιωματικὸς Σπύρος Κορφιάτης διαμαρτυρηθεὶς ἐπέστρεψεν νυκτὸς εἰς τὸ Βασιλάδιον.

Τὴν ἐπιούσαν, τὴν 9 ὥραν Π. Μ. ὁ ἐχθρικός στολίσκος, προπορευομένων τῶν σχεδιῶν, διευθύνετο συσσωματομένος πρὸς τὸ Βασιλάδιον, ἅμα δ' ἔφθασεν εἰς ἀπόστασιν βολῆς κανονίου, ἤρχισε τὸν κατὰ τοῦ ὀχυρώματος τούτου κανονοβολισμὸν καὶ βομβοβολισμὸν διαρκέσαντα μανιωδῶς μέχρι τῆς μεσημβρίας.¹ Τότε δὲ τὰ περισσότερα καὶ ἐλαφρότερα ἐχθρικά πλοῖα διευθύνθησαν ταχύτατα πρὸς τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν, καὶ πληρωθέντα στρατευμάτων, ἐπέστρεψαν αὐθις πλησίον τῶν ἄλλων καὶ προὔχωρουν πρὸς τὸ Βασιλάδιον, πλησιάσαντα δὲ εἰς ἑκατὸν βημάτων ἀπόστασιν, ἀπεβίβασαν τοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἐμβάντες εἰς τὸ νερὸν, ὥρμησαν φαλαγγιδὸν κατὰ τοῦ Βασιλαδίου, ἀλλ' ἀντικρουσθέντες διὰ τῶν μιδραλίων καὶ ἀπολέσαντες πολλοὺς, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν.

Τρεῖς ἀλλεπαλλήλως ὥρμησαν κατὰ τοῦ ὀχυρώματος,

¹ Τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τοῦ στολίσκου καὶ ἄλλαι 18 λέμβοι, καθὼς καὶ ἓν μέγαλον πλοῖον, τὸ ὁποῖον προετορμίσεν ἐν πλησίον τοῦ Βασιλαδίου ἐβομβοβολεῖ αὐτό.

ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἔξοδοι αὐτῶν τὴν αὐτὴν καὶ ἔτι χειροτέραν ἔλαβον τύχην καὶ ἤθελε ματαιιωθεῖ ὁλοτελῶς ὁ σκοπὸς τῶν, ἐὰν δὲν ἐπήρχετο κατὰ κακὴν τύχην τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν. Κατὰ τὴν τρίτην καταστρεπτικὴν ὑποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν, οἱ πυροβοληταὶ τοῦ ὄχρῳματος, παρασυρόμενοι ὑπὸ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ, ἔθεσαν ἀπερισκέπτως τὸν πρυστῆρα ἐπὶ τῆς ὀπῆς τοῦ πυροβόλου· ἀποκοπέντος δὲ τούτου ἐκ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐκπυρσοκροτήσεως, μέρος αὐτοῦ πεπυρακτωμένον ἔπεσεν ἐντὸς τοῦ βαρελίου, ἐν ᾧ ἦτο ἡ διὰ τὰ πυροβόλα πυρίτις, διηρημένη εἰς φυσέκια (γομώσεις), τὰ ὅποια ἀναφλεγέντα κατέκαυσαν ἑννέα ἐκ τῶν δεκαπέντε πυροβολητῶν τῶν ὑπαρχόντων εἰς τὸ Βασιλάδιον. Τοῦτο ἰδόντες οἱ ἐχθροὶ καὶ τυχόντες ἁρμοδίου εὐκαιρίας, διὰ τὴν ἔλλειψιν τῆς ἐνεργείας τῶν πυροβόλων, ὥρμησαν καὶ αὐθις πανταχόθεν εἰς ἔφοδον καὶ ἐπέτυχον τὴν ἄλῳσιν τῆς θέσεως, καθύτι οἱ ἐν αὐτῇ στρατιῶται, ὀλίγιστοι τὸν ἀριθμὸν, δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότερον τῶν πολεμίων, ¹ ἀλλ' ἐκκενώσαντες ἅπαξ τὰ ὅπλα τῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, καὶ ἐμβάντες εἰς τὴν λίμνην διευθύνοντο διὰ τινος ὁδοῦ γνωστῆς εἰς αὐτοὺς διὰ τῶν τεναγῶν πρὸς τὸ Μεσολόγιον. Τὰ ἐχθρικά πλοιάρια, μὴ δυνάμενα νὰ πλησιάσωσι καὶ κτυπήσωσιν αὐτοὺς ἐκ τοῦ συστάδην, τοὺς παρεκολουθῶν πυροβολοῦντα διὰ τε τῶν κανονίων καὶ ὀπλων, ἀλλ' ἐλαχίστην ζημίαν τοῖς προὔξενησαν. Περὶ δὲ τὴν μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τῆς νυκτὸς (7 [2 M. M.]

1 Πρὸς τοῖς ἄλλοις οἱ ἐχθροὶ ὠφελήθησαν τὰ μέγιστα καὶ ἀπὸ τὰ περὶ τὸ Βασιλάδιον προσηρμισμένα Ἑλληνικά πλοῖα, ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν ὀπλοίων ἐπλησίασαν τὸ ὄχρῳμα χωρὶς νὰ βλάπτωνται ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων πῦρ.

ἔφθασαν οἱ ἐκ τούτων διασωθέντες εἰς Μεσολογγίον ὑποστηριχθέντες ἀπὸ τινὰ μονόξυλα. Ἦτο δὲ τῶντι ἄξιον θαυμασμοῦ τριάκοντα μόνον Ἕλληνες νὰ διέλθωσιν ἡρωϊκῶς διὰ τοῦ ὕδατος καὶ μεταξὺ τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου καὶ τριῶν περίπου χιλιάδων Ἀράβων, χωρὶς νὰ βλαφθῶσι, παρὰ κατὰ μικρὸν μέρος καὶ χωρὶς οἱ ἐχθροὶ νὰ τολμήσωσι νὰ τοὺς πλησιάσωσι.

Ἡ ζημία τῆς φρουρᾶς περιωρίσθη εἰς 15 νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Σπυρίδων Πεταλούδας, ὁ πλοίαρχος τοῦ ιδιοκτήτου πολεμικοῦ πλοίου (Σαμπέκου) Ρουμελιώτης, ὁ ἀστυνόμος τῆς θέσεως Σπυρίδων Ραζῆς καὶ αἱ οἰκογένειαι τοῦ φρουράρχου καὶ τοῦ Γεωργίου Λέλα· ἐκ δὲ τῶν ἐχθρῶν ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης ἱκανοί.

Οὕτω λοιπὸν τὸ χρησιμώτατον τοῦτο προπύργιον τοῦ Μεσολογγίου ἔπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἡ ἀποκτησις αὐτοῦ, ὡς κατωτέρω ῥηθήσεται, τὰ μέγιστα ὠφέλησε τὸν πολιορκητήν.

Ὁ ἐχθρὸς ἐξακολουθῶν οὕτω πῶς τὸ σχέδιόν του καὶ μὴ ἐπιχειρῶν πλέον οὐδεμίαν κατὰ τοῦ φρουρίου ἔφοδον, περιωρίζετο μόνον εἰς τὸν συνεχῆ κανονοβολισμὸν καὶ βομβαρδισμὸν. Θέλων δὲ καὶ ἐντελῶς ν' ἀποστερήσῃ τοὺς πολιορκουμένους παντὸς μέσου συνεννοήσεως μετὰ τῆς Διοικήσεως καὶ τῶν ἑξω σωματάρχων Ἑλλήνων, ἀπεφάσισε καὶ τὴν ἐξ ἐφόδου ἄλωσιν τοῦ μεταξὺ Ἀνατολικοῦ καὶ Μεσολογγίου ὀχυρώματος, τοῦ νησιδίου Ντυλμᾶ, εἰς ὃ ἐφρούρει ὁ σωματάρχης Γρηγόριος Λακατᾶς.

Κατὰ τὴν 28 λοιπὸν τοῦ αὐτοῦ μηνὸς περὶ τὴν 11 ὥραν Π. Μ. ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὸ σχέδιόν του ὁ ἐχθρὸς καὶ ἤρχισε τὴν κατὰ τῆς εἰρημένης θέσεως ἔφοδον· ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἀκούσασα τὸν συνεχῆ πρὸς

ἐκεῖνο τὸ μέρος πυροβολισμὸν, καὶ βλέπουσα τὸν ἀριθμὸν τοῦ παραπλέοντος ἐχθρικοῦ στολίσκου κατὰ πολὺ ἡλαττωμένον, ἐννόησεν ἀμέσως ὅτι ὁ πολιορκητὴς προσβάλλει τὴν ῥηθεῖσαν θέσιν. Ὅθεν συνελθόντες αὐθωρεὶ οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας καὶ τινες ἄλλοι ἐκ τῶν πρεσβυτέρων (καθότι οἱ λοιποὶ δὲν ἠδύναντο ν' ἀπομακρυνθῶσι τῶν θέσεών των), καὶ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν ἔξοδον τῆς φρουρᾶς κατὰ τῶν ἐχθρικῶν περιταφρωμάτων καὶ κανονοστασίων, ὥστε μὲ τὸ μέσον τοῦτο νὰ δυνηθῶσι ν' ἀνατρέψωσι τὸ σχέδιον τοῦ ἐχθροῦ καὶ βλάψωσι καιρίως τὸν πολιορκητὴν. Ὁ Νότης Βότσαρης ἐπεφορτίσθη τὴν πρὸς τοὺς λοιποὺς σωματάρχας κοινοποίησιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, καὶ περιελθὼν τὸ φρούριον καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἐξεπλήρωσε προσηκόντως τὴν ἀποστολὴν του, ἐνθαρρύνων πρὸς τούτοις διὰ τῶν συμβουλῶν του τοὺς πολεμιστάς.¹

Τούτων γενομένων οἱ σωματάρχαι, χωρὶς νὰ παρέλθῃ οὔτε στιγμή, ἐκλέξαντες τοὺς ἀνδρειότερους τῶν σωμάτων των, συνηθορίσθησαν περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ ἐτοποθετήθησαν ἄλλοι μὲν ἔξω τοῦ κανονοστασίου «ὁ Μάρκος Βότσαρης» εἰς τὴν τάφρον καὶ ἄλλοι εἰς τὴν τῆς «Λουνέτας» καὶ περιέμενον μετ' ἀνυπομονησίας τὸ σημεῖον τῆς ἐξόδου, τὸ ὁποῖον ἔμελλε νὰ δοθῇ ἀπὸ τοῦ τελευταίου τούτου κανονοστασίου.

Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὸν ἄκρατον ἐνθουσιασμὸν τῶν πολεμιστῶν! Ὅποσον θαρρᾶλέοι ἴσταντο ἀναμένοντες τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἡρωϊκῆς ἀποφάσεως! Ὅλοι ἐν γένει πεποιθότες εἰς τὴν νίκην ἠλπίζον νὰ στήσωσι ἕν-

¹ Ὁ γέρων οὗτος στρατηγὸς ἐθεωρεῖτο παρ' ὅλων καὶ ἦτο τῶν ὄντι ἐφάμιλλος τοῦ στρατηγοῦ Καραϊσκάκη εἰς τὰ στρατηγηματικά του σχέδια.

δοξα τρόπαια, καὶ νικηταὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ αἷμα-
τοζυμομένον ἔνδοξον φρούριον.

Τέλος μετὰ [4 τῆς ὥρας ἀγωνιώδη προσδοκίαν ἐδύθη
διὰ πυροβολισμοῦ τὸ σημεῖον τῆς ὀρμῆς καὶ οἱ πολεμι-
σταὶ ἐλκύσαντες τὰ ξίφη καὶ ἐπιπесόντες μὲ τὸν συνήθη
ἀλλαλαγμὸν κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων ἐκυρί-
ευσαν ἀναιμωτὶ αὐτὰ καὶ ἔτρεψαν τοὺς Τούρκους εἰς
ἄτιμον φυγὴν.

Ἐνῶ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐχθρικοῦ
στρατοπέδου Κιουταχῆς καὶ Ἰβραὴμ ἀφήσαντες τὰς
σκηνάς των καὶ συναθροίσαντες ὅλον τὸν στρατὸν αὐτῶν
ἔδραμον εἰς βοήθειαν τῶν ἡττηθέντων ἱπαδῶν των· οἱ
Ἕλληνες ὁμως, εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι καὶ αὐτὴν τὴν
προσωπικὴν παρουσίαν τῶν ἀρχιστρατήγων καὶ τῆς πυ-
λυπληθοῦς στρατιᾶς αὐτῶν τὰς ἐπανειλημμένας ἐφορμή-
σεις, προῦχώρουν καταστρέφοντες πᾶν τὸ προστυχόν.
Τέλος δὲ μετὰ πολύωρον πεισματώδη ἀγῶνα καὶ ἀφοῦ
κατεδίωξαν τοὺς ἐχθροὺς μέχρι τοῦ εἰς Ἅγιον Ἀθανά-
σιον ἐχθρικοῦ κανονοστασίου, ἀπέχοντος 400 ὀργυιᾶς
ἀπὸ τὸ φρούριον, καὶ ἀφοῦ ἐφόνευσαν τόσους, ὥστε τὸ
μέρος ἐκεῖνο κατεκαλύφθη ἀπὸ πολλοὺς σωροὺς πτωμά-
των ἐν σχήματι τύσων πυραμίδων, ἐπέστρεψαν εἰς τὸ
φρούριον καταφορτωμένοι ἐκ πολυτίμων λαφύρων ἥτοι
πολυτελῶν σαλίων, σημαιῶν, ὅπλων καὶ λοιπῶν, ἐν οἷς
καὶ τὸ ξίφος τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν μάχην φονευθέντος
Πλέβνα Πασσᾶ.

Αἱ ἀπώλειαι τοῦ ἐχθροῦ ἀνῆλθον εἰς 500 περίπου φο-
νευθέντας, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ὁ Πλέβνα Πασσᾶς, ὁ
Ἰσμαὴλ μπέης Πρεμέτης καὶ ὁ Ἀχμέταγας Γκέκας
καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ τοῦ Γαλλοαραβικοῦ τακτικοῦ
στρατοῦ καὶ εἰς ἄλλους τόσους πληγωμένους· ἐκ δὲ τῶν

Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν μόνον ὀκτὼ, ἐν οἷς καὶ ὁ σωματάρχης Φώτης Μπούμπορης, καὶ ἐπληρώθησαν ἑπτὰ, ἐν οἷς ὁ ἀτρόμητος Διαμαντῆς Μαυροθαλασσίτης, ἀξιωματικὸς τοῦ σωματάρχου Γ. Βάγια, ὅστις καὶ μετὰ 40 ἡμέρας ἀπεβίωσεν ἐκ τῶν πληγῶν. ¹

Εἰς τὴν ἡρωϊκὴν ταύτην συμπλοκὴν διεκρίθησαν κατ' ἐξοχὴν ὁ Κίττος Τζαβέλλας, ὁ Ἰω. Μπαῖρακτάρης, ὁ Γεώργιος Βάγιας, ὁ Φώτης Μπιθιφῆκος, ὁ Γεώργιος Τζαβέλλας, ὁ Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης, ὁ Ἰω. Ραζικότσικας, ὁ Ἀναστάσιος Κιρμπαμπᾶς, ὁ Φωτούσης Φωτομάρας, ὁ Γουσάκης. (*) ὁ Βασίλειος. (*), ὁ Διαμαντῆς Μαυροθαλασσίτης, ὁ Ζάχος Μίλιος, ὁ Κώνστας Μπέκιος καὶ οἱ ἀδελφοὶ Κώνστας καὶ Στέφης Χειμαῤῥαῖοι. ²

Ὁ ἐχθρὸς ἐν τούτοις, χωρὶς νὰ μεταβάλῃ τὸ σχέδιόν του, ἐξηκολούθει τὴν κατὰ τῆς θέσεως Ντολμᾶ προσβολὴν καὶ τελευταῖον κατῳρῶσε νὰ τὴν καταλάβῃ, ἀφοῦ ἡ ἐν αὐτῇ φρουρὰ ἡρωϊκῶς ἀντέστη εἰς τρεῖς ἀλλεπαλλήλους ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ, ἀριθμητικῶς πολὺ ἀσθενὴς οὔσα καὶ ἀπαυδῆσασα κατὰ τὴν τετάρτην ἐκ τῆς θαλάσσης ἐφύδον τοῦ ἐχθροῦ. Ἐφονεύθησαν δ' ἅ-

¹ Ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος καταγόμενος ἐκ τῆς νήσου τοῦ Ἑλλησπόντου Μαρμαῤᾰ, ἦτο πρότερον πλοίαρχος εἰς ἰδιόκτητόν του πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἀποῆτα· κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἔξοῦ ἀγῶνος εἰς Γαλάζιον, καὶ ἐπιδοθῆναις ἐπομένως ὡς ἐπιθάτης εἰς πλοῖον ξένης σημαίας, ἐφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡγωνίζετο διηνεκῶς μὲ ἀπαραμείωτον ζῆλον καὶ γενναϊότητα.

(*) Σημ. ἐκδ. Ἐκ τοῦ χειρογράφου ἐλλείπουνσι δυστυχῶς τὰ ἐπιθέτα τῶν δύο τούτων γενναίων τῆς πατρίδος τέκνων.

² Ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων κατ' αὐτὴν τὴν συμπλοκὴν ἔργατῶν τοῦ πολιορκητοῦ ἐπληροφόρηθημεν, ὅτι πρὸ ἡμισείας ὥρας ἤτο εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Πλεῖθνα-Πασσᾶ ὁ ἴδιος Κιουταγῆς.

παντες οἱ ἄνδρες τῆς φρουρᾶς ἐκτὸς ὀλίγων, οἵτινες διελθόντες τὰς πυκνὰς φάλαγγας τῶν ἐχθρῶν διεσώθησαν εἰς Ἀνατολικόν. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς ἔπescen ὡσαύτως θῦμα τῆς καρτερίας του.

Τὴν αὐτὴν νύκτα οἱ ἐν τῷ Ἀνατολικῷ, ἀπελπισθέντες καὶ βλέποντες ὅτι δὲν θὰ δυνηθῶσι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὴν ἀναπόφευκτον προσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ, συσκέφθέντες ἀπεφάσισαν, οἱ μὲν στρατιωτικοὶ καὶ λοιποὶ πολιτικοὶ ὑπάλλληλοι καὶ οἱ μὴ βεβαρυνμένοι μὲ γυναικόπεδα νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸ πέραν μέρος τῆς ξηρᾶς καὶ διαφύγωσι τὸν κίνδυνον, οἱ δὲ ἐγχώριοι οἰκογενειάρχαι νὰ διαπραγματευθῶσι συνθήκην μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, τὸ ὁποῖον καὶ ἐγένετο τὴν ἐπιούσαν ἡ ἀφοῦ πρῶτον διήλ-

1 Μεταξὺ τῶν παραδοθέντων ἦτο καὶ ὁ Τάτσης Μαγγίνας, ὅστις ἔκτοτε καὶ μέχρι τῆς μάχης τῆς Ῥάχοδας, ὅτε συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὑπερέτει παρὰ τῷ Κιουταχῇ, διατελὼν ὡς σύμβουλος καὶ γραμματεὺς τοῦ Μουσταμπεη Κιαρεζέζη, προτρέπων μάλιστα τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τὴν Τουρκικὴν δυναστείαν. Ὅταν δὲ συνελήφθη εἰς Ῥάχοδαν, ἔδειξεν οὗτος ἀντίγραφον γράμματος, δῆθεν τοῦ Κωλέττου στελλόμενον πρὸς τὸν Μουσταμπεη καὶ τὸ ὁποῖον, ὡς ἔλεγε, ἀντέγραψεν ἀπὸ τοῦ πρωτότυπον εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας τοῦ Μουσταμπεη. Τὸ γράμμα τοῦτο, παρουσιασθὲν εἰς τὴν Βουλὴν, ἀπεδοκιμάσθη μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως. Ἰδού δὲ ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολή.

«Πολυχρονεμένε Φαζιλετλοῦ Μασταφάμπεη αὐθέντη μου
προσκυνῶ.

«Ἄμποτες ὁ Θεὸς νὰ σὲ διαφυλάττῃ πολυχρονεμένον μὲ τὰ ἐφειτὰ
»μουράτια σου εἰς μᾶκρος πολλῶν ἐτῶν ἀμὴν. Ἡ παροῦσά μου
»διὰ μέσον τῆς κάτωθεν συνθέσεώς μου ἀποδίδει διὰ νὰ κρούξω
»τὴν πόρτα τῆς προσκυνήσεώς μου· διαλυτῆς τῆς ἀνωμαλίας τοῦ
»γραψίματός μου θέλει σᾶς χρησιμεύσει ὁ τὸ παρόν μου φέρων·
»μὲ τὴν παρούσαν μου ἔρχομαι νὰ σὲ προσκυνήσω, καὶ ἐνταυτῷ νὰ

θου πέραν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ὅσοι δὲν ἠθέλησαν νὰ παρα-

»σὲ ζητήσω διὰ αὐθιγνὴν καὶ προστάτην μου· ἐγὼ ἐστάθην ὁ κα-
 »θολικός· ἀποστάτης τῆς ὑψηλῆς Πόρτας καὶ τρόπον τινά, ἐγὼ κατέ-
 »πεισα τὴν βουλὴν τῶν Ἑγγλέζων διὰ νὰ δώῃ δάνεια μίαν μεγάλην
 »ποσότητα μονέδων εἰς τὴν ἄβουλον βουλὴν τοῦ Μωρέως, καὶ τέ-
 »λος πάντων ἐγὼ ἐστάθην ἄρκετός διὰ νὰ οἰκονομήσω τὰ ἀσύμ-
 »φωνα Ἑλληνικά στρατεύματα, καὶ νὰ συστήσω τὴν Διοίκησιν
 »ἐνὸς ἀχαλινοῦ λαοῦ καὶ αὐτὴ ἡ μωρὴ βουλὴ ἐκ τοῦ ἐναντίου μὲ
 »καταδικάζει εἰς θάνατον, βανωντάς με ὅτι εἶμαι φιλότουρκος καθὼς
 »καὶ δὲν σφάλλουν· ἐγὼ ἀπαρτῶντας τὰ πάντα ἀπεφάσισα διὰ νὰ
 »ἀναχωρήσω, μὲ τὸ νὰ ἔχω ὅμως τὴν ὑπογραφὴν μου εἰς τὸ χρέος
 »τῶν Ἑγγλέζων ὑποπτεύω τὴν ἀναχώρησίν μου εἰς τὴν Εὐρώπην,
 »στοχαζόμενος ὅμως τὴν φιλανθρωπίαν τῶν Τούρκων, ἀποφασίζω
 »νὰ καταφύγω εἰς τὰ ποδάρια τοὺς εἰς τοὺς ὁποίους ἀφίνω τὴν
 »ζωὴν μου εἰς τὴν προαίρεσίν τους· ἐγὼ ὅμως ἐπειδὴ καὶ ἐξ
 »ἀκοῆς μανθάνω ὅτι ἡ ἐνδοξότη σου γενναιότατε Μουσταφάμπεγῃ
 »διαφυλάττεις τὸ πρωτότυπον τῆς στερεᾶ σου καὶ ἀληθινῆς πί-
 »στεως καὶ ὡς δὲ ἐπιτοπλεῖστον φέρνεσαι μὲ ἀπάθειαν εἰς ὅσους
 »ἔρχονται εἰς προσκύνησίν σου, καὶ ξεχωριστὰ εὐρίσκουσιν τὴν ἐλευ-
 »θερίαν τῆς ζωῆς των, ἐκ τούτου λοιπὸν προλαμβάνω θάρρος καὶ
 »ἐγὼ καὶ ἔρχομαι μὲ τὴν παροῦσαν μου διὰ νὰ ἀποφασίσῃς στερεὰ
 »καὶ χωρὶς μνησικακίαν νὰ μὲ δεχθῇ· διὰ προσκυνητῆν καὶ ἡ
 »προσκύνησίς μου δὲν θέλει σᾶς εἶναι μικρὴ, ἀλλὰ θέλω δώσει τοῦ
 »ἐλευθερωτοῦ μου Μουσταφάμπεγῃ διὰ νὰ καταλάβῃ πολλὰ πράγ-
 »ματα, τὰ ὅποια θέλουν τὸν ὁδηγήσει διὰ νὰ ἀπολαύσῃ τὴν ὑψη-
 »λὴν του τύχην· τὸ πρῶτον ζητημά μου ὅμως θέλει εἶναι ἐτοῦτο
 »ὅπου θέλω νὰ μείνω ἀπαρῥῆσiasτο· πρὸς τὸν σαρασκέρην καθὼς
 »διὰ ὅλα θέλει σὲ πληροφορῇ (ὁ ἄνθρωπός μου) ἐκ στόματος, ὁ
 »ὁποῖος κατὰ τὴν μέθοδόν μου ἔχει νὰ παρασταθῇ εἰς τὸ παραθα-
 »λάσσιον τοῦ Ταλαντιοῦ συντροφειμένος ἀπὸ ἑνα σῶμα πιστῶν γρα-
 »τιωτῶν σου διὰ νὰ ἱμπαρκάρω ἐλεύθερος καὶ ἀφοῦ παρουσιασθῶ
 »ἐμπροσθέν σου καὶ σᾶς ἐκφράσω δύω λόγια εἶμαι καταπολλὰ εὐχά-
 »ριστος διὰ νὰ ἰδῶ τὸν θανατόν μου ἀπὸ τὰ ἀνδρεῖτα χέρια τοῦ
 »λεονταρίου ἐὰν δὲν ἤθελε νὰ εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκαιοτάτη ἡ
 »προσκυνησίς μου, ἡ ὁποία θέλει εἶναι αἰτία διὰ νὰ τὸν ἀναβιβάτῃ
 »εἰς τὸν ὑψηλότατον βαθμὸν τῆς τύχης, ἐλπίζω εἰς τὴν βοήθειαν

δοθῶσι, πολλοὶ δὲ ἀπωλέσθησαν καὶ ἐξ αὐτῶν περιπε-
σόντες εἰς τὰ ἐχθρικά ὄχυράματα.

Οὕτω λοιπὸν παρεδόθη καὶ ἡ κωμόπολις τοῦ Ἀνατο-
λικοῦ εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ καὶ οἱ πλείστοι τῶν ἐγ-
χωρίων ἐστάλησαν παρὰ τοῦ σατράπου Κιουταχῆ εἰς
Ἀρταν.

Στενωτάτου ἦδη τοῦ ἀποκλεισμοῦ γενομένου καὶ τοῦ
ἐχθροῦ περιοριζόμενου εἰς μόνον τὸν ἀκατάπαυστον κα-
νονοβολισμόν καὶ τουφεκισμόν καὶ εἷς τινας προσβολὰς
κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν θέσεων τοῦ φρουρίου, ἤρχισαν
τὰ τρόφιμα τῶν πολιορκουμένων νὰ ἐλαττοῦνται ἐπαι-
σθητῶς ¹ εἰς τοιοῦτον τρόπον ὥστε περὶ τὴν 10 Μαρ-

» τοῦ Θεοῦ· εἰς Τζιλάντι θέλει εὐγουν διὰ κρότον μερικά καρᾶδια
» προτῆτερα ἀπὸ ἐμέ, καὶ τὰ ἔτη σου πολλὰ ἀμήν.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΛΛΕΤΗΣ

καλλιστήτης

« 1825 Ὀκτωβρίου 5 Ἀνάπλι.

« Di gran Senato

« Τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου Γεώργη Καραμαζώτη.»

1 Συσκέψεως γενομένης μεταξὺ τῶν σωματαρχῶν καὶ τῆς Διευ-
θυντικῆς ἐπιτροπῆς, ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῇ ἐν μέτρον ὡς πρὸς τὴν
χορήγησιν τῶν μερίδων τοῦ ἄρτου εἰς τὰ σώματα, ἐνεκρίθη δὲ νὰ
γενῇ καταμέτρησις τοῦ στρατοῦ, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς καταμε-
τρήσεως ταύτης νὰ ἐνεργῇται τοῦ λοιποῦ καὶ ἡ διανομή, καθό-ι,
ὡς ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἐσημειώσαμεν, μεγάλη νατάχρησις ἐγίγνετο
παρὰ τινων σωματαρχῶν, οἵτινες ἐλάμβανον μερίδας τετραπλασίας
τῶν ὅσων πραγματικῶς εἶχον ἀνδρῶν. Ὅθεν τὴν ἐπιούσαν ἤρχισε
δι' ἐπιτροπῆς ἡ καταμέτρησις ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Νικολάου Στορ-
νάρη, κατέχοντος τὴν τελευταίαν θέσιν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ
φρουρίου, καὶ τελειωθείσης αὐτῆς ἐν ἡσυχίᾳ καὶ τάξει μετέδωκε
ἐπιτροπῇ εἰς τὸ ἐπόμενον σῶμα τοῦ Νότη Βότσαρη, ὅστις προσε-
κάλεσε τότε ἐνώπιον τῆς Ἐπιτροπῆς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικούς
καὶ διέταξεν αὐτοὺς νὰ θέσωσι τὸ σῶμα εἰς τὴν γραμμὴν διὰ νὰ
καταμετρηθῇ· οἱ ἀξιωματικοὶ ἀντέστησαν εἰς τοῦτο διὰ τὸν λόγον,

τίου ἐξέλειπον ὁλοτελῶς καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴν φρουράν. ¹
Ἐκτοτε δὲ ἤρχισαν οἱ πολιορκούμενοι νὰ τρέφονται μὲ
τὸ κρέας τῶν ἐν τῇ πόλει ἵππων, ὄνων, κυνῶν, γαλῶν,
μυῶν κλπ καὶ ἐκ θαλασσίων καρκίνων καὶ χόρτου, ἐκ τῶν
ἀ ρ μ υ ρ ῖ θ ρ ω ν λεγομένων, αἵτινες προὔξενουν εἰς τοὺς
τρώοντας διάρροϊαν· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ὀλίγον διήρκεσε
καθότι ὀλίγιστα ἦσαν ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ εἶδη ταῦτα
καὶ πῦλλαι μὲν οἰκογένειαι ἤρχισαν τότε νὰ τρέφονται
ἐκ τῶν ἐκ τοῦ λοιμοῦ ἀποθνησκόντων συγγενῶν των, ² οἱ

ὅτι τὸ ἔχουν εἰς κακὸν νὰ καταμετρηθοῦν καὶ οὕτως ἐπὶ τινα ὥραν
ἐφιλονείκουν μεταξύ των· τέλος ὁ ὑποσωματάρχης τοῦ αὐτοῦ σώ-
ματος Κίττος Πάχης, προσποιηθεὶς τὸν θυμωμένον, σύρει τὸ πι-
στόλιόν του κατὰ τοῦ σωματάρχου καὶ συγγενοῦς του Βότσαρη,
γίνεται ὡς ἐκ τούτου μεγάλη ταραχὴ καὶ οὕτω ἀναβάλλεται ἡ κα-
ταμέτρησις, ἥτις καὶ δὲν ἔλαβε πλέον χώραν, ἀλλὰ μόνον ἔδωκεν
ἕκαστος ὑποσωματάρχης ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν ὑπ' αὐτόν,
καὶ ἀντὶ τῶν δώδεκα καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων μερίδων, αἵτινες δι-
ενέμοντο καθ' ἑκάστην ἔως τότε, διενέμοντο μόνον τρεῖς χιλιάδες
καὶ διακόσιαι ὡς ἔγγιστα, μολονότι καὶ τότε ἀκόμη οἱ συνηθισμέ-
νοι εἰς τὰς καταχρήσεις δὲν ἔδωκαν ἀκριβῆ κατάλογον.

¹ Μόνον ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας καὶ τὰς οἰκογενείας των δὲν ἔλει-
ψεν ὁ ἄρτος μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας, μάλιστα, ὡς λέγουν,
ἔμεινεν ἐντὸς τῆς οἰκίας τοῦ σωματάρχου Τζαβέλλα τὴν τελευταίαν
ἡμέραν μία μεγάλη σάκκηνα ἀλεύρου.

² Κατ' ἀπόφασιν τῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν σωματάρχων, διωρί-
σθη ἐπιτροπὴ, συγκειμένη ἀπὸ τῶν σωματάρχων Γ. Βάγιαν καὶ
τοὺς ὑποσωματάρχας Σουλτάναν καὶ Γιαν. Κότζικαν, ἥτις ἐπεφορ-
τίσθη νὰ περιέλθῃ ὅλας τὰς οἰκίας πρὸς ἀναζήτησιν τροφίμων. Τὸ
ἔργον ὅμως αὐτῆς περιωρίσθη εἰς τὰς οἰκίας μόνον τῶν ἀδυνάτων,
ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ δὲν ἐπέτρεπον αὐτῇ τὴν εἴσοδον εἰς τὰς οἰκίας των.
Τὸν σωματάρχην Γ. Βάγιαν παρηκολούθει ὁ ἀξιωματικὸς αὐτοῦ
Γούλας Πεντινιώτης, ὅστις, ἀναζητῶν εἴ τινα οἰκίαν οἰκογενείας
τινὸς ἐκ τοῦ Ζυγοῦ ἢ Ἀποκούρου, εὔρε εἰς ἀπόκρυφόν τι μέρος
τὸν μηρόν καὶ ἄλλα μέλη παιδίου, φρίξας δὲ διὰ τὸ εὔρημα ἠρώ-

δὲ στρατιῶται, νήστεις καὶ γυμνοὶ, ὑπέμενον τὰ πάν-
δεινα μὲ ἀπαρδειγμάτιστον καρτερίαν. Οὐδεμία δ' ἐφαί-
νετο κατὰ τὰς φρικώδεις ἐκείνας στιγμὰς Ἑλληνικὴ δύ-
ναμις, οὔτε πεζικὴ οὔτε θαλάσσιος, ἐρχομένη εἰς βοή-
θειαν τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' οὔτε εἰδησις
καμμία ἦτο δυνατόν νὰ φθάσῃ, ἔνεκα τοῦ στενωτάτου
ἀποκλεισμοῦ.

Ἐκ τούτων ἀπάντων βιασθέντες οἱ στρατιωτικοὶ ἀρ-
χηγοὶ καὶ τὸ μόνον ἀπομείναν μέλος τῆς Διευθυντικῆς
Ἐπιτροπῆς Ἰω. Παππαδζαμαντόπουλος¹ ἀπεφίσισαν
νὰ ἔλθωσιν εἰς συνέντευξιν μετὰ τοῦ πολιιορκητοῦ, ἵνα
δυνηθῶσι νὰ μάθωσι διὰ τοῦ μέσου τούτου ἐὰν ἔπρεπε νὰ
ἐλπίζωσι βοήθειάν τινα ἐκ μέρους τῶν ἔξω στρατοπεδευ-
μένων Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, παρὰ πᾶσαν
δὲ προσδοκίαν οἱ ἐχθροὶ πρῶτοι ἔδωκαν ἀφορμὴν συνεν-
τεύξεως μετὰ τῆς φρουρᾶς διὰ τοῦ ἀκολουθούτου τρόπου:

Τὴν 13 Μαρτίου περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς Τοῦρκος
ἐξῆλθε τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων πρὸς τὸ ἀνατολικὸν
τοῦ φρουρίου κρατῶν εἰς χεῖρας λευκὴν σημαίαν καὶ
ἐζήτησε νὰ γείνῃ συνέντευξις μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν
καὶ τινων παρὰ τῶν βεζυρῶν διωρισμένων. Ἀμέσως λοι-
πὸν ἐξῆλθον πρὸς τοῦτο οἱ σωματάρχαι Νότης Βότσα-

τητε τὴν οἰκοδόσποιαν, παρ' ἧς ἐπληροφορήθη, ὅτι τὸ παιδίον
αὐτό, ἀποθανὸν ἐκ τῆς πείνης ἐχρησίμευσεν εἰς τροφὴν τῶν ἐπι-
ζώντων· ἦτο δὲ τοῦτο δυστυχῶς ἀληθές, καθότι εἰς τὴν εἰρημένην
οἰκίαν δὲν εὗρέθη κανὲν ἄλλο τρῖφιμον. Τὸ γεγονός τοῦτο διη-
γήθη εἰς ἡμᾶς ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ὁ εἰρημένος ἄξιω-
ματικός τῆς Διευθ. Ἐπιτροπῆς.

1 Ἐκ τῶν μελῶν τῆς Δ. Ἐπιτροπῆς; ὁ μὲν Γ. Καναδός, σταλεῖς
κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος εἰς τὴν διοίκησιν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς
φρουρᾶς, δὲν ἐπέστρεψε πλέον, ὁ δὲ Δ. Θέμελης, ἀσθενήσας ἀπε-
βίωσεν ἐντὸς τοῦ Μεσολογίου κατὰ τὴν 9 Μαρτίου 1826.

ρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Γεώργιος Κίτσος καὶ Γεώργιος Βάγλης, ἐκ δὲ τῶν παλιορρητῶν ὁ ἐκ Μεθώνης τῆς Πελοποννήσου Μαχμούτμπεης καὶ τινες ἄλλοι· μετὰ μακρὰν δὲ συνδιάλεξιν, καθ' ἣν μεταξὺ τῶν ἄλλων οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ὀθωμανῶν εἶπον, ὅτι ἐὰν οἱ Ἕλληνες φρουροὶ τοῦ Μεσολογγίου θελήσωσι νὰ παραδώσωσι τὸ Μεσολόγγιον εἰς τοὺς Βαζύρας, αὐτοὶ ὑπόσχονται ὅχι μόνον ν' ἀφήσωσιν αὐτοὺς ἐλευθέρους μὲ τὰ ὄπλα των καὶ πράγματα των καὶ μὲ ὅλγας τὰς οἰκογενείας των κλπ., ἀλλὰ νὰ δώσωσιν ἐκτὸς τῶν ὀφειλομένων μισθῶν των καὶ ἐν ἑκατομύριον γροσίων δι' ἁμοιβήν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἀπήντησαν, ὅτι πρέπει πρῶτον νὰ σκεφθῶσι μετὰ τῶν λοιπῶν ἀρχηγῶν καὶ μετὰ τῆς φρουρᾶς, καὶ τοῦτο διὰ νὰ παρατείνωσι τὰς διαπραγματεύσεις καὶ δυνηθῶσι νὰ μάθωσιν τι περὶ τῶν ἔξω Ἑλλήνων. Καὶ τῷντι ἐπέτυχον εἰς τοῦτο, μαθόντες παρὰ τῶν ἐχθρῶν τὴν ὁσονούπω ἀφίξιν τοῦ Ἑλλ. στόλου καὶ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, διότι εἰς μεταγενεστέραν συνέντευξιν οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπεσταλμένοι εἶπον αὐτοῖς, « Τὶ περιμένετε, Καπετανεοί, ἀπὸ τὴν Διοίκησίν σας; οἱ ἔξω Καπετανεοὶ ἔλθοντες εἰς ῥῆξιν μεταξὺ των διελύθησαν· τὰ καρά- » βιά σας τὰ καλλίτερα ἐβγήκαν εἰς τὸ κοῦρσο (κα- » ταδρομὴν) τὰ δὲ σαποκάραβα, ὅλα ὅλα ἕως τριάκοντα ὑπὸ τὸν Μιαούλην, θὰ ἔλθουν εἰς ὀλίγας ἡμέρας εἰς » βοήθειάν σας, ἀλλὰ στοχάζεσθε, ὅτι θὰ δυνηθοῦν τόσα » ὀλίγα καὶ τὰ χειρότερα ν' ἀντιπαραταχθοῦν μὲ τὰ ἰδι- » κά μας ντελίνια, φρεγάτες καὶ λοιπὰ καλῶς » ὠπλισμένα καὶ καλῶς προμηθευμένα ἀπὸ ἀξιόους καὶ » ἐμπείρους ἀξιωματικούς καὶ ναύτας καὶ ἀπὸ ὅλα τὰ » ἄλλα ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια; μὴ ἀπα-

»τᾶσθε καὶ χαθῆτε τέτοια παληκάρια. Ἡ Διοίκησις σας,
 »σᾶς τὸ λέγομεν ἡμεῖς, μολυνότι εἶναι ἀδελφί σας καὶ
 »ὁμόθρησκί σας, ἀδιαφορεῖ καὶ θέλει τὸν χαμόν σας,
 »ἡμεῖς ὅμως, ἂν καὶ τώρα ἐχθροὶ σας καὶ ἄλλης θρη-
 »σκείας, σᾶς λυπούμεθα, διότι εἴσθε παλαιοὶ καπετα-
 νεοὶ, παληκάρια καὶ πιστοί.»

Οὕτω λοιπὸν μετὰ τὰς ἀνακοινώσεις ταύτας, διελύθη
 ἡ συνέντευξις καὶ οἱ ἀρχηγοὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον
 ἄγγελοι καλῶν εἰδήσεων, δηλὰ δὴ τῆς ταχείας ἀφίξεως
 τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ὅλοι ἐνεβαρρύνθησαν ἐκλαβύν-
 τες τὴν μὲν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ στόλου βεβαίαν,
 τὴν δὲ περὶ τῆς διαλύσεως τοῦ ἔξω στρατοπέδου ψευδῇ
 καὶ γενυνήματα τῶν ἐχθρῶν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ
 των καὶ τοῦτο ἐνίσχυνον αἱ πολλαὶ προσφοραὶ τοῦ ἐχθροῦ
 πρὸς αὐτούς. Ἡλπιζον δὲ πάντες, ὅτι ὁ Ἑλλ. στόλος
 θέλει φθάσει μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις καὶ μεθ' ὅλων τῶν
 πρὸς προμήθειαν τοῦ φρουρίου ἀναγκαίων. Ἀλλ' αἱ ἐλ-
 πίδες των ἦσαν μάταιαι, αἱ δὲ εἰδήσεις τῶν Τούρκων
 ἀπεδείχθησαν ἀληθέσταται, καθότι καὶ τὸ ἔξω στρατό-
 πεδον εἶχε τῶντι διαλυθῇ, καὶ ὁ στόλος ἦλθε μὲν,
 ἀλλὰ πολὺ ἀδύνατος.

Τὴν ἐπιούσαν ἐγένετο καὶ ἄλλη ἐντευξις καὶ οἱ πο-
 λιορκεταὶ ἔλαβον τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ φρουρὰ θέλει
 περιμείνει τὴν ἄφιξιν τοῦ στόλου της.

Οἱ ἀρχιστράτηγοι τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ βλέ-
 ποντες ματαιωμένας τὰς περὶ παραδόσεως τοῦ φρου-
 ρίου προσπάθειάς των καὶ φοβούμενοι ἐξ ἄλλου μέρους
 τὴν ἔλευσιν τοῦ Ἑλλ. στόλου (ἂν καὶ ἦσαν καλῶς
 πληροφορημένοι περὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτοῦ παρά τι-
 νος Αὐστριακοῦ Β. πλοίου) ἀπεφίσισαν τὴν ἐξ ἐφόδου

ἄλωσιν τοῦ νησιδίου τῆς Κλείσωβας ¹ ὅπως διὰ τῆς θέσεως ταύτης ἀποκαταστήσωσιν ἀσφαλεστέραν τὴν πολιορκίαν των καὶ ματαιώσωσιν οὕτω πῶς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου προμήθειαν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὴν 24 λοιπὸν Μαρτίου, μίαν ὥραν πρὸ τῆς δύσεως τοῦ ἡλίου, ἐφάνησαν πλεῖστα σώματα ἐξερχόμενα τῶν κατασκηνωμάτων τοῦ Κρουταχῆ καὶ διευθυνόμενα πρὸς τὴν Ἀσπρην Ἀλυκὴν, κειμένην πρὸς δυσμὰς τοῦ Μεσολογγίου, εἰς ἣν ἐλλιμενίζετο πάντοτε ὁ ἐχθρικός στολίσκος καὶ ἐλάμβανεν ὅλα τὰ ἀναγκαῖα. Τὰ σώματα ταῦτα, ἤρχισαν νὰ ἐπιβιβάζωνται ἐπὶ τῶν ἐλαφροτέρων ἐχθρικῶν πλοιαρίων τῶν πρὸ ὀλίγου διευθυνθέντων ἐκεῖ, ἀλλ' ἡ μετ' ὀλίγου ἐπελθοῦσα νύξ κατεκάλυψε μὲ βαθὺ σκότος τὰ πέριξ καὶ δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου νὰ ἴδῃ τὰς περαιτέρω κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ· ἀλλ' ὑποπτευθεῖσα οὐχ' ἥττον ἐπικειμένην ἐχθρικὴν ἐφοδον, ἔλαβεν ἀμέσως ὅλα τὰ πρὸς ὑπεράσπισιν ἀπαιτούμενα μέτρα καὶ περιέμενε θαρρᾶλώς τὴν ἡμέραν.

Τῷ οὖν τὴν ἐπιούσαν, μόλις ἤρχιζε νὰ γλυκοχαράζῃ, ὁ ἐχθρικός στολίσκος ἐπεφάνη συσσωματωμένος ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἤρχισε ζωηρὸν κατὰ τῆς πόλεως κανονοβολισμὸν καὶ βομβαρδισμὸν, ὑποστηριζόμενος μετὰ τῆς αὐτῆς δραστηριότητος καὶ ὑπὸ τῶν κανονοστασίων τῆς ξηρᾶς.

Τὰ παράλια κανονοστάσια τῆς πόλεως καὶ κατ' ἐξο-

1 Ἡ τῆς Κλείσωβας φρουρά κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐφόδου συνέκειτο ἐξ 100 περίπου στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν σωματάρχην Χρῆστον Χ. Πέτρου καὶ τοὺς ὑποσωματάρχας Παναγιωτᾶκην Σωτηρόπουλον Κραθβαρίτην καὶ Κώνσταν Διαμάντην Τζαδέλλαν. Ὁ Χρῆστος Χ. Πέτρος, ἀσθενὴς ὢν κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας, εὗρίσκετο ἐν Μεσολογγίῳ.

χήν τὸ κανονοστίσιον τοῦ ἀνεμομύλου ἀντεπυροβόλησαν τότε εὐστόχως, ὅλοι δὲ, ὑποθέσαντες ὅτι ἐπέκειτο ἔφοδος κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἐποποθετήθησαν εἰς τὰς θέσεις των, περιμένοντες αὐτὴν μετὰ καρτερίας· ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ὀλίγων στιγμῶν ὁ ἐχθρικός στολίσκος ἐστράφη αἰφνιδίως καὶ διευθύνθη σωρηδὸν πρὸς τὴν Κλείσωβαν. Ὁ φόβος ἀντιπερισπασμοῦ κατέστησε τότε τὴν φρουρὰν ἀμφιῤῥεπῇ ἐπὶ τινὰς στιγμὰς, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ σκοπὸς τοῦ ἐχθροῦ ἐγένετο καταφανής, καὶ ὁ σωματάρχης Κίττος Τζαβέλλας, ὅστις μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Βασιλαδίου καὶ Ντολμᾶ εἶχε ταχθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων γενναίων στρατιωτῶν, ὡς ἐπικουρικὸν σῶμα, ἔτοιμος νὰ τρέξῃ εἰς τὴν πρώτην ἐπαπειλουμένην θέσιν, εὔρεθεις κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τὴν οἰκίαν του πρὸς ἀνάπαυσιν, ἔδραμε μὲ μόνους τοὺς παρ' αὐτῷ ἔξ ἣ ἐπὶ στρατιώτας εἰς τὸ παράλιον καὶ ἰδὼν τὸν κίνδυνον τῆς Κλείσωβας καὶ τὸν ἐχθρὸν προσπαθοῦντα νὰ περικυκλώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχύτερον τὴν θέσιν, ἐπιβιβάζεται, χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὴν ἀφίξιν τῶν ἄλλων ἀνδρῶν τοῦ σώματός του, εἰς τινὰ μικρὰ πλοιάρια μετὰ μόνων τῶν εἰρημένων ἐπὶ στρατιωτῶν του, διευθύνεται ταχύτατα πρὸς τὴν Κλείσωβαν καὶ κατορθώνει, διαβὰς ἀναιμωτὶ διὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στολίσκου, νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ νησίδιον, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἐχθρὸς ἤρχιζε δραστηρίως τὸν κατὰ τοῦ ὀχυρῶματος τούτου πυροβολισμόν. ¹ Τὸ

¹ Τὴν στιγμὴν καθ' ἣν οἱ γενναῖοι οὔτοι εἰσῆρχοντο εἰς τὴν Κλείσωβαν, σφαῖρα πυροβόλου ἐφόνευσε τὸν σωματάρχην γραμματεῖα του Σπύρον Παναγιώτου Παπανδρέαν ἐκ Μεσολογγίου καὶ ἔκοψεν εἰς δύο τὸ ξίφος τοῦ ἰδίου Τζαβέλλα, τὸ ὁποῖον ἔφερεν ἐφ' ἑαυτοῦ ὁ φονευθεὶς. Τότε δὲ ὁ Τζαβέλλας ἔλαβε τὸ συντριβὲν ξίφος ἀπὸ τὸν φονευθέντα, εἰσήλθεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Κλείσωβας κειμένην Ἑκ-

παράδειγμά του ἀκολουθοῦσι ταῦτοχρόνως καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Κίττος Πάσχος καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Γεώργιος Ναβαρίκος ἐκ τῶν τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος μετὰ τεσσάρων ἄλλων στρατιωτῶν.

Ἐνῶ ταῦτα ἐγίνοντο, ὁ ἐχθρικὸς στρατὸς, ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κζουταχῇ αὐτοπροσώπως, ἡτοιμάζετο διὰ τὴν ἔφοδον, ἣτις καὶ ἐγένετο μετὰ μικρόν. Εἰς τὴν πρώτην δὲ ταύτην ἔφοδον οἱ ἐχθροὶ ἐπλησίασαν τόσον εἰς τὸ νησίδιον, ὥστε δύο σημαιοφόροι, ὁ εἰς Ἴλλυριὸς (Γκέκας) καὶ ὁ ἄλλος Ἀλβανὸς, ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ ὕδατος ἐπὶ τοῦ νησιδίου καὶ τούτους παρηκολούθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν συντρόφων των, ἀλλ' ὁ ζωηρότατος τουφεκισμὸς καὶ ἐν μέρει ὁ κανονοβολισμὸς τῆς ἀναρίθμου φρουρᾶς, ῥίψας νεκροὺς τοὺς δύο σημαιοφόρους καὶ πολλοὺς τῶν παρακολουθούντων αὐτούς, ἠνάγκασε τοὺς λοιποὺς νὰ τραπῶσι σωρηδὸν εἰς αἰσχροὺς φυγὴν. Μετὰ τὴν ἔφοδον ταύτην, ἐξ ἀλλεπαλλήλους μέχρι τῆς μεσημβρίας ἐπεχείρησεν ὁ ἐχθρὸς ἐφόδους, ἀλλὰ καὶ αὗται ὁμοίαν καὶ ἔτι χειρόνα ἔλαβον τύχην· κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἔφοδον ὁ Κζουταχῆς, πληγωθεὶς κατὰ τὴν κνήμην, ἐξῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδόν του καὶ αἱ ἡττημέναι φάλαγγες του κατησχυμμέναι ἴσταντο εἰς τὰ κατὰ τὴν Μολόχαν παράλια, θεώμεναι μακρόθεν τὸ ἡρωϊκὸν νησίδιον. Ὁ στολίσκος ὅμως ἐξηκολούθει τὴν πολιορκίαν καὶ ἐνταυτῷ συνεχῇ πυροβολισμόν.

Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν πυκνῶν ἐχθρικῶν ἐφόδων, ὁ γεν-

νησίαν τῆς ἁγίας Τριάδος καὶ ἀφιέρωσεν αὐτὸ εἰς τὰς εἰκόνας· ἔμεινε δ' ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἱκανὴν ὥραν προσευχόμενος, ἕως-
του ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιωτάκης Σ. Κραββαρίτης τὸν προσεκάλεσεν ἵνα ἐνθαρρύνῃ τὴν φρουρὰν διὰ τῆς παρουσίας του, καὶ ἐξελη-
θὼν ἀμέσως περιεφέρετο ἀκαταπαύστως εἰς τοὺς προμαχῶνας.

ναῖος **χιλίαρχος** **Καρακώστας** **Δροσίνης**, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἐξάδελφόν του **Γεώργιον Κ. Βαλτινὸν** καὶ πέντε στρατιώτας, εἰσελθὼν εἰς πλοιάριον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔθεσεν καὶ τινα βαρέλια ὕδατος, διευθύνθη πρὸς τὴν **Κλείσωβαν**. Ὁ ἐχθρικός στόλος ὁρμᾷ τότε κατ' αὐτῶν, πυροβολεῖ διὰ σφαιριδίων (μιδραλίων) καὶ τουφεκίζει αὐτούς· ἀλλ' ὁ ἀτρόμητος οὗτος στρατιώτης, περιφρονῶν τὸν ἐχθρὸν, προχωρεῖ ἀκαταπαύστως ἐν τῷ μέσῳ τῆς χαλάζης τῶν σφαιρῶν καὶ πλησιάζει εἰς τὸ νησίδιον. Τότε σφαῖρα τηλεβόλου προσβάλλει τὸ πλοιάριον καὶ διελθοῦσα ἀπὸ τῆς πρύμνης εἰς τὴν πῶραν, φονεύει τοὺς τέσσαρας ἐκ τῶν στρατιωτῶν καὶ τοὺς δύο κωπηλάτας καὶ βυθίζει τὸ σκάφος. Οἱ διασωθέντες ῥίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν, ὠθοῦσι τὸ πλοιάριον καὶ οὕτως εἰσέρχονται θριαμβευτικῶς εἰς τὴν **Κλείσωβαν**.

Τὸν **χιλίαρχον Δροσίνην** ἀπεπειράθησαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ν' ἀκολουθήσωσι, τόσον ἐκ τοῦ ῥηθέντος ἐπικουρικοῦ σώματος καθὼς καὶ ὁ **Γεώργιος Τζαβέλλας** καὶ **Ἰω. Τζαβέλλας** (**Μπακατσέλος**) ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχον· καθότι ὁ ἐχθρὸς ἐπολλαπλασίασε κατόπιν τὰς πρὸς ἐκεῖνο τὸ μέρος δυνάμεις του, καὶ οὕτω ἔμενον μακρόθεν τουφεκίζοντες, μὴ δυνάμενοι ὅμως νὰ δόσωσι τὴν παραμικρὰν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐντὸς τοῦ νησιδίου. Μία δὲ ἀπὸ τὰς πολεμικὰς πάσσαρας τοῦ **Μεσολογγίου** κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ **Κωνσταντίνου Τρικούπη**, ἔπραξεν ὅ,τι ἦτο δυνατόν, κα-
νονοβολοῦσα τοὺς ἐχθροὺς εὐστοχώτατα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, κατατρυπηθεῖσα ἀπὸ τὰς ἐχθρικὰς σφαίρας, ἐβυθίσθη.

Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τοῦ **Κιουταχῆ** καὶ τὴν ἐξοδον αὐτοῦ εἰς τὴν ξηρὰν, ὁ **Ἰβραήμ λυσσῶν** καὶ πνέων ἐκδί-

κησιν, θέτει εἰς κίνησιν τὸ πεζικὸν τῆς γραμμῆς ὑπὸ τὸν γαμβρόν του Χουσεῖμπεην καὶ διευθύνεται φαλαγγηδὸν πρὸς τὴν Κλείσωβαν. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν συνέρχονται οἱ σωματάρχαι εἰς Μεσολόγγιον, ἵνα σκεφθῶσι περὶ τῶν ληπτέων μέτρων πρὸς βοήθειαν τῆς κινδυνευούσης θέσεως. Γίνεται πρότασις περὶ ἐξόδου τῆς φρουρᾶς εἰς τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα διὰ νὰ ἐλκύσωσι τὴν προσοχὴν τοῦ ἐχθροῦ ἐκεῖ καὶ νὰ ματαιώσωσι τὸ σχέδιόν του, ἀλλὰ δὲν ἐγκρίνεται τοῦτο διὰ πολλοὺς λόγους, ἀποφασίζεται δὲ ἀπλῶς νὰ γείνη πρὸς τοὺς προμαχῶνας δυνατὸς καὶ συνεχὴς πυροβολισμός. Τοῦτο ἐγένετο τῶντι καὶ πρὸς στιγμὴν αἱ φάλαγγες τοῦ Ἰβραήμ, ἅμα ἔφθασαν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ἀνέστειλαν τὴν πρὸς τὰ ἔμπρὸς πορείαν των, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ὁ πυροβολισμός, ἐνεργούμενος ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης διαθέσεως, διεκόπη ἀνεπαισθήτως καὶ ὁ ἐχθρὸς τότε εἰσῆλθεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπροχώρει εἰς τὸν σκοπὸν του.

Μολονότι ἡ ἡρωϊκὴ φρουρὰ τῆς Κλείσωβας ἡλαττώθη κατὰ τὸ ἐν τρίτον σχεδόν, καθότι τριάκοντα ἕως ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἶχον φονευθεῖ καὶ πληγωθεῖ, καὶ ὑπὲρ τοὺς δέκα δὲν εἶχον πλέον ὄπλα, καταστάντα ἄχρηστα, ἀνέμενε οὐχ ἡττον καὶ τὴν προσβολὴν τοῦ Ἰβραήμ μὲ ἀπαραδειγμάτιστον καρτερίαν καὶ ἀλλαλάζουσα προὔ- κάλει τὸν ἐχθρὸν εἰς νέας ἐφόδους.

Μετ' ὀλίγον ἡ ἐχθρικὴ φάλαγξ, πλησιάσασα ἱκανῶς, ὀρμᾷ κατὰ τῆς Κλείσωβας· ἡ φρουρὰ δέχεται τοὺς ἐφορμῶντας μὲ πυκνὸν καὶ εὖστοχον πυροβολισμὸν, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ ¹⁾ τῆς ὥρας οἱ ἐχθροὶ στρέφουσι τὰ νῶτα. Τότε οἱ ἀνώτεροι ἀξιοματικοὶ κτυπῶσι τοὺς φεύγοντας διὰ τῶν ξιφῶν αὐτῶν καὶ ὁ στολίσκος διατάσσεται ὡσαύτως νὰ πυροβαλῇ τοὺς φυγάδας. Οἱ στρα-

τιῶται τοιουτοτρόπως ἐκόντες ἄκοντες ἐπιτίθενται ἐκ
νέου κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ ἡρωϊκοῦ νησιδίου. Πέντε
ἄλλεπαλλήλους ἐπιχειροῦσιν ἐφόδους καὶ πεντάκις γρέ-
φουσι τὰ νῶτα ἐνώπιον τῆς ἀκαταπονήτου ἀνδρείας τῆς
φρουρᾶς. ¹ Ὅτε δὲ περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἡτοιμά-
ζοντο διὰ τελευταίαν ἀποφασιστικὴν ἐφοδον, ὁ ἴδιος
Χουσεΐμπεης σηκώνεται ὀρθίος εἰς τὴν πρασινοχρωμα-
τισμένην λέμβον του, διὰ νὰ δώσῃ τὰς διαταγὰς καὶ
νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν στρατόν του. Τὴν στιγμὴν ἐκείνην οἱ
ὑπερασπισταὶ τῆς Κλείσωβας τὸν ἀναγνωρίζουσιν ἐκ
τῶν ἐνδυμάτων του, καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Παναγιωτά-
κης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης ² καὶ ὁ ἀξιωματικὸς
Πέτρος Βουσμπουλέρας μετὰ τινων ἄλλων στρατιωτῶν
πυροβολοῦσι κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ρίπτουσι νεκρὸν, ἡ δὲ
λέμβος αὐτοῦ ὀπισθοχωρεῖ τότε ἐν τῷ ἅμα. Τοῦτο ἤρ-
κεσε νὰ δώσῃ τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως εἰς ὅλην τὴν
ἐχθρικὴν γραμμὴν. Γενικὸς δὲ ἤρχισε τότε ὁ πυροβο-
λισμὸς τῆς φρουρᾶς κατὰ τῶν φευγόντων, καὶ ταῦτο-
χρόνως, πηδῆσαντες ἔξω τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν οἱ

1 Εἰς τὰς τελευταίας ἐφόδους οἱ ἐχθροὶ ὑποστάντες σπουδαίας
ἀπωλείας καὶ βλέποντες ὅτι ὁὐκ ἔδυναντο νὰ πλησιάσῃσι τὸ ὀχύ-
ρωμα ἄνευ μεγάλων θυσιῶν, κατέφυγον εἰς στρατιῆγημα, καὶ κενώ-
σαντες πολλὰ τῶν πλοιαρίων αὐτῶν καὶ κρυφθέντες ὀπίσθεν αὐτῶν
τὰ ὠθουν ἀπὸ πλευρᾶς πρὸς τὸ ὀχύρωμα· ἐπλίσσασαν δὲ τόσον
ὥστε πολλοὶ ἔμεινον ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ μίαν μόλις ὀργυῖαν ὑψη-
λοῦ χαρακώματος, χωρὶς νὰ βλάπτωνται ἀπὸ τὸν πυροβολισμὸν
τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔσειον μὲ τὰς χειρὰς των τὰς πασσάλους τοῦ
προμαχώματος. Ἀλλ' ὅταν οἱ σύντροφοὶ των, μὴ δυνθύνοντες ἐπὶ
πλέον ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὸ πῦρ τῆς φρουρᾶς, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν,
οὔτοι εὗρον ἐκεῖ τὸν θάνατον σφαγέντες μέχρις ἐνός.

2 Εἰς τὸν ὑποσωματάρχην τοῦτον ἀνήκει ἀποκλειστικῶς τὸ
ἐπώνυμον «Ἦρωες τῆς Κλείσωβας».

ὑπερασπισταὶ τῆς Κλείσωβας ξιφήρεις, φέρουσι τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἐχθροῦ. Ἡ καταδίωξις καὶ ἡ σφαγὴ ἐξηκολούθησεν εἰς ^{1]} τῆς ὥρας ἀπόστασιν, ἐτράπη δὲ συγχρόνως εἰς φυγὴν καὶ ὁ ἐχθρικός στολίσκος, ἀφήσας εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν νικητῶν ἑπτὰ πλοῖα μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ μίαν γολέτταν χωρητικότητος ἐξήκοντα πολεμιστῶν.

Ἡ νύξ ἐπελθοῦσα μετ' ὀλίγον, ἔθεσε τέρμα εἰς τὸν λυσώδη ἐκείνον ἀγῶνα, καὶ οἱ μὲν διασωθέντες ἐχθροὶ κατηφεῖς καὶ καταπτοημένοι ἐπανῆλθον εἰς τὰς σκηνάς των, οἱ δὲ νικηταί, χωρὶς διόλου ν' ἀναπαυθῶσι, περιήρχοντο εἰς τὰ πέριξ τοῦ νησιδίου καὶ συνέλεγον τὰ τρόπαια τῆς λαμπροτάτης νίκης των. Χίλια πεντακόσια λογχοφόρα ὅπλα τοῦ τακτικοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν караμπίνας καὶ ἄλλα τόσα ξίφη ἀξιοματικῶν, δεκατρεῖς σημαῖαι τῆς ἡμισελήνου καὶ δέκα τύμπανα καὶ ἄλλα πάμπολλα λάφυρα ἀπετέλεσαν τὸ Ἑλλ. τρόπαιον. Ἡ φθορὰ τοῦ ἐχθροῦ ὑπῆρξε φρικώδης. Εἰς 3500 περίπου ἀνῆλθον οἱ φονευθέντες καὶ πληγωθέντες, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι ἀξιοματικοί. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἦτο ὁ στρατηγὸς τῆς Αἰγυπτίου φρουρᾶς Χουσεήμπεης, μεταξὺ δὲ τῶν πληγωθέντων καὶ αὐτὸς ὁ Κζουταχῆς· ἔμειναν δὲ ἔμπροσθεν τῆς Κλείσωβας καὶ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν νικητῶν ὑπὲρ τὰ 1200 πτώματα. ¹ Ἐκ τῶν Ἑλ-

¹ Τὰ πτώματα ταῦτα ἦσαν τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Ἐκ τοῦ στρατοῦ δὲ τοῦ Κζουταχῆ μόνον τὰ πτώματα τῶν δύο αὐτοῦ σημαιοφόρων ἔμειναν ἐκεῖ, τὰ δὲ ἄλλα ἐδίδεσκον ἰδίους ὀφθαλμοῖς, ὅτι, διαρκούσης τῆς μάχης, τὰ μετέφερον οἱ σύντροφοί των ἐπὶ τῶν ὤμων των μέχρι τῆς ξηρᾶς, ἐκεῖ δὲ τὰ ἀνεβίβαζον εἰς ἵππους καὶ τὰ ἐπέμπον εἰς τὸ στρατόπεδόν των, ἢ μετακόμισις δὲ αὕτη ἦτο διηκεῖς καὶ πυκνή.

λήνων τεσσαράκοντα ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν, εἰς τοὺς πρώτους δὲ ἀριθμοῦνται ὁ ὑποσωματάρχης Κίττος Πάσχος καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ Γεώργιος Ναβαρίκος, Δημήτριος Γεροθανάσης καὶ Γρηγόριος Μεγαπάνου Γαλάνης.

Τὴν ἐπαύριον οἱ Ἕλληνες, περιερχόμενοι τὰ μικρὰ νησίδια τὰ περὶ τὴν Κλείσωβαν, εὗρισκον πολλοὺς τῶν τακτικῶν Ἀράβων, οἵτινες εἶχον περιπλανηθῆ κατὰ τὴν μάχην, ἐκ τῶν ἰποίων ἄλλους μὲν ἐφόνευσαν, ἄλλους δὲ ζῶντας μετέφερον εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Συνέβη δὲ κατὰ τὸ κυνήγιον τοῦτο τῶν φυγάδων τὸ ἐξῆς γεγονός, δυνάμενον νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν πανικὸν, ὅστις εἶχε καταλάβει τοὺς Ἀραβας, διαρκούσης τῆς μάχης. Εἰς στρατιώτης, ἐκ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοδούλου Χ. Πέτρου, Εὐστάθιος τὸ ὄνομα, ἐκ τῆς Λεβαδείας, συνηνητήθη εἰς τὰ μικρὰ ταῦτα νησίδια μετὰ τεσσάρων Ἀράβων ὀπλισμένων· μόλις τοὺς εἶδεν καὶ ἠτοιμάσθη νὰ ὑπισθοδρομήσῃ καθὸ μόνος, ἀλλὰ ταῦτοχρόνως οἱ Ἀραβες ἤρχισαν νὰ φωνάζωσι πρὸς αὐτὸν «ῥαῖ καπετάνε· (δῆλα δὴ παραδιδόμεθα)· τότε λαβὼν θάρρος ὁ στρατιώτης πλησιάζει πρὸς αὐτοὺς, τοὺς ἀφοπλίζει, φονεύει ἐξ αὐτῶν τοὺς δύο, τοὺς δ' ἄλλους δύο φέρει ζῶντας εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

Ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐφθασε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς ἀξιομνημονεύτου μάχης τῆς Κλείσωβας εἰς Ἐχινάδας, ἔχων ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς ἀτρομήτους Ναυάρχους Μιαούλην καὶ Κολανδρουτσον καὶ τὸν ἀντιναύαρχον Γ. Σαχτούρην, τὸν Κανάρην, τὸν Κριεζῆν, τὸν Σαχίνην καὶ ἄλλους, φέρων ἐπ' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τῆς φρουρᾶς κατὰ τὸν Ἰανουάριον εἰς τὴν Διοίκησιν σωματάρχας Ἀνδρέαν Ἰσκον, Λάμπρον

Βεΐκον, Ν. Ζέρβαν καὶ Σ. Μήλιον, πρὸς δὲ καὶ τὸν
σωματάρχην Θ. Γρίβαν μετὰ 200 στρατιωτῶν, στα-
λέντα παρὰ τῆς Διοικήσεως εἰς βοήθειαν τῆς φρουρᾶς
τοῦ Μεσολογγίου. Πρώτη δὲ φροντὶς τοῦ στόλου ἦτο νὰ
δυνηθῇ νὰ προμηθεύσῃ τὸ φρούριον δι' ὀλίγων τροφῶν,
ὥς ἀναγκαιοτάτων, καὶ ν' ἀκολουθήσῃ κατόπιν ἡσύχως
τὰς πυλεμικὰς ἐργασίας, πρὸς τελείαν διάλυσιν τοῦ
θαλασσίου ἀποκλεισμοῦ.

Τὴν αὐτὴν λοιπὸν νύκτα, περὶ τὸ μεσονύκτιον, λα-
βόντες μεθ' ἑαυτῶν ἐκ τῶν εἰς Πεταλᾶ εὐρισκομένων
Μεσολογγιτικῶν πλοίων πέντε π α σ ρ α ς καὶ ἐν
μονόξυλον, ἐφθασαν ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου καὶ γε-
μίσαντες 18 λέμβους τοῦ στόλου καὶ τὰ ῥηθέντα πλοῖα
τῶν Μεσολογγιτῶν μὲ τροφῆς, διέταξαν αὐτὰ νὰ εἰσέλ-
θωσιν εἰς τὴν λίμνην καὶ διευθυνθῶσιν εἰς τὸ φρούριον.
Προπορευομένου δὲ τοῦ μονοξύλου καὶ τῶν πέντε π α σ-
σ α ρ ῶ ν καὶ ἀκολουθούντων τῶν ἄλλων, ἡ συνοδία
αὕτη προὔχωρῃσεν ἐντὸς ὀλίγου. εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν,
καὶ ἤθελον εἰσέλθει σχεδὸν ἀνεμποδίστως, εἰς δὲν
ἐπῆρχετο τὸ ἀκόλυθον συμβάν. Ὁ ἐχθρικός στολίσκος
εἶχε καθ' ἐκάστην νύκτα τὰς ἀναγκαίας φυλακὰς, αἵ-
τινες ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ἔρριπτον ἐξ ἐκάστου τῶν πρὸς
φύλαξιν διωρισμένων πλοίων, ὡς σημεῖον τῆς ἐγρηγο-
ρεύσεώς των, ἀνὰ δύο τουφεκοβολισμούς. Οἱ συνήθεις
οὔτοι τουφεκοβολισμοὶ συνέβη νὰ ῥιφθῶσι κατὰ τὴν
στιγμὴν, καθ' ἣν εἰσέπλεον τὰ εἰρημένα Ἑλληνικὰ
πλοιάρια, τοῦτο δὲ ἔκαμε τοὺς διοικητὰς καὶ τὰ πλη-
ρώματα αὐτῶν νὰ ἐκλάβωσιν, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐννόησε τὴν
εἰσοδὸν των, καὶ ταραχθέντες ἐκ τούτου ἀπεφάσισαν
νὰ ὀπισθοχωρήσωσιν. Εἰς μάτην προσεπάθησαν οἱ διοι-
κηταὶ τῶν Μεσολογγιτικῶν πλοίων νὰ πείσωσιν αὐτοὺς

περὶ τῆς ἀληθοῦς σημασίας τῶν πυροβολισμῶν τοῦ ἐχθροῦ καὶ περὶ τοῦ ἀβασίμου τοῦ φόβου των. Μετὰ μικρὰν φιλονεικίαν αἱ λέμβοι καὶ αἱ π ἄ σ σ α ρ α ι τοῦ γόλου ὀπισθοχώρησαν καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ πλοῖά των, ¹ μόνον δὲ τὸ μονόξυλον, λαβὼν τὰ γράμματα τοῦ ναυάρχου καὶ τῶν σωματαρχῶν, καὶ ἔχον τρία μεγάλα σακκία ἀλεύρου ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον του καὶ ἐφθασε περὶ τὸ λυκαυγὲς εἰς τὴν Κλείσωβαν καὶ ἐκείθεν εἰς Μεσολόγγιον. Τὰ γράμματα ταῦτα ἔφερον γενικὴν ἀγαλλίασιν καὶ ἡ χαρὰ ἐξωγραφίσθη εἰς τὰ πρόσωπα τῆς φρουρᾶς. Διωρίσθη δὲ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τινος στρατιωτικῆς, οἷτινες περιερχόμενοι ἀπὸ θέσιν εἰς θέσιν ἐκοινοποιοῦν εἰς ἕκαστον σῶμα τὰ γράμματα ταῦτα· μετὰ δὲ μίαν ὥραν ἐγένετο γενικὸς τουφεκισμὸς καὶ κανονοβολισμὸς ἐπαναληφθεὶς τρὶς καθ' ὅλην τὴν περιφέρειαν τοῦ Μεσολογγίου.

Σημειοῦμεν ἐνταῦθα ἐν περιλήψει τὴν ἔννοιαν τοῦ γράμματος τοῦ Ναυάρχου.

« Ἦλθομεν καὶ αὖθις ἐνταῦθα μὲ ἀρκετὰς δυνάμεις
) διὰ νὰ συναγωνισθῶμεν ἐκ νέου μετὰ τῆς ἡρωϊκῆς ταύ-
) τῆς φρουρᾶς· ἀλλὰ διὰ νὰ δυνηθῶμεν ν' ἀκολουθήσω-
) μεν τὸν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πόλεμον μὲ τὴν ἀπαιτουμένην
) ἡσυχίαν, ἐκρίναμεν εὖλογον νὰ προμηθεύσωμεν τὴν
 » φρουρὰν μὲ ὀλίγας τροφὰς ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει παντελεῖ
 » ἔλλειψιν· πρὸς τοῦτο ἀποστέλλομεν ἤδη ὀλίγας καὶ

¹ Τὸ ἄνωτέρω γεγονός· διηγήθη ἡμῖν, ὡς ἄνωτέρω τὸ ἐξεθέσαμεν, ὁ κυδερνήτης τοῦ μονοξύλου Δημητράκης Παῦλος, δὲν δυνάμεθα ὁμῶς νὰ ἐγγυηθῶμεν τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ· οἱ καλλίον δὲ περὶ τούτου πληροφορημένοι θύνανται νὰ τὸ βεβαιώσωσιν ἢ νὰ τὸ διαψεύσωσι, διότι δὲν ἐπιθυμοῦμεν ποτὲ νὰ προσβάλωμεν ἀδίκως τοῦ ὀχλασπιννοῦς ἡρώα· μας.

ἂ ἀκολούθως θέλομεν προσπαθήσει νὰ σᾶς ἀποστείλω-
 »μεν καὶ ἄλλας. Ἐν τοσούτῳ, ἐπειδὴ ἔχομεν ἀνάγ-
 »κην ἀπὸ ἀνθρώπους ἐντοπίους γνωρίζοντας τὰ διάφορα
 »αὐτάκια τῆς λίμνης, προσπαθήσατε νὰ μᾶς εὐκολύ-
 »νετε μὲ τοιούτους ἐκ τῶν ὧν εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ
 »φρουρίου κλ.»

Τὸ γράμμα τοῦτο ἔδωκεν εἰς τοὺς ὀρθῶς συλλογιζο-
 μένους νὰ ἐννοήσωσιν, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἦλθε
 μὲ τὴν ἀπαιτουμένην δύναμιν, καθότι τὸν παρελθόντα
 Ἰούλιον, ἥτοι κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ἐλθόντες μὲ
 ἀρκετὴν δύναμιν, χωρὶς διόλου νὰ κάμωσι τοιαύτας
 ἀπαιτήσεις καὶ χωρὶς διόλου ἢ φρουρὰ νὰ ἔχη εἴδῃσιν
 τῆς ἀφίξεώς των, ὥρμησαν κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου,
 τὸν κατεναυμάχησαν, τὸν ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ διέλυ-
 σαν αὐθημερὸν τὸν θαλάσσιον ἀποκλεισμόν. Ἄλλ' ὅπως
 καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ὅλοι περιέμενον ἀπὸ τοὺς ἀπτο-
 ῆτους θαλασσινοὺς μας γενναῖα κατορθώματα καὶ ἂν
 ὅχι τι περισσότερον, τοῦλάχιστον εἶχον ὅλοι τὴν πεποί-
 θησιν, ὅτι τὸ φρούριον ἤθελε προμηθευθῇ μὲ τὰς ἀναγ-
 καίας τροφάς.

Εἰς τὰς δύο ὥρας Μ. Μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐφάνησαν
 μεταξὺ Βασιλαδίου καὶ Ζακύνθου μόλις διακρινόμενα
 ἑνδεκα Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀλλὰ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν δὲν
 ἦσαν πλέον ὁρατὰ εἰς τὴν φρουράν.

Τὴν αὐτὴν νύκτα, ἥτοι μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ
 ἡλίου, ἠκούσθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς Ζακύνθου πυκνό-
 τατοι κανονοβολισμοὶ, οἵτινες διήρκεσαν ὑπὲρ τὴν μίαν
 ὥραν· ἐκ τούτου ὅλοι συνεπέρανον σύγκρουσιν τῶν στό-
 λων. Τὸ ὑπόλοιπον τῆς νυκτὸς παρήλθε χωρὶς πλέον ν'
 ἀκουσθῇ εἰς τὴν θάλασσαν οὐδεὶς κρότος τηλεβόλου.

Τὴν ἐπιούσαν, 27, τὸ πρῶτ' ἐφάνησαν παραπλέοντα

ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου 25 περίπου πλοῖα τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, ἅτινα μετὰ τρεῖς ὥρας (10 Π. Μ.) διευθύνθησαν (ἐκτὸς δύο, τὰ ὅποια ἔμειναν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν) πρὸς τὴν Ζάκυνθον· κατὰ δὲ τὴν πρώτην ὥραν Μ. Μ. ἠκούσθησαν πάλιν καὶ ἐκεῖνο τὸ μέρος συνεχεῖς καὶ ἀδιάκοποι κανονοβολισμοὶ διαρκέσαντες μέχρι τῆς νυκτὸς, ὅτε καὶ κατέπαυσαν, καὶ πάλιν δὲ κατὰ τὴν 10 ὥραν Μ. Μ. ἐπανεληφθῆσαν μὲ τὴν ἰδίαν ζωηρότητα, ἀλλὰ μετὰ δύο ὥρας πάλιν κατέπαυσαν ὁλοτελῶς.

Τὴν πρωτὰν ἐφάνη πάλιν ὅλος ὁ ἐχθρικός στόλος παραπλέων ἔμπροσθεν τοῦ Μεσολογγίου καὶ μετὰ ἡμίσειαν ὥραν ἐλλιμενίσθησαν ἡ Ναυαρχίς, ἡ Ἀντιναυαρχίς καὶ ἄλλα σχεδὸν εἴκοσι· τοῦτο ἔδωκεν αἰτίαν εἰς τὴν φρουρὰν νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι εἰς τὰς συγκροτηθείσας ναυμαχίας, ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἀπέτυχε καὶ ὁ ἐχθρικός ὑπερίσχυσε. Περὶ δὲ τὴν τρίτην ὥραν Μ. Μ. ἀπέπλευσεν ἐκ νέου ὁ ἐχθρικός στόλος κατευθυνόμενος πρὸς τὰς Ἐχινάδας. Ἡ ναυαρχίς ὅμως μετὰ ὀκτὼ ἄλλων ἔμειναν προσωρμισμένα μέχρι τῆς νυκτὸς, ἀλλὰ τὴν αὐγὴν δὲν ἦσαν πλέον ἐκεῖ. Ἐπανεληφθῆ τὴν αὐτὴν ὥς καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν καθὼς καὶ τὴν 3 Ἀπριλίου δις ἡ ναυμαχία, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες πάλιν ἀπέτυχον καὶ οὕτω τὴν 4 Ἀπριλίου ἐλλιμενίσθη αὐθις ὁ Τουρκικὸς στόλος ἔμπροσθεν τοῦ Βασιλαδίου καὶ ἔμεινε πλέον ἐκεῖ ἡγκυροβλημένος, ἐκτὸς μιᾶς μοίρας αὐτοῦ, ἣτις παρέπλεεν ἡμέραν καὶ νύκτα ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ἀρξον ἕως εἰς τὰς Ἐχινάδας νήσους καὶ ἔκτοτε οὐδεὶς πλέον ἠκούσθη κατὰ τὴν θάλασσαν κανονοβολισμός.

Ἴδου λοιπὸν πόσῃν ὠφέλειαν προὔξενυσεν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἡ ἄλωσις καὶ κατοχὴ τοῦ Βασιλαδίου, διότι, ἐὰν διετῆρουν τοῦτο οἱ πολιορκούμενοι, τὸ φρούριον ἀφεύ-

κτως ἤθελε προμηθευθῇ ὑπὸ τοῦ στόλου μὲ τὰς ἀναγκαίας τροφάς.

Τὴν ἡμέραν ταύτην τῆς 4 Ἀπριλίου ὁ πολιορκητὴς ἐζήτησε πάλιν συνέντευξιν μετὰ τῆς φρουρᾶς, καὶ ἐξεληθόντων πάλιν τῶν αὐτῶν σωματαρχῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ὀθωμανῶν ὠμίλησαν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον:

«Τὶ περιμένετε πλέον; ἦλθαν καὶ τὰ καράβιά σας, » ἀλλ' ἐνικῆθησαν ἀπὸ τὰ ἰδικά μας, εἰς τρόπον ὥστε δὲν εἶναι πλέον εἰς κατάστασιν νὰ ξαναπαρουσιασθοῦν εἰς » ναυμαχίαν. λοιπὸν οἱ Βεζύραι μᾶς ἔστειλαν διὰ νὰ » σᾶς εἴπωμεν, ὅτι εἶναι ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν τὸ προσκύ- » νημά σας, φθάνει μόνον νὰ παραδώσητε τὰ ὅπλα, » ἐξαιρουμένων τῶν Καπετανέων. »

Εἰς ταῦτα οἱ σωματάρχαι ἀπεκρίθησαν μὲ ὅλην τὴν χαρακτηρίζουσαν αὐτοὺς τόλμην καὶ σταθερότητα:

«Ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου ἀπέδειξεν ἐναργέστατα » ἐν ἡδῇ ἔτος τίνι τρόπῳ παραδίδει τὰ ὅπλα εἰς τοὺς » ἐχθρούς της· ἐπολέμησε καὶ θέλει πολεμήσει καὶ ἔως » τὴν ὑστερινὴν ἡμέραν μὲ ὅλην τὴν γενναιότητα, καὶ ἂν » μέχρι τέλους δὲν ἰδῇ καμμίαν βοήθειαν, τότε πάλιν » θέλει ὀρμήσει καθ' ὑμῶν καὶ ἡ θέλει ἀποθάνει ἐνδόξως » ἐντὸς τῶν ὀχυρωμάτων σας καὶ τῶν στρατοπέδων σας, » ἡ θέλει ἐξέλθει μὲ τὸ ξίφος εἰς τὰς χεῖρας, ἀφοῦ πρῶ- » τον διασπείρει εἰς ὅλους ὑμᾶς τὸν ὄλεθρον. » Οἱ ἐχ- » θροὶ εἰς ταῦτα ἀπήντησαν «αὔριον θὰ ἐπιστρέψωμεν » νὰ σᾶς φανερώσωμεν τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν τῶν » Βεζυρῶν» καὶ οὕτως ἀπῆλθεν ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια.

Τὴν ἐπαύριον περὶ τὴν 10 ὥραν Π. Μ. ἐφάνη εἰς τὸ ἴδιον μέρος εἰς Ὀθωμανὸς κρατῶν εἰς χεῖράς του τὴν συνήθη λευκὴν σημαίαν· ταῦτοχρόνως ἐξῆλθον οἱ σω-

ματάρχαι, ἀλλὰ δὲν εὖρον παρὰ μόνον τὸν σημαιοφόρον, ὅστις εἶπεν εἰς αὐτοὺς ὅτι, οἱ Βεζύραι ἐπιθυμοῦν νὰ ὀμιλήσωσιν αὐτοπροσώπως μὲ τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς φρουρᾶς καὶ προσεκάλεσεν αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ὅπου περιέμενον καὶ οἱ Σατράπαι. Οἱ σωματάρχαι ἀπεποιήθησαν τὴν πρόσκλησιν ἐπὶ λόγῳ, ὅτι δὲν ἔχουν τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς φρουρᾶς νὰ πράξωσι τοιοῦτόν τι καὶ διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ γενῇ, ἂν ὅμως οἱ Βεζύραι ἐπιθυμοῦσιν, ἅς ἔλθωσιν οἱ ἴδιοι εἰς τὸ προσδιορισθὲν μέρος, ἢ ἅς στείλουν, ὥς καὶ πρότερον, τοὺς ἀντιπροσώπους των. Μετὰ τὴν ὀμιλίαν ταύτην ὁ ῥηθεὶς σημαιοφόρος ἀπῆλθεν εἰς τὸ Τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψε συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους, οἵτινες εἶχον ἔλθει καὶ τὴν πρώτην φοράν. Ἀφοῦ ἤρχισεν ἡ συζήτησις, οἱ ἀπεσταλμένοι Τοῦρκοι εἶπον, ὅτι οἱ Βεζύραι συγκατανεύουσιν ἐκ φιλανθρωπίας ν' ἀφήσωσι τὰ ὅπλα εἰς ὅλην τὴν φρουράν, φθάνει μόνον τρεῖς Καπετανέοι, οἱ σημαντικώτεροι, καὶ δύο ἐκ τῶν προκρίτων τοῦ Μεσολογγίου νὰ παρουσιασθῶσιν εἰς αὐτοὺς, φέροντες εἰς τὸν λαιμὸν μαῦρον μανδύλιον καὶ δόσωσι μὲ τὰς χεῖράς των πεντήκοντα ὅπλα, 50 ζεύγη πιστολίων καὶ ἄλλα τόσα ξίφη, ὥς σημείον ὑποταγῆς. Τοῦτο ἤρκεσεν ἀμέσως νὰ διακοπῶσιν αἱ διαπραγματεύσεις μὲ τὴν τελευταίαν ταύτην ἀπόκρισιν τῶν σωματαρχῶν. «Οἱ Καπετανέοι τῆς φρουρᾶς τοῦ »Μεσολογγίου, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ, ἢ θὰ πα»
 »ραδόσωσιν μετὰ τῶν συναγωνιστῶν των εἰς τοὺς Βεζύ»
 »ρας τὰ ξίφη των, οὐχὶ εἰς τὰς θήκας ἀλλὰ γυμνὰ καὶ
 »ἀχνίζοντα ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν πολεμίων, ἢ θὰ ἐξέλθωσι
 »μετ' αὐτῶν ἡρώϊκῶς.» Οὕτω λοιπὸν διεκρίθη ἑκτοτε
 πᾶσα διαπραγματεύσεις, μολονότι οἱ πολιορκηταὶ καὶ ἐκ

δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου ἐζήτησαν συνέντευξιν ἐπιμόνως.¹

Εἰς ὃ σημεῖον εἶχον περιέλθει τὰ πράγματα καὶ ἔνεκα τῆς παντελοῦς στερήσεως τροφῶν καὶ ἔνεκα τοῦ ἀποκλεισμοῦ, οὐδὲν ἄλλο ἔμενεν εἰς τὴν φρουρὰν ἐκτὸς τῆς ἐξόδου. Τούτου λοιπὸν ἀποφασισθέντος, ἤρχισαν αἱ προπαρασκευαί· καὶ πρῶτον μὲν ἐπεσκευάσθησαν τέσσαρες γέφυραι ἐπὶ τῆς τάφρου, μία ἔμπροσθεν τῆς «Λουνέτας», μία εἰς τὸν «Μονταλμπέρτ» καὶ δύο εἰς τὰ κανονοστάσια τὰ φυλαττόμενα ἀπὸ τοὺς σωματάρχας Νότην Βότσαρην, Γ. Βαλτινὸν καὶ Ν. Στουρνάραν, αἵτινες τὴν 8 Ἀπριλίου ἐπερατώθησαν.

Τὴν δὲ 5 τοῦ ἰδίου μηνὸς ἀπεστάλησαν ὁ ὑποσωματάρχης Ἰω. Κουτσονίκας καὶ ὁ ἀξιωματικὸς Μπατέλος μὲ γράμματα τῆς φρουρᾶς πρὸς τοὺς ἔξω τοποθετημένους σωματάρχας, διὰ τῶν ὁποίων γραμμάτων ἐκοινοποιεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ περὶ τῆς ἐξόδου ἀπόφασις τῆς φρουρᾶς καὶ προσεκαλοῦντο νὰ τρέξωσιν εἰς βοήθειάν της. Οἱ ἀπεσταλμένοι διευθύνθησαν διὰ τοῦ ἀπέναντι τῆς Κλείσωβας μέρους τῆς Στερεᾶς καὶ ἡ διάβασις των ἐγένετο χωρὶς δυσκολίαν καὶ κίνδυνον.

Μετὰ παρέλευσιν πέντε ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τῶν ἀπεσταλμένων τῆς φρουρᾶς, περὶ τὸ λυκαυγὲς τῆς 10 Ἀπριλίου, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον ἐπίτηδες ἀπεσταλμένος τῶν ἔξω σωματάρχων, φέρων γράμματα αὐτῶν εἰς τὴν φρουρὰν, δι' ὧν ἐκοινοποιοῦν ὅτι, διὰ τὴν ἐπισυμβᾶσαν ῥαγδαίαν βροχὴν δὲν ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν τὴν 8 τὸ ἑσπέρας (Πέμπτην τῆς ἐβδομάδος), ὡς

¹ Χρῆστοῦμεν τὰ ὁμολογήσωμεν, χάριν τῆς ἀληθείας, ὅτι εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν ὅλοι ἀνεξαιρέτως, μικροὶ τε καὶ μεγάλοι, ἔδειξαν ἀκραίαν πατριωτισμὸν καὶ οὐδενὸς ἢ πρὸς τὴν πατρίδα πίστεως ἔκλειπτον ἢ ἀμεταλάντεσθον.

εἶχε συμφωνηθῇ, ἀλλ' ὅτι τὸ ἐσπέρας τῆς δεκάτης θὰ φθάσωσιν ἀφεύκτως μὲ ὅσην δυνηθῶσι βοήθειαν, καὶ ὡς σημείον τῆς ἀφίξεώς των θὰ κενώσωσιν ἅπαξ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τὰ ὄπλα των. ¹ Οἱ σωματάρχαι, ἅμα λαβόντες τὴν εἶδυσιν ταύτην, συνήχθησαν περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸ κανονοστάσιον τοῦ «Μακρῇ παρόντων τοῦ Ι. Παππαδιαμαντοπούλου καὶ τοῦ ἀρχιερέως Ἰωσήφ Ῥογῶν καὶ συσκεφθέντες ἐκανόνισαν τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου ὡς ἐξῆς. Ἡ φρουρὰ προέκειτο νὰ διαιρεθῇ εἰς τρία σώματα, καὶ τὸ μὲν Α'. συνιστάμενον ἀπὸ τὰ σώματα τῶν σωματαρχῶν τῶν φυλασσόντων τὰ τῆς δυτικῆς πτέρυγος κανονοστάσια τοῦ φρουρίου, ἀπὸ τοῦ κανονοστασίου τοῦ «Σαχτούρη» (νησίδιον τῆς Μαρμαροῦς) μέχρι τοῦ κανονοστασίου τῆς «Λουνέτας καὶ διοικούμενον ὑπὸ τοῦ σωματάρχου Κίτσου Τζαβέλλα, ὥφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τῆς «Λουνέτας»· τὸ δὲ Β'. συνιστάμενον ἀπὸ τὰ σώματα τῶν σωματαρχῶν τῶν φυλασσόντων τὰ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος κανονοστάσια καὶ διοικούμενον ἀπὸ τὸν σωματάρχην Νύτην Βότσαρην, ὥφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τοῦ «Ρήγα», εἰς τὸ σῶμα δὲ τοῦτο ἤθελε προστεθῇ καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωσήφ κρατῶν εἰς χεῖρας τὸν τίμιον Σταυρὸν. Τὸ δὲ Γ' τέλος, συνιστάμενον ἀπὸ οὐχὶ βαρέως ἀσθενεῖς καὶ γυναικόπαιδα, συνοδευόμενον δὲ καὶ ὑπὸ 200 καλῶν στρατιωτῶν, ὥφειλε νὰ ἐξέλθῃ διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Μονταλαμπέρτ καὶ «Στουρνάρα.» Τὰ τρία ταῦτα σώματα, ἅμα ἤθελε φανῇ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους τὸ σημείον

¹ Κατὰ τὴν μεταξὺ τῆς φρουρᾶς καὶ τῶν ἔξω συνεννόησιν, ἐὰν μὲν ἡ ἐξώθεν ἐρχομένη βοήθεια ἦτο ἰσχυρά, σημείον τῆς ἀφίξεώς της θὰ ἦτο πυροβολισμός ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους, ἐὰν δὲ τοῦναντίον, τρεῖς ἀνημμέναι πορταὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ὄρους.

τῆς ἀφίξεως τῆς βοηθείας, ὥφειλον ἀμέσως νὰ ἐξέλθωσι τοῦ φρουρίου μὲ τὴν μεγαλητέραν ἡσυχίαν καὶ νὰ κατακλιθῶσιν ἐνεδρεύοντες ὀπισθεν τῆς προφυλακτικῆς ὁδοῦ καὶ οὕτω πρηνεῖς νὰ περιμένωσι τὸ σημεῖον τῆς ὁρμῆς, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ τῶν ἔξω σωμάτων ἐπίθεσις κατὰ τῶν κατασκηνωμάτων τῶν πολιορκητῶν· ἐπὶ δὲ τῶν κανονοστασίων ὥφειλον νὰ μείνουν μόναι αἱ ἀναγκαῖαι φυλακαὶ, ὁ δὲ σωματάρχης Κίττος Τζαβέλλας, ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ἔπεφυρτίσθη νὰ τηρήσῃ ὅσον τὸ δυνατόν τὴν εὐταξίαν καὶ ἡσυχίαν, καὶ περιερχόμενος τὰ κανονοστάσια νὰ ἐπιβλέπῃ εἰς τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν. Ἐκτὸς τούτων ἐδόθησαν αἱ ἐξῆς ἰδιαίτεραι ὁδηγαί καὶ ὑποχρεώσεις εἰς ἕκαστον σῶμα.

Περὶ τὴν ἐννάτην ὥραν Μ. Μ. (2¹]₂ τῆς νυκτὸς) τὰ μέλλοντα νὰ ἔλθωσιν ἔξωθεν εἰς βοήθειαν σώματα ὥφειλον νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ νὰ κτυπήσωσιν αὐτὸ ἐκ τῶν ὀπισθεν· τὴν αὐτὴν δὲ στιγμήν τὸ Α'. σῶμα ἤθελεν ὀρυήσῃ κατὰ τῶν ἐχθρικῶν χαρακωμάτων καὶ κανονοστασίων, προχωρῶν πρὸς τὰ ἐχθρικά στρατόπεδα. Τὸ δὲ Β'. σῶμα ἤθελε βαδίζει εἰς τὰ πλάγια τοῦ Α'., ὅπως ἐξασφαλίζῃ τὰ νῶτα αὐτοῦ, προχωρῶν παραλλήλως ἐκείνου. Συγχρόνως τὸ Γ'. ἤθελε προχωρεῖ μὲ βῆμα ταχὺ διὰ νὰ καταλάβῃ ὅσον τὸ δυνατόν ταχύτερον τὸ ὄρος· ἡ δὲ τῆς Κλείσωβας φρουρὰ ¹ διοικουμένη ἀπὸ τὸν σωματάρχην Χρ. Χ. Πέ-

1 Μετ' αὐτῆς ἐξῆλθε καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ Κώστα Διαμάντη Τζαβέλλα, καὶ ἡ σύζυγος τοῦ σωματάρχου Κ. Τζαβέλλα μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς Δημητρίου καὶ ἄλλαι τινὲς γυναῖκες. Ἀπαυδῆσασα δὲ καθ' ὁδὸν ἡ σύζυγος τοῦ Κ. Διαμάντη Τζαβέλλα καὶ μὴ δυναμένη νὰ ὁδοιπορήσῃ πλέον, ἐφονεύθη παρὰ τοῦ ἰδίου ἀνδρός τῆς, ἵνα μὴ πέσῃ

τρον θὰ ἐξήρχετο ταῦτοχρόνως εἰς τὴν ἀπέναντι στε-
ρεὰν καὶ θὰ προῦχώρει μὲ βῆμα ὁδοιοπορικόν, καὶ ἂν τυ-
χὸν οἱ πρὸς φρουρὰν τοῦ Μποχωρίου καὶ Κρυονέρου ἐχ-
θροὶ ἤθελον τρέξει εἰς βοήθειαν τοῦ κεντρικοῦ στρατο-
πέδου των, θὰ προσέβαλεν αὐτοὺς καὶ θὰ ἐμπόδιζε, εἰ
δυνατὸν, τὴν πρόοδον αὐτῶν, ὅπως τοιουτοτρόπως ἀσφα-
λισθῇ ἔτι μᾶλλον ἢ διάβασις τοῦ Γ'. σώματος. Σημεῖον
δὲ συναντήσεως τοῦ Α'. καὶ Β'. σώματος, ὡς καὶ τῆς
φρουρᾶς τῆς Κλείσωβας, προσδιωρίσθη τὸ ἀμπέλι τοῦ
«Κότσικα», θέσις μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχουσα τοῦ
Μεσολογγίου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἀγίου Συμεὼν, Μονῆς
κειμένης εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Ζυγοῦ.

Οὕτω κανονισθέντος τοῦ σχεδίου τῆς ἐξόδου, διελύθη ἡ
συνέλευσις καὶ ἕκαστος ἀπῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του καὶ
ἤρχισαν αἱ τῆς ἐξόδου προπαρασκευαὶ μεθ' ὅλης τῆς ἡσυ-
χίας ἀλλὰ καὶ μεθ' ὅλης τῆς δραστηριότητος. Μετ' ἀγαλ-
λιάσεως δὲ ἐβλεπέ τις εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἡρωϊκῆς ἐκεί-
νης φρουρᾶς ζωγραφισμένον τὸ θάρρος, τὴν ἀπόφασιν
καὶ τὴν πεποιθήσιν εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ περὶ τῆς
ἐπιτυχίας τοῦ μεγάλου ἔργου, τὸ ὅποῖον ἡτοιμάζοντο νὰ
ἐπιχειρήσωσιν. Ἐπῆρχον τότε ἐν τῷ φρουρίῳ ἕως 300
ἀσθενεῖς καὶ πληγωμένοι· πολλοὶ ἐκ τούτων, καθὼς καὶ
ὅσοι ἠσθάνοντο τὰς δυνάμεις των ἀνεπαρκεῖς ν' ἀνθέξω-
σιν εἰς τὴν συμπλοκὴν καὶ νὰ παρακολουθήσωσι τοὺς
λοιποὺς, ἐπροτίμησαν νὰ ταφῶσιν ὑπὸ τὰ ἐρείπια τῆς
ἐνδόξου ταύτης πόλεως, καὶ οὕτω ὀχυρωθέντες εἰς τὰς
ἰσχυροτέρας οἰκίας, περιέμενον ἐκεῖ τὸν θάνατον, ἀπο-
φασισμένοι ὄντες νὰ πωλήσωσιν ἀκριβὰ τὸ αἷμά των.

αἰχμαλῶτος εἰ: χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἡ δὲ σύζυγος τοῦ σωματάρχου
Τζαβέλλα ἔβριψε τὸν υἱὸν της, ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ἐλυτρώθη κα-
τὰπιν παρὰ τοῦ πατρὸς του δι' ἐξαγορᾶς.

Μεταξὺ αὐτῶν ὁ Χρῆστος Καψάλης, εἰς τῶν ἐγκριτοτέρων τοῦ Μεσολογγίου πολιτῶν, ἐξέλεξε θάνατον ἐνδοξότερον τῶν ἄλλων, ἀποφασίσας νὰ κλεισθῇ εἰς τὴν πυριταποθήκην καὶ νὰ βάλῃ τὸ πῦρ εἰς αὐτήν, ἅμα οἱ ἐχθροὶ ἤθελον ἐπισωρευθεῖ ἐκεῖ. Ἄλλος δέ τις, πεπηρωμένος τοὺς πόδας, ὀνόματι ¹ . . . ἀπεφάσισε νὰ τοποθετηθῇ εἰς τὴν ἔμπροσθεν τοῦ κανονοστασίου «ὁ Μάρκος Βότσαρης» ὑπὸ τὸ πρόχωμα κατεσκευασμένην ὑπόνομον καὶ νὰ βάλῃ τὸ πῦρ εἰς αὐτήν, ὅταν αἰσθανθῇ τοὺς ἐχθροὺς εἰσερχομένους εἰς τὸ φρούριον καὶ φθάσαντας ἄνωθεν αὐτῆς.

Ἐνῶ λοιπὸν, ὡς εἴρηται, παρεσκευάζοντο πάντες διὰ τὴν ἔξοδον, ἐδραπέτευσε δυστυχῶς ἐκ τοῦ φρουρίου ὁ ψυχοῦιὸς ἐνὸς τῶν εἰς τὴν συνέλευσιν παρευρεθέντων ἀξιωματικῶν, τοῦ λεγομένου Τσόλκα, ἐκ τοῦ σώματος τοῦ σωματάρχου Ἀνδρέου Ἰσκου. Ὁ δεκαοκταετὴς οὗτος Ὁθωμανὸς ἦτο εἰς ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων εἰς Ζαπάντι τῆς Τριχωνίας κατὰ τὸ 1821 καὶ βαπτισθεὶς εἶχεν ὀνομασθῇ Ἰωάννης· μεταβὰς δὲ εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐφάνέρωσεν ὅλον τὸ σχέδιον εἰς τοὺς ἐχθροὺς, τὴν ὥραν τῆς ἔξοδου, τὰς θέσεις, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐγίνετο αὕτη καὶ τὰ λοιπά· καὶ μολονότι οἱ πολιορκηταὶ εἶχον ἤδη πληροφορηθῇ καὶ πρὸ ἡμερῶν παρὰ τινος ἐτέρου λειποτάκτου, Βουλγάρου τὸ γένος, αἰχμαλωτισθέντος εἰς τινὰ ἔξοδον τῆς φρουρᾶς, ὅτι προητοιμάζετο ἔξοδος, ἡγνόνουν ὁμῶς τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου. ² Ἐνεκα τούτου λοιπὸν ἐγένετο δευτέρα σκέψις

¹ Σημ. τοῦ ἐκδότου. Ἐκ τοῦ χειρογράφου ἠλλεῖπει δυστυχῶς τὸ ὄνομα καὶ τοῦ ἡρωικοῦ τούτου τέκνου τῆς πατρίδος.

² Ἄμα ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν πόλιν ἡ λειποταξία τοῦ εἰρημένου ἀρνησιβηρῆτος ἔλαβε χώραν τραγικὴ τις καὶ βάρβαρος σκηνή.

καὶ μετεβλήθη ἐν μέρει τὸ σχέδιον, ἀπεφασίσθη δὴλα δὴ μόνον τὸ Β'. καὶ Γ'. σῶμα νὰ ἐξέλθωσι τοῦ φρουρίου καὶ νὰ μένωσι κατακεκλιμένα, ὡς ἄνω εἴρηται, τὸ δὲ Α'. νὰ συναχθῇ εἰς τὰς 8 ³]₄ ὥρας Μ. Μ. (2 ¹]₄ τῆς νυκτὸς) ἔσωθεν τοῦ κανονοστασίου ὁ «Μάρκος Βότσαρης», νὰ μείνωσι δὲ εἰς τὰ κανονοστάσια τῆς Δυτικῆς πτέρυγος μόνον αἱ φυλακαί· τὴν αὐτὴν δὲ ὥραν ὁ σωματάρχης Κίτσος Τζαβέλλας νὰ περιέλθῃ τὰ κανονοστάσια τὰ παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ τὰ τῆς δυτικῆς πτέρυγος, νὰ λάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ ὅλας τὰς φυλακάς, νὰ ἔλθῃ ὅπου ἦτο τὸ Α'. σῶμα, καὶ συγχρόνως μετ' αὐτοῦ ν' ἀπεράσῃ εἰς «Λουνέτα» καὶ νὰ διέλθωσι τῆς γεφύρας αὐτοχρόνως ἅμα τῇ ἐξόδῳ· καὶ τοῦτο ἵνα μὴ γενῇ εἰς τὰ εἰρημένα κανονοστάσια καμμία ἔφοδος τοῦ ἐχθροῦ, γνωρίζοντος αὐτὰ κενὰ στρατιωτῶν. Οὕτως ἐτροποποιήθη τὸ ἀρχικὸν σχέδιον.

Περὶ δὲ τὴν 6 καὶ ³]₄ Μ. Μ. (12 ¹]₄) ἠκούσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους ἡ ἐκπυρσοκρότησις τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ἀλλὰ πολὺ ἀσθενῆς διότι, ὡς ἐκ τοῦ κρότου ἐφάνη, μόλις εἶχον πυρσοκροτήσῃ 200 τουφέκια. Ἐν τούτοις ἡ φρουρὰ δὲν ὑπώπτευσεν, ὅτι ἡ ἐπικουρία ἦτο τόσο μικρὰ, ἀλλ' ἐνόμισεν, ὅτι ἡ ἐκπυρσοκρότησις, ἥτις ἠκούσθη, ἦτο ἀπλοῦν σημεῖον καὶ ὅτι τὸ πολὺ τῆς δυνάμεως εἶχε καταβῇ πρὸς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ ὄρους διὰ νὰ πλησιάσωσι τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα, εἰς τρόπον ὥστε κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἐφύδου νὰ μὴν εἶναι ἀπηυδῆσμένοι οἱ ἄνδρες ἀλλ' ἔτοιμοι εἰς ταχεῖαν προσβολήν.

Οἱ στρατιῶται ἐρεθισθέντες ἐκ τῶν δύο τούτων δραπετεύσεων ἐφόνευσαν ἀνιλεῶς καὶ ἀδιακρίτως τοὺς τε τούρκους καὶ χριστιανούς ἐργάτας τοῦ πολιορκητοῦ, τοὺς εἰς τὰς κατὰ καιροὺς ἐξόδους αἰχμαλωτισθέντας, μηδενὸς ἐξαιρεθέντος.

τοῦτο τοῦλάχιστον ἀπῆται καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ πολεμικὴ ἐμπειρία.

Ὅθεν, ἅμα ἐδόθη τὸ σύνθημα, τὸ Β' καὶ Γ' σῶμα ἤρχισε τὴν ἐξοδον, ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ προειδοποιημένοι ὄντες, ὡς εἴρηται, ἤνοιξαν κατὰ τῶν ἐξερχομένων ἀλλεπάλληλον καὶ συνεχῇ τουφεκισμόν καὶ μιδραλισμόν, ἐξ οὗ πολλοὶ ἐθανατώθησαν· πλὴν μεθ' ὅλα ταῦτα, τὰ σώματα ἐξήρχοντο ἐν πληρεστάτῃ σιωπῇ καὶ προφυλάξει, καὶ οὕτως κατὰ τὴν 8 καὶ [4] ὅλοι ἦσαν πρηνεῖς ἐπὶ τῆς ὀχθῆς τῆς τάφρου. Τὴν αὐτὴν δὲ στιγμὴν ἤρχισε καὶ τὸ Α' σῶμα νὰ συγκεντροῦται εἰς τὴν προσδιωρισμένην θέσιν, ὃ δὲ ἐχθρὸς, ὡς νὰ ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο πληροφορημένος, ἤρχισε νὰ βομβαρδίξῃ τὸ μέρος τοῦτο μετὰ μεγάλης δραστηριότητος. Τὴν 8 καὶ 3[4] ὀλύκληρον τὸ Α' σῶμα ἦτο συνηγμένον ἐκεῖ καὶ οὐδὲν ἄλλο ἀνέμενε εἰμὴ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ του. Ἐν τούτοις ἡ 9 ὥρα ἔφθασεν ἀλλ' οὐδεμία ἐγένετο προσβολὴ τῶν ἐξω ἐπικουρικῶν σωμάτων κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοπέδου. Τότε ἡ φρουρὰ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐξοδον καὶ ἄνευ τῆς βοηθείας αὐτῶν, καὶ εἰς στρατιώτης ἀποσταλεῖς παρὰ τοῦ σωματάρχου Τζαβέλλα ἦλθεν εἰς τὸ Α' σῶμα καὶ μετεβίβασε τὴν διαταγὴν. Ἦρχισε λοιπὸν τὸ σῶμα νὰ κινῆται πρὸς τὸ κανονοστάσιον τῆς «Λουνέτας» ἐξῆλθε διὰ τῆς γεφύρας καὶ χωρὶς διόλου νὰ περιμεῖνῃ, ὥρμησε μὲ ἀπαραδειγμάτιστον γενναιότητα καὶ μὲ τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας ἐπέπεσεν ὡς ἀστραπὴ εἰς τὰ ἐχθρικὰ κανονοστάσια καὶ περιταφρώματα, τοῦτο δὲ ἔπραξαν ταῦτοχρόνως καὶ τὰ λοιπὰ σώματα. Οὔτε ἡ ἐπὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ὅμερ Πασᾶ παλαιόταφρος, ¹

1 Ἐνῷ διήρχετο ἑφιππος τὴν τάφρον ταύτην ὁ σωματάρχης Κίττος Τζαβέλλας, ὃ καὶ ἀρχηγὸς τοῦ Α' σώματος, ὁ ἴππος αὐτοῦ

οὔτε τὸ πλῆθος τῶν εἰς ἐκεῖνο τὸ μέρος ἐπισωρευθέντων ἐχθρῶν ἡδυνήθη ν' ἀναστείλῃ τὴν ὁρμὴν ταύτην τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς. Τὰ ξίφη τῶν ἐπιτιθεμένων ἤνοιγον εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον πανταχοῦ, καὶ οὕτω διελθόντες τὰ ἐχθρικὰ χαρακώματα, ¹ προὔχωρουν πρὸς τὰ στρατόπεδα τῶν ἐχθρῶν². Κατὰ δυστυχίαν ὅμως πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἀπατηθέντες ἐκ μιᾶς φωνῆς, ³ ἣτις ἠκούσθη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀλλαλαγμῶν «ὀπίσω εἰς τὸ φρούριον» ἐπέστρεψαν εἰς αὐτὸ, εὐρόντες δὲ τοὺς Τούρκους ἐντὸς αὐτοῦ, διευθύνθησαν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἄλλοι μὲν ἐκλείσθησαν ἐντὸς οἰκιῶν, ἄλλοι δὲ εἰς τὸ παρὰ τὴν θάλασσαν κανονοστάσιον τοῦ ἀνεμομύλου, καὶ ἀφοῦ ἐπολέμησαν μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς ἐπιούσης καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐχθροὺς, ἔπесαν τέλος καὶ αὐτοὶ θῦμα τῆς καρτερίας των. ⁴

ἐχώθη ἐντὸς τοῦ βορβόρου, μεθ' ὅλας δὲ τὰς προσπάθειας του, μὴ δυνηθεὶς νὰ τὸν σώσῃ, τὸν ἐγκατέλειψεν ἐκεῖ μεθ' ὅλων τῶν ἐπ' αὐτοῦ πραγμάτων του. Ἀπαντήσας δ' ὀλίγον τι περαιτέρω τὸν ἵππον τοῦ σωματάρχου Δ. Μακρῆ ἀφῆρσεν αὐτόν ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἱπποκόμου Χαραλάμπους Πριτζετζᾶ καὶ ἱππεύσας ἔγινεν ἄφαντος. Οὕτω δὲ τὸ σῶμα ἐστερήθη κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίστασιν τοῦ ἀρχηγοῦ του καὶ δὲν τὸν ἐπανεῦρε παρ' ὅταν ἀπηλλάγη πλεόν τοῦ ἐχθροῦ.

1 Ἐνθυμούμαι ὅτι, ἀφοῦ διήλθομεν ὅλας τὰς τάφρους καὶ εὐρέθημεν ἐπὶ τῆς ἀνοικτῆς πεδιάδος, εἶδον εἰς τὰς ἀκτῖνας τῆς ἀνατελλούσης τότε Σελήνης, τὴν πεδιάδα κατάλευκον ἐκ τῶν καπνῶν τὰς ὁποίας οἱ ἐξερχόμενοι ἔρριπτον, διὰ τὰ ἦναι ἐλαφρώτεροι. Τὸ θέαμα τῶν ἐσπαρμένων τούτων καπνῶν ἦτο πρωτότυπον.

2 Τὸ Γ' σῶμα ἔπесεν ὁλόκληρον σχεδὸν εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν, ἐξαιρουμένων τῶν συνοδευόντων αὐτὸ στρατιωτῶν, οἵτινες ἠνώθησαν μὲ τὸ Α' καὶ Β' σῶμα, ὥς καὶ πολλοὶ ἐκ τοῦ Β' σώματος ἠνώθησαν μὲ τὸ Α' σῶμα.

3 Ἡ φωνὴ αὕτη ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ Γ' σῶμα.

4 Μεταξὺ τῶν ἐπανελθόντων εἰς τὸ φρούριον ἦτο καὶ ὁ ὑποσω-

Ἄμα ἡ φρουρὰ διήλθεν, ὡς εἴρηται, τὰ ἐχθρικὰ χα-
ρακώματα καὶ προὔχῳρει πρὸς τὰ ἐχθρικὰ στρατόπεδα,
ἐνεφανίσθη ¹ μέρος τοῦ ἐχθρικοῦ ἵππικοῦ ἀπὸ δυσμῶν,
καθὼς καὶ ἐν τακτικὸν σῶμα πεζικοῦ ἐξ ἀνατολῶν, σχη-
ματισμένον εἰς πυκνὴν φάλαγγα καὶ βαδίζον μὲ βῆμα
προσβολῆς. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα δὲν ἡδυνήθησαν ποσῶς ν'
ἀνακόψωσι ἢ ν' ἀναστείλωσι πρὸς στιγμὴν τὴν πορείαν
τῶν ἐξελθόντων, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μὲ μεγίστην ζη-
μίαν των. Πέντε ἄλλα τοιαῦτα σώματα ἐπαρουσιάσθη-
σαν ἀλληλοδιαδόχως, ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἔλαβον τὴν
αὐτὴν τῶν πρώτων τύχην καὶ ἡ φρουρὰ δι' ἀλλαλαγμῶν
φοβερῶν προὔχῳρει ἀκαταπαύστως. Ἐν τοσοῦτῳ διὰ τῶν
ἐπανειλημμένων προσβολῶν ἐπέτυχον οἱ ἐχθροὶ πρὸς
καιρὸν νὰ ὠθήσωσιν ἀνεπαισθήτως καὶ μικρὸν κατὰ μι-
κρὸν τὸ Α' σῶμα πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος καὶ ἤθελε
χάσει μετ' ὀλίγον τὴν ὀρθὴν διεύθυνσίν του τὸ σῶμα
τοῦτο καὶ περιπλανηθῇ εἰς τὴν πεδιάδα, ὅπου τὸ πρῶτ'
ὁ ὄλεθρός του θὰ ἦτο προφανὴς, ἐὰν ὁ σωματάρχης Γ.

ματάρχης Γεώργιος Τζαβέλλας καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Ἰωσήφ, καὶ ὁ μὲν
ἀρχιερεὺς, κλεισθεὶς μετὰ τῶν ἄλλων εἰς τὸν ἀνεμόμυλον, ἀπέθανεν
ἡρωϊκῶς θέσας ὁ ἴδιος. ὡς λέγεται, τὸ πῦρ εἰς τὴν ἐκεῖ εὕρισκομέ-
νην πυρίτιδα· ὁ δὲ Γ. Τζαβέλλας, διευθυνόμενος καὶ αὐτὸς πρὸς
τὸν ἀνεμόμυλον, εὔρεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον ἐν μονόζυλον καὶ εἰσ-
ελθὼν εἰς αὐτὸ μετὰ δύο στρατιωτῶν του καὶ ἐνὸς ἐγχαυρίου, δι-
ευθύνθη πρὸς τὴν πρὸς ἀνατολὰς τῆς Κλείσθας στερεάν, εἰς τὴν
θέσιν Μολόχα, ἐκεῖθεν δὲ διελθὼν ἀπὸ τὸ Μποχώριον, ἔφθασεν ἀνε-
νοχλήτως τὸ ἑσπέρας τῆς ἄλλης ἡμέρας εἰς Δερβίκιστα, ὅπου τὴν
τρίτην ἡμέραν ἦλθον καὶ οἱ λοιποὶ διασωθέντες ἐκ τῆς φρουρᾶς καὶ
παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εὔρον αὐτὸν ἐκεῖ, ἐν ᾧ τὸν ἐθεώρουν ὅλοι
ἀπωλεσθέντα.

1 Ταύτῃ τῇ στιγμῇ ἐτέθη τὸ πῦρ εἰς τὴν παρὰ τὸ κανονοστά-
σιον ὁ «Μάρκο-Βότσαρης» ὑπόνομον ὑπὸ τοῦ πεπηρωμένου τοῦς
πόδας στρατιώτου, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

Βάγχις καὶ ὁ ὑποσωματάρχης *Κολιὸς Πασχούλης* ἐν-
νοήσαντες τοῦτο, δὲν ἔτρεχον εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ σώ-
ματος μετὰ τινων ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ δὲν ἐμπόδι-
ζον μὲ τὰ ξίφη τὴν πρωτοπορείαν νὰ προχωρῇ ὅπως
προὔχῳρει καὶ δὲν διέταττον νὰ στραφῶσιν ἅπαντες
ἡμιαριστερὰ καὶ κατὰ τὴν νέαν ταύτην διεύθυνσιν νὰ
ὀρμήσωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν· καὶ πράγματι, τούτου γε-
νομένου, οἱ ἐχθροὶ ὑπεχώρησαν, ἀφήσαντες εἰς τὸ σῶμα
ἐλευθέραν τὴν πρώτην ὀρθὴν διεύθυνσίν του, τὸ ὁποῖον
προχωρήσαν καὶ διελθὼν πλησίον τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρα-
τοπέδου, ἔφθασε τέλος εἰς τὰς ὑπωρείας· ἀλλ' ἐκεῖ εὔρε
συνηγμένον ὀλόκληρον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ἐπέ-
κεινα σχεδὸν τῶν δύο χιλιάδων, τὸ ὁποῖον, ἅμα εἶδε τὸ
Α' σῶμα, ἔκρουσε συγχρόνως ὅλα τὰ κύμβαλα (τα-
βλαμπάζια) καὶ μὲ τὰς ἀγρίας φωνὰς «γιούρουνους, γιού-
ρουνους» καὶ ἀλλαλαγμοὺς καὶ μὲ τὰ ξίφη καὶ λόγχας
εἰς τὰς χεῖρας, ὥρμησεν ἀκάθεκτον κατ' αὐτοῦ. Τότε οἱ
σωματάρχαι ἐφώνησαν «εἰς τὸν τόπον, ἀδελφοί, καὶ ὁ
τουφεκισμὸς νὰ γίνῃ ἐκ διαλειμμάτων.» τὸ σῶμα ἐστάθη
τῶντι μὲ ἀμίμητον γενναιότητα, καὶ οἱ τῆς πρώτης
γραμμῆς, γονατίσαντες, ἐτουφέκιζον τοὺς ἐχθροὺς, τὸ
αὐτὸ δὲ ἔπραξαν οἱ τῆς δευτέρας καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ τῆς
τρίτης γραμμῆς ἄνδρες ἀλληλοδιαδόχως καὶ οὕτω τὸ
πῦρ ἦτο ἀδιάκοπον, οἱ δὲ ἐχθροὶ, βλαφθέντες καιρίως,
ἔστρεψαν τὰ νῶτα καὶ διευθύνθησαν μετὰ ταχύτητος
πρὸς τὸ Μεσολόγγιον. Συγχρόνως τὸ *Β'* σῶμα διέτρε-
ξεν ἐπίσης παραλλήλως μὲ τὸ πρῶτον τὸν δρόμον του
καὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις ἐκτὸς μόνον, ὅτι δὲν συν-
ηντήθη μὲ τὸ ἐχθρικὸν ἱππικόν. Ἡ δὲ τῆς *Κλείσωβας*
φρουρὰ, συμπλακεῖσα καθ' ὁδὸν μετὰ τοῦ ἐκ *Μποχωρίου*
ἐρχομένου εἰς βοήθειαν τοῦ γενικοῦ στρατοπέδου ἐχθρι-

κού ἱππικοῦ, καὶ φονεύσασα πολλοὺς ἐξ αὐτοῦ, ἐξηκολούθησε σταθερῶς τὴν πορείαν αὐτῆς.

Οἱ πολιορκηταί, προειδοποιημένοι ὄντες, ὡς ἀνωτέρω ἐρρήθη, περὶ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος, ἅμα ὡς ἤκουσαν τὸν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους τουφεκισμόν, ὑποπτευθέντες εἰσβολὴν εἰς τὰ στρατόπεδα αὐτῶν, ἐτοποθέτησαν ἄνωθεν τῶν σκηνωμάτων των καὶ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους ἐπέκεινα τῶν 5000 Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην Κιαφεζέζην.¹ Ὅτε λοιπὸν ἡ ἡρώϊκὴ φρουρὰ, ἀποκρούσασα τόσον γενναίως τὰς προσβολὰς τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὰ χαρακώματά του καὶ εἰς τὴν πεδιάδα καὶ διελθοῦσα νικηφόρος, ἔφθασεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, καὶ ἤρχισαν ἄλλοι μὲν ἡσύχως καὶ ἀνυπόπτως ν' ἀναβαίνωσι, ἄλλοι δὲ νὰ λαμβάνωσιν ὀλίγην ἀνάπαυσιν, νομίζοντες ὅτι διέφυγον πλέον τὸν κίνδυνον,² οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας ἀπαλλαχθέντες τότε ἀπὸ τὸν φόβον τῆς εἰσβολῆς τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος καὶ πληροφορηθέντες, ὅτι ἡ φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου διήλθε τόσον καρτεροψύχως διὰ μέσου τῶν πεδινῶν δυνάμεων των, διέταξαν ἀμέσως τὸν ῥηθέντα ὀπλαρχηγὸν Μουστάμπεην νὰ βαδίσῃ μὲ τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν του πρὸς τὸ ὄρος καὶ νὰ προσβάλῃ τὴν φρουρὰν ἀναβαίνου-

1 Ὁ ὀπλαρχηγὸς οὗτος εἶναι ἐκεῖνος ὅστις κατόπιν ἀπωλέσθη μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ κατὰ τὴν εἰς Ἀράχωβαν τῆς Βοιωτίας συμβᾶσαν μάχην τῇ 21 Ὁβρίου 1826.

2 Ἅμα ἤρξατο ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους πορεία πρῶτοι τοὺς ὁποίους συνήνητησεν ἐκ τῶν ἔξω ἡ φρουρὰ ἦσαν ὁ γενναῖος ὑποσωματάρχης Γιαννούσης Πανομάρας, μόνος αὐτὸς καταβάς μετὰ ἔξ ἡ ὀκτῶ στρατιωτῶν πρὸς βοήθειαν, ὡς καὶ ὁ σωματάρχης Εὐαγγέλης Μίτσου Κοντογιάννης μετὰ 15 στρατιωτῶν, ὅστις καὶ λαδῶν μεθ' ἑαυτοῦ τὸν πατέρα του Μίτσου Κοντογιάννην, ἔφυγε ὁρομαίως. Ἡ συνάντησις αὕτη ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῆς φρουρᾶς.

σαν. Τῶνόντι ὁ Μουστάμπεης διευθύνθη πρὸς τὸ μέρος εἰς ὃ ἡ φρουρὰ προὔχῳρει καὶ γνωρίζων κάλλιστα τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν προσεπάθησε νὰ διακόψῃ τὸν δρόμον αὐτῆς, καὶ ἅμα φθάσας πλησίον τοῦ Α'. σώματος καὶ γενόμενος καταφανῆς εἰς αὐτὸ, ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐρώτησιν, ἣν τῷ ἀπηύθυνον ἐκ τοῦ σώματος τούτου ποῖοι εἰσθε;» διὰ τῶν λέξεων «σύντροφον εἴμασθε, προχωρεῖτε». Οἱ ἀναβαίνοντες, μὴ ὑποπτευόμενοι τὴν παρουσίαν τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ πιστεύοντες τὸνναντίον, ὅτι εἶχον ἐνώπιόν των φίλους, διότι ἤλπιζον πάντοτε, ὅτι τὸ ἐπικουρικὸν σῶμα ἤθελε τέλος πάντων δράμει εἰς βοήθειάν των, προὔχῳρου ὅλον ἐν· ἀλλὰ μετ' ὀλίγας στιγμὰς, βλέποντες τὸ πρὸ ὀλίγου ἀναφανέν σῶμα μὴ πλησιάζον πρὸς αὐτοὺς, ἀλλὰ προσπαθοῦν πάντοτε νὰ διακόψῃ τὸν δρόμον των, καὶ ἐνθυμηθέντες, ὅτι εἰς τὴν πρώτην ἐρώτησίν των δὲν ἤκουσαν τὸ σύνθημα,¹ ἐρωτῶσι κατ' ἐπανάληψιν καὶ μὲ περισσοτέραν ἐπιμονὴν «ποῖοι εἰσθε»; Εἰς τὴν νέαν ταύτην ἐρώτησιν τὸ ἐχθρικὸν σῶμα ἀπήντησε νὰ ποῖοι εἴμασθε» καὶ συγχρόνως ἐπυροβόλησαν σφοδρῶς κατὰ τῶν ἀναβαινόντων. Τότε ἤρχισε πάλιν ἡ συμπλοκὴ καὶ τὸ αἷμα ἔρρεεν ἀφθόυνως εἰς τὰς τάξεις τῆς φρουρᾶς, καθότι μὴ δυναμένη πλέον νὰ συσσωματωθῇ καὶ σχηματισθῇ εἰς στήλην διὰ τὸ ὀρεινὸν καὶ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους καὶ θέλουσα νὰ προχωρήσῃ, διηρέθη εἰς πολλὰ καὶ μικρὰ σώματα, καὶ ἐντεῦθεν ἐπωφελοῦμενοι οἱ ἐχθροὶ, ἔσπειραν εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς τὸν θάνατον. Καὶ τῶνόντι, τί ἡδύνατο κατὰ τὴν φο-

¹ Τὸ σύνθημα ἦτο «Καστρινὸς καὶ Λογκίσκος», καὶ ἡ μὲν λέξις Καστρινὸς ἀνῆκε εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου, ἡ δὲ «Λογκίσκος» εἰς τὸ βοηθητικὸν σῶμα.

βερὰν ἐκείνην στιγμὴν νὰ ἐνθαρρύνῃ τὴν μάρτυρα ταύ-
την φρουράν ; Αἱ ἐπὶ ἐν ὁλόκληρον ἔτος κακοπάθειαι καὶ
ἡ ἀκίνησία ; Ἡ ἐπὶ τόσας ἡμέρας ἔλλειψις τροφῆς ;
Ἡ καθ' ὅλην τὴν πεδιάδα συμπλοκὴ ; ἡ τέλος ἡ ἱπο-
στήριξις τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος,
ὅστις, ἐλθὼν εἰς βοήθειαν αὐτῆς, ἔμεινεν ἀκίνητος τέσ-
σaras ὥρας μακρὰν τοῦ Μεσολογγίου ; ¹ Πάντα ταῦτα
ἐν τούτοις, τόσον ὀλέθρια διὰ τὴν φρουράν καὶ τόσον
βοηθητικὰ διὰ τὸν ἐχθρὸν, δὲν ἀπήλπισαν αὐτήν. Καί-
τοι δὲ τὸ φοβερὸν δρέπανον τοῦ θανάτου ἐθέριζεν ἀδια-
κρίτως καὶ ἀφειδῶς τὰ μέλη της, διετήρησεν ἀπαραμείω-
τον τὴν θαυμασίαν γενναιότητα καὶ τὸ θάρρος αὐτῆς
καὶ μετὰ λυσσώδη καὶ ἀπελπιστικὴν πάλην, ἡ ὁποία ἐ-
γένετο στῆθος πρὸς στῆθος καὶ βῆμα πρὸς βῆμα, καὶ
ἀφρῶ ἔπесαν ἐκεῖ θύματα εἰς τὸν βωμὸν τῆς φιλάτης πα-
τρίδος ὑπὲρ τοὺς 500, ἔφθασαν τέλος οἱ διασωθέντες μὲ
τὰ ξίφη εἰς τὰς χεῖρας εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὄρους καὶ
συνήντησεν ἐκεῖ τοὺς σωματάρχας Γεώργιον καὶ Ἀθα-
νάσιον Δράκου μεθ' ἑκατὸν ἀξιωματικῶν καὶ στρατιω-
τῶν, οὔτινες ἐλύσαντες τότε τὰ ξίφη καὶ ἐκβαλόντες
τὴν συνήθη παρὰ Σουλῶταις πολεμικὴν κραυγὴν « ὦ
ντέρα ! ὦ μπούρα ! μπιτάα ! ὥρμησαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν
καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς εἰς τὰ ὀπίσω. Οὕτω δὲ, ἅμα ἤρχισε
νὰ γλυκοχαράζῃ, ἡ συμπλοκὴ διελύθη καὶ ἡ φοβερὰ κα-
ταδίωξις ἔπαυσε. ² Τὸ Β'. σῶμα ἐλάχιστον ἔλαβε μέ-

¹ Ὁ ὑποστράτηγος Χρ. Πεῤῥαιδός, πραγματευόμενος περὶ τῆς
ἐξόδου ταύτης εἰς τὸ Κεφ. Θ. Τόμον Β'. τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἀπο-
μνημονευμάτων, παραμορφώνει ἐντελῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τοῦτο
ἔνεκεν ἐσφαλμένων πληροφοριῶν δοθειῶν αὐτῷ ὑπὸ ἀνθρώπων
θελόντων νὰ δικαιολογήσωσι τὴν ἀσυγχώρητον ἐν τῇ προκειμένῃ
περιπτώσει ἑλλειψὶν των.

² Ὅταν ἡ φρουρά ἦτο περὶ τὰ μέσα τοῦ ὄρου, ἐτέθη τὸ πῦρ

ρος εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην συμπλοκὴν καθότι διέ-
τρεξε δρόμον ὀλίγον τι μεμακρυσμένον ἐκείνου, ὃν ἤκο-
λούθει τὸ Α'. σῶμα καὶ πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτοῦ. Ἡ δὲ τῆς
Κλείσωβας φρουρὰ οὐδένα ἀπήντησεν ἐχθρὸν εἰς τὸ ὄ-
ρος καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο ἐσώθησαν καὶ αἱ πλείότεραι γυ-
ναῖκες, αἵτινες ἠνύωθησαν καὶ ἐξῆλθον μετ' αὐτῆς.

Αἱ κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ μετ' αὐτὴν ἀπώλειαι τῆς φρου-
ρᾶς ἀναβαίνουνσιν εἰς 1800 περίπου νεκροὺς, ἐν οἷς καὶ
ὁ φιλόπατρις Ἰωάννης Παππαδιαμαντόπουλος, Α'. μέ-
λος τῆς Διευθυντικῆς ἐπιτροπῆς¹ καὶ ὁ παντὸς ἐπαίνου
εἰς τὴν πυριταποθήκην ὑπὸ τοῦ ἀειμνήτου Χρήστου Καψάλη.

«Ἀξιοθαύμαστος εἶναι καὶ ἡ ἐπὶ τῆς ἐξόδου διαγωγή καὶ τελευ-
τὴ τοῦ Χρήστου Καψάλη, ἐνὸς τῶν προκρίτων τῆς πόλεως. Εἶδε
τὸ πρῶτ' ἡμέρας ἐκείνης τὴν πρὸ πολλοῦ πάσχουσαν σύμβιόν
του ἐκπνεύσασαν, τὴν ἡσπάρθη ἀκλαυστεί, καὶ στραφεῖς πρὸς τὸν
υἱὸν του παρόντα καὶ κλαίοντα. «Μὴ κλαῖς υἱέ μου, εἶπε, μάλλον
χατρε διοτί ἀπέθανεν ἡ μήτηρ σου καὶ δὲν ἔπαθε τὰ δεινὰ τῆς Τουρ-
κικῆς αἰχμαλωσίας; ἀκουσε τώρα τοὺς τελευταίους λόγους τοῦ πα-
τρός σου· διέξελθε μετὰ τῶν λοιπῶν τὴν ἐσπέραν ταύτην, προσπά-
θησε νὰ σωθῇ; καὶ μὴ φροντίσης περὶ ἐμοῦ· ἐγὼ εἶμαι ἀσθενής; καὶ
προδεδηκώς, οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχω συνδιεξερχόμενος; νὰ σωθῶ καὶ
προτιμῶ ν' ἀποθάνω ἐντὸς τῆς πόλεως; ἢ νὰ αἰχμαλωτισθῶ
ἐπὶ τῆς διεξόδου.» Ταῦτα εἶπε, τὸν ἐνηγαλίσθη καὶ τὸν ἀπεχαιρέ-
τησε. Καὶ ὁ μὲν υἱός ἀπεχωρίσθη τοῦ πατρός κλαίων, καὶ διεξελ-
θὼν ἐσώθη, ὁ δὲ πατήρ, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας του, πε-
ριῆλθε τὰς ὁδοὺς καλῶν ἀσθενεῖς; καὶ γέροντας νὰ τὸν συνακολου-
θῇσιν· πολλοὶ ὑπήκουσαν καὶ συνελθόντες εἰς τὸ φουσκοδετετὸν
ἐκλείσθησαν, καὶ ψάλλοντες οἱ μὲν ἐξοδίους, οἱ δὲ πατριωτικούς
ὑμνους, προσήνεγκαν ἑαυτοὺς ὀλοκαυτώματα ἐπὶ τῇ εἰσβολῇ τῶν
ἐχθρῶν». (Σπυρ. Τρικούπη Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως;
Ἔκδ. Β. Τομ. Γ'. σ. 342-3.

¹ Σημ. Ἐκδότ. Περὶ τοῦ γενναίου τούτου τέκνου τῆς πατρίδος
ἀναγκαζόντων ἐκρίναμεν νὰ παραθέσωμεν ὅ,τι ὁ Τρικούπης ἐν τῇ ἱστο-
ρίᾳ αὐτοῦ Τομ. Γ' Σελ. 336 σημειοῖ.

«Ἐφανεύθη ἐπὶ τῆς ἐξόδου καὶ ὁ Παππαδιαμαντόπουλος. Καθ'

ἄξιος ἐπίσκοπος Ραγῶν Ἰωσήφ, ¹ καθὼς καὶ οἱ σωμα-
τάρχαι Νικόλαος Στεργίου, Ἀθανάσιος Ραζοκότσικας,
Ἀνδρέας Γριβογεώργης, ὁ Σαδημός, ὁ Ἑλβετὸς Μάγερ²
καὶ ὁ ὑποσωματάρχης Ἰω. Ἀγγέλης καὶ ἄλλοι ἀξιω-
ματικοὶ, καὶ εἰς ὀλιγίστους πληρωμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ
σωματάρχης Γεώργιος Βάγης καὶ ὁ ὑποσωματάρχης
Γιαννάκης Σουλτάνας. ³

ὃν καιρὸν ἐκινδύνευσεν ἡ πόλις διεδιδάσθη οὗτος εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ
προμηθεΐᾳ τροφῶν· ὁ κίνδυνος ἐκορυφώθη μετ' ὀλίγον καὶ οἱ φίλοι
τοῦ τὸν ἐσυμβούλευσαν νὰ μὴ ἐπανεέλθῃ· ἀλλ' οὗτος ἐπανῆλθεν ἐν
μέσῳ τῶν συναγωνιστῶν του, εἰπὼν πρὸς τοὺς ἀποτρέποντας αὐ-
τόν, « ἢ θά σωθῶ, ἢ θ' ἀποθάνω μετ' αὐτῶν [Σπ. Τρικούπη Ἱστο-
ρία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τομ. Γ. Ἔκδ. Β. σ. 342].

1 Τίς δύναται νὰ περιγράψῃ τὸν ἀκραίφνη πατριωτισμὸν τοῦ
Ποιμενάρχου τούτου. Ὅπουδῆποτε καὶ ἐν οἰκῇδῆποτε χρόνῳ ἐγίγνον-
το ἐργασίαι πρὸς ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου ὁ ἀείμνηστος οὗτος
λειτουργῶς τοῦ ὑψίστου παρίστατο μετὰ τοῦ Κλήρου, προτρέπων
τοὺς ἐργαζομένους καὶ μετακομίζων ὁ ἴδιος ἐπὶ τῶν ὤμων του
πέτρας, ξύλα καὶ χῶμα καὶ λοιπὸν ὑλικόν. Εἰς πᾶσαν ὑπὲρ τῶν
ἀγωνιζομένων δοξολογίαν πρὸς τὸν ὑψίστον ἦτο πρῶτος. Ἐκατον-
τάκις δὲ ἔλθομεν αὐτόν ἐν καιρῷ μαχῶν περιερχόμενον τοὺς προ-
μαχῶνας τοῦ φρουρίου καὶ εὐλογοῦντα καὶ ἐθαρρύνοντα τοὺς πο-
λιμιστάς. Κατὰ τὴν ὀλεθρίαν στιγμὴν τῆς εἰσόδου τοῦ ἐχθροῦ εἰς
τὴν πόλιν ἔπεσε καὶ οὗτος· θῆμα τοῦ πατριωτισμοῦ του θέσας ὁ
ἴδιος τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα ἐντὸς τοῦ ἀνεμομύλου. Καὶ ἐν το-
σούτῳ δὲν ἠτύχησε κἄν ν' ἀναγραφῇ καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεταξὺ
τῆς χορείας τῶν λαιπῶν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἑθνικῆς συ-
νελέξεως καὶ τοῦ Βουλευτηρίου! Ἀξιοκατάκριτος τφόντι ἔλλειψις.

2 Ὁ ἀείμνηστος οὗτος φιλέλληνας, συντάκτης τῶν Ἑλλ. Ἱστο-
κῶν, ἐφονεύθη κατὰ τὴν πρώτην ὁρμὴν τῆς ἐξόδου. Ὁ θάνατός του
ἐστέρησε τὴν ἱστορίαν καὶ τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ ἡμερολογίου, τὸ
ὅποτον ἔφερε πάντοτε ἐφ' ἑαυτοῦ. Τὸν συνηντήσαμεν ἐξερχόμενον
μετ' ἄλλων δύο φιλελλήνων ὀλίγα λεπτά πρὸ τοῦ θανάτου του ζωη-
ρὸν καὶ εὐθυμον.

3 Ἄμα ὅτε διεχωρίσθησαν ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐβάδιζον ὕπ-

Οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς ἡρωϊκῆς φρουρᾶς, διελθόντες ἐν μέσῳ πολλῶν ταλαιπωριῶν τὰ Κράββαρα, τὴν Δωρίδα, τὴν Φωκίδα καὶ τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς Βοιωτίας χωρὶς νὰ λάβωσι τὴν παραμικρὰν περίθαλψιν ἐκ τῶν ἔξω σωμάτων, ἔφθασαν εἰς Θεσπιάς (Ντομπρένα), ὅπου ἐπιβιβασθέντες εἰς πλοῖα¹ διέβησαν εἰς Περα-

σθεν τοῦ ὄρους, οἱ πληγωθέντες Γ. Βάγιας καὶ Γιαννίκης Σουλτάνας ἔμειναν κατακείμενοι πλησίον ἐνός μικροῦ ῥύακος, μὴ δυνάμενοι νὰ ἐγερθῶσι πλέον διότι καὶ ὕδωρ πολὺ εἶχον πῖει καὶ αἷμα ἄφθονον εἶχε ῥεῦσει ἐκ τῶν πληγῶν των. Ἐκ τούτου ἀναγκασόμενοι, ἔπεμψαν τὸν πλησίον αὐτῶν ὄντα ἀξιωματικὸν Ἀρτ. Ν. Μίχου ἵνα ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Γενικὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἔξω στρατοπέδου δύο ἵππους διὰ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ στρατόπεδόν του, τὸ ὅποτον ἀπεῖχεν ἀκόμεν 3 4 τῆς ὥρας. Ὁ ἀποσταλεὶς ἔφθασε μετ' ὀλίγον ἐκεῖ καὶ εὔρε τὸν εἰρημένον ἀρχηγὸν ὁμιλοῦντα μετὰ τοῦ σωματάρχου Γλότη Δαγκλῆ, ἀποταθῆς δὲ πρὸς αὐτὸν ἐξήτησεν ἐκ μέρους τῶν πληγωμένων ὀπλαρχηγῶν τοὺς δύο ἵππους. Δὲν εἶμαι μιζιλιτζῆς [ἱππαγωγός], τῇ ἀπήντησε τότε ὁ ἀρχηγός. Ἀλλ' οὕτε ἐγὼ, ἀρχηγέ, σᾶς ἐξέλαβον διὰ τοιοῦτον, ἀπεκρίθη ὁ ἀπεσταλμένος· νομίζω ὁμῶς, ὅτι ἔχετε χρέος νὰ ἐξαποστείλητε αὐτοὺς τοὺς ἰδίους ἵππους· σᾶς διὰ νὰ μεταφέρητε δύο ἀνωτέρους ἀξιωματικούς πληγωθέντας, πολὺ περισσότερον τὸν Σουλτάναν, ὅστις εἶναι ὑποτωματάρχης τοῦ ἰδιαιτέρου σώματος σας. Εἰς τοῦτο οὐδὲν πλέον ἀπήντησεν οὗτος. Ἐνῶ δὲ ἐσχέπετο ὁ ἀπεσταλμένος, τί νὰ πράξῃ διὰ τοὺς ῥηθέντας ἀξιωματικούς εἶδεν αὐτοὺς ἐρχομένους, τὸν μὲν Βάγιαν ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ σωματάρχου Γ. Κίτσου, τὸν δὲ Σουλτάναν ἐπὶ τοῦ ἵππου τοῦ σωματάρχου Ἀθανασίου Δράκου.

1 Ἐπειδὴ καὶ ὁδὸν οἱ στρατιῶται πρὸς διατροφήν των ἀφῆρεσαν πολλὰ ποίμνια ἐκ τῶν χωρικῶν, οἱ ὀπλαρχεῖς συγκεφέντες ἀπεφάσισαν ἐκ συμφώνου ν' ἀρῇσωσιν ἐκεῖ τὰ ἀρπαγέντα ποίμνια· μὴ πειθομένων ὅμως τῶν στρατιωτῶν τῶν ἔξω σωμάτων εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ἐκρίθη εὐλογον ἢ μετάδαις εἰς τὸν Ἰσθμὸν νὰ γείνη διὰ πλοίων, ὥστε διὰ τοῦ μέσου τούτου νὰ μὴ δυνηθῶσι νὰ λάβωσι μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὰ ποίμνια καὶ οὕτω νὰ τὰ ἐγκαταλείψωσιν εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας ἰδιοκτῆτας. καὶ ἡ μὲν φρουρά τοῦ Μεσο-

χώραν καὶ ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ εἰσῆλθον εἰς Ναύπλιον.

Τὴν 12^{ην} Ἀπριλίου 1826 ἡ φρουρὰ ἐπεμψεν εἰς τὴν Διοίκησιν ἀπὸ Δερβίκιστα ἐπιστολὴν ὑπογεγραμμένην παρὰ τῶν σωματαρχῶν Νότη Βότσαρη, Κίτσου Τζαβέλλα, Γεωργίου Κίτσου, Χ. Φωτομάρα, Γεωργ. Βάγια, Μ. Κουτογιάννη, Δ. Μακρῇ, Γ. Βαλτινοῦ καὶ τοῦ ὑποσωματάρχου Β. Χασάπη, ἧς ἀποσπάσματα τινὰ καταχωρίζομεν.

«Δὲν λυπούμεθα τύσον διὰ τὸν χαμὸν τοῦ Μεσολογίου, διὰ τὸ ὅποιον ἐχύσαμεν τόσα αἵματα, ἀλλὰ μᾶς θλίβει περισσότερο ὁ χαμός του ὅπου ἔγινεν εἰς ἓνα καιρὸν ἔπου εἴχαμεν καταντήσει τὸν ἐχθρὸν εἰς τόσην ἀδυναμίαν ὥστε ἦτο διόλου ἀπελπισμένος· διότι τρεῖς φυραῖς ὅπου ἐκάμαμεν ἔφοδον ἀπὸ τὸ Κάστρον, τοῦ ἐκόψαμε μέσα εἰς ταῖς τάμπαις περίπου ἀπὸ δύο χιλιάδας.

«Τὴν 25 Μαρτίου ὁ ἐχθρὸς ἔκαμε γενικὴν ἔφοδον εἰς τὴν Κλείσωβαν διὰ θαλάσσης καὶ ξηρᾶς μὲ ὀκτὼ χιλιάδας, οἱ Ἕλληνες δὲν ἦτον περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸν στρατιώτας, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἔφθασε καὶ ὁ στρατηγὸς Κίττος Τζαβέλλας καὶ ὁ Κῶτσο Πάσχης ὁ ἵπποις ἐφονεύθη εἰς τὴν μάχην. . .

«Ὁ πόλεμος ἤρχισε πολλὰ πρῶτ καὶ ἐτελείωσε τὸ ἑσπέρας, ἐσκρῳώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς περίπου τρεῖς

λογγίου εἰσῆλθεν εἰς πλοῖα καὶ οὕτως ὅσα εἶχεν αὕτη ποίμνια, μολονότι: πολλὰ ὀλίγα, ἔμειναν ἐκεῖ καὶ τὰ ἔλαβον οἱ ἰδιοκτῆται. οἱ τῶν ἔξω ὁμῶς σωμάτων ὀπλαρχηγοὶ, διὰ νὰ μὴ ὑποκύψωσι καὶ αὐτοὶ εἰς τὸ δίκαιον καὶ παντός ἐπαίνου ἄξιον τοῦτο μέτρον, δὲν ἐπεβιάσθησαν, ὡς εἶχεν ἀποφασισθῇ, ἀλλ' εἰσῆλθον εἰς Πελοπόννησον διὰ ξηρᾶς καὶ οὕτω ἔφερον μεθ' αὐτῶν καὶ ὅλα τὰ παρ' αὐτῶν ἀρπαγένητα ποίμνα πλείστα τὸν ἀριθμόν.

χιλ. μαζή μὲ τοὺς λαβωμένους, ἐσκοτώθη καὶ ὁ γαμ-
»βρὸς τοῦ Ἰμπραήμη ὁ Σουλεμάν-μπέης¹ καὶ ὁ ἀνεψιός
»του, καὶ ὁ γυναικάδελφος τοῦ Κιουταχῆ, ἐπληγώθη δὲ
»καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος. . . Ἡ πείνα ὅμως τὸ ἐπαράδωσεν,
»ἀλλὰ μὴν φοβῆσθε, διότι ἐκεῖνοι ὅπου ἐβαστοῦσαν τὸ
»Μεσσολόγγιον οἱ περισσότεροὶ ἐγλύτωσαν μὲ τὸ σπα-
»θὶ εἰς τὸ χέρι. Διὸ παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς καταφθάσουν
»αἱ ἀναγκαῖαι διαταγαὶ τί ἔχομεν νὰ κάμωμεν, καὶ κά-
»θε καλὴ οἰκονομία ἀπὸ τροφᾶς, πολεμοφόδια κλπ.»

¹ Κατὰ λάθος σημειῖται τὸ ὄνομα τοῦ Σουλεμάνμπη ἐνῶ πραγ-
ματικῶς εἶναι τὸ τοῦ Χουτεῖν-Μπέη.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ¹

ΤΩΝ ΣΩΜΑΤΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΣΩΜΑΤΑΡΧΩΝ

ΤΗΣ ΦΡΟΥΡΑΣ ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙΟΥ

Σωματάρχαι

Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Τζαβέλλας, Μήτσος Κοντογιάννης, Νικόλαος Στουρνάρας, Δημήτρ. Μακρής, Γεώργιος Κίτσου, Χ. Φωτομάρας, Λάμπρος Βέϊκος, Νικόλαος Ζέρβας, Ἀνδρέας Ἴσκου, Γεώργιος Βαλτινός, Τούσγιας Ζέρβας, Ἴω. Σούκας, Κώστας Βλαχόπουλος, Σπύρος Μήλιος, Γεώργιος Βάγιας, Χριστόδουλος Χ. Πέτρου, Μήτρος Δεληγεώργης, Ἀθανάσιος Ραζηκότζικας, Ἀνδρέας Γριβογεώργης, Φῶτος Μπόμπορης, Λαμπρούνης Φωτομάρας, Γρηγόριος Διακατᾶς, Μάγερ Γερμανός, Σαδῆμος, Σπύρος Πεταλούδης, Κωνσταντῖνος Βέρης, Γεροθανάσης, Κώστας Χορμόβας.

Ὑποσωματάρχαι

Ἴω. Σ. Μπαῦρακτάρης, Παναγιωτάκης Σωτηρόπουλος Κραββαρίτης, Γεώργιος Τζαβέλλας, Γεώργιος Ψιλόπουλος Λιπενιωτάκης, Δήμος Ρινιάσας, Γιαννάκης Σουλτάνας, Κολιό - Πασχούλης, Κώστας Διαμάντη Τζαβέλλας, Λάμπρος Τζαβέλλας, Ἴ. Τζαβέλλας (Μπακατσέλος), Γεώργιος Πασχάλη Καλόγηρος, Κί-

¹ Σημ. ἐκδ. Ὁ κατάλογος οὗτος ἐν τῇ χειρογράφῳ φαίνεται ἀτελής· μὴ προλαβόντος τοῦ συγγραφέως, ὡς ἐσκόπη, νὰ συμπληρώσῃ αὐτόν.

τσος Πάσχος, Κωνσταντῖνος Δροσίνης, Φώτης Μπιθι-
φίκος, Χρήστος Τσαούσης, Ζάχος Μήλιος, Πήλιος Σπό-
νιαν, Γιάννης Ἀγγέλης, Νικολὸς Καραμίτσος, Πέτρος
Δόβας, Γιαννάκης Ραζικότσικας, Β. Χασάπης, Κωνστ.
Τσιριγιώτης, Ἀθ. Κουτσουνίκας, Γιώτης Γκλόνης, Ἀπο-
στόλης Βαργιανίτης, Ἰω. Κουτσουνίκος, Δούλος, Σπύρος
Κοντογιάννης, Τριαντάφυλλος, Γερμανὸς Φιλέλλην. . .

Ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου διαρκούσης
τῆς πολιορκίας:

Σωματάρχαι

Τούσιας Ζέρβας, Ἰ. Σούκας, Φῶτος Μπόμπορας,
Γρηγόριος Λιακατᾶς, Σπύρος Πεταλούδης.

Ἀπέθανον

Γεροθανάσης.

Εἰς τὴν ἔξοδον ἐφονεύθησαν

Νικόλαος Στουρνάρας, Ἀθ. Ραζικότσικας, Ἀνδρέας
Γριβογεώργης, Σαδῆμος, Μάγερ Γερμανός.

Ῥποσωματάρχαι

Ἐφονεύθησαν ἐντὸς τοῦ φρουρίου

Δῆμος Ρωιάσας, Κίτσος Πάσχος, Πέτρος Δόβας,
Σπύρος Κοντογιάννης, Τριαντάφυλλος, Γερμανὸς Φι-
λέλλην. . .

Εἰς τὴν ἔξοδον

Ἰω. Ἀγγέλης.

Ἀπέθανον

Γεώργιος Ψιλόπουλος, Κ. Τσιριγιώτης.

ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΝ

ΤΟΥ ΕΠΩΝΟΜΑΣΘΕΝΤΟΣ

Α΄. ΣΩΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ.

ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΤΟΥ ΓΡΙΒΑ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΟΥ ΕΙΣ ΝΑΥΠΛΙΑΝ.

ΚΑΤΑΠΑΥΣΙΣ ΑΥΤΟΥ.

Μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κατὰ τὸν Πειραιᾶ ἱπέρτων Ἀθηνῶν Στρατοπέδου, ἣτις ἔγεινε τὴν 15 Μαΐου 1827 καὶ τὴν μετάβασίν μας εἰς Σαλαμίνα, ἀφίχθημεν διὰ τῶν Κεγχιῶν εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ ἐστρατοπεδεύσαμεν εἰς τὸν ἐλαιῶνα καὶ εἰς τὸ Κεφαλάρι Κλένιας· εἰς δὲ τὴν Ἀκροκόρινθον εὐρίσκετο φρουρὰ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ φονευθέντος κατὰ τὴν θέσιν Φιλοπάπου, Στρατηγοῦ Ἰω. Νοταρᾶ, εἰς τοὺς ὁποίους, χορηγήσαντες μέρος τῶν μισθῶν των, ἦτοι γρόσια. . . . παρελάβομεν τὸ φρούριον. Ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἐσυστήθη μία ἐπιτροπὴ συγκειμένη ἀπὸ τοὺς Στρατηγοὺς Κίτσον Τζαβέλλαν, Χρ. Χ. Πέτρου, Ν. Πανουργιᾶν, Κ. Χορμόβαν, Σ. Μήλιον καὶ Μ. Τριανταφύλλου, μὲ τὸν τίτλον «ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ Α' σώματος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀκροκορίνθου»· χρέος τῆς ὁποίας ἦτο νὰ συνεννοεῖται μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, νὰ προμηθεύῃ τὸ φρούριον καὶ στρατόπεδον ἀπὸ πολεμοφόδια καὶ τροφᾶς, καὶ νὰ κάμνῃ ὅ,τι αἱ περιστάσεις τῆς πατρίδος ἀπῆτουν πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ φρουρίου.

Μετὰ παρέλευσιν λοιπὸν τινῶν ἡμερῶν οἱ στρατηγοὶ Κίτσος Τζαβέλλας, Χρηστ. Χ. Πέτρου, Γ. Βάγλας καὶ

τινες ἄλλοι ὑποσωματάρχαι, μετέβησαν εἰς Ναυπλίαν διὰ νὰ συσκεφθῶσι καὶ λάβωσιν ἐν μέτρον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν, καταπιεζομένων ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου καὶ Ναυπλίας. Εἰς τὴν ἀφιξίν των εὗρον προπαρασκευαζομένους τὸν φρούραρχον Παλαμηδίου Θ. Γρίβαν καὶ τὸν φρούραρχον Ἀκροναυπλίας (ἰτζκαλὲ) ὀπλαρχηγὸν Ἰω. Στράτου. Ἐπροσπάθησαν παντοίοις τρόποις νὰ συμβιβάσωσιν αὐτοὺς καὶ νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ῥῆξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἀλλὰ τοῦτο ἐστάθη ἀδύνατον, διὰ τὸ ἰδιότροπον τοῦ Στράτου καὶ τὸ ὀρμητικὸν τοῦ Γρίβα· τέλος πάντων περὶ τὰς... Ἰουλ. εἰς τὰς 9 Μ. Μ. συναντηθεῖσαι αἱ περίπολοι τοῦ Γρίβα καὶ Στράτου εἰς τὴν ὁδὸν τῆς μεγάλης πύλης τῆς Ἀκροναυπλίας, πλησίον τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος, ἐτουφεκίσθησαν, καὶ οὕτω ἤρχισεν γενικὸς πυροβολισμὸς εἰς ὅλην τὴν πόλιν καὶ ὁ κανονιοβολισμὸς καὶ βομβοβολισμὸς ἐκ μέρους τῶν φρουρίων, ὅστις διήρκεσεν ὅλην τὴν νύκτα καὶ ἕως τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης, ὅτε κατέπαυσε, καὶ πάλιν περὶ τὸ ἐσπέρας ἤρχισεν. Τοῦτο ἠκολούθησεν ἐπὶ 8 ὀλοκλήρους ἡμέρας, καὶ οἱ δυστυχεῖς κάτοικοι ἔτρεχον εἰς τὰς ὁδοὺς ἄλλος νὰ ἐξέλθῃ διὰ θαλάσσης τοῦ φρουρίου, καὶ ἄλλος νὰ εἰσέλθῃ εἰς οἰκίας κρατουμένας ὑπὸ τῶν ῥηθέντων Στρατηγῶν τοῦ Α'. σώματος καὶ νὰ διαφύγουν τὴν ἀρπαγὴν καὶ τὴν παραβίασιν τῶν αἱματοκυλισμένων στρατιωτῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν διέφυγον διότι διηρπάγη πολλῶν ἡ περιουσία ὑπὸ τῶν θηριωδῶν γενομένων στρατιωτῶν καὶ τῶν δύο μερῶν.

Δὲν δυνάμεθα ἐν τούτοις νὰ μὴ κατηγορήσωμεν καὶ τοὺς ῥηθέντας Στρατηγοὺς τοῦ Α'. σώματος διότι ἔλαβον βοηθητικὸν μέρος πρὸς τὸν Στράτον καὶ ἠρέθη-

σαν τοιουτοτρόπως περισσότερον τὰ πράγματα. Ἐν τῷ μεταξὺ λοιπὸν τούτῳ ἐστάλησαν ἀπὸ τὴν Ἀκροκόρινθον εἰς βοήθειαν τῶν ῥηθέντων Στρατηγῶν 500 στρατιῶται ὑπὸ τὸν ὀπλαρχηγὸν Γιανούσην Πανομάραν καὶ ἐπιβιβασθέντες ἀπὸ τοὺς Μύλους εἰς πλοιάρια ἔφθασαν εἰς Ναυπλίαν τὴν νύκτα τῆς . . . τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, ἀλλ' ὁ Ἴω. Στράτος ὑποπτευθεὶς τὴν ἐκδίκησίν των, δὲν ἐδέχθη αὐτοὺς νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ φρούριον· ἐκ τούτου λοιπὸν οἱ ῥηέντες Στρατηγοὶ ἔλαβον ὑποψίαν δολίου σκοποῦ τοῦ Στράτου καὶ ἤρχισαν νὰ συνδιαλέγονται καὶ νὰ προτείνουν ἢ τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἢ τὴν ἀπομάκρυνσίν των ἀπὸ τὴν Ναυπλίαν. Τότε ἔφθασε καὶ ὁ Ἀρχιστράτηγος Τζούρτζ εἰς Ἀγίαν Μοῦνην μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Κωνς. Μπότζαρη καὶ μετ' ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, ἐχόντων ὑπὲρ τοὺς 500 στρατιώτας καὶ συμφώνως ἐπραγματοποίη αὐ τὴν πρότασιν ταύτην καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἔπαυσε· ὁ δ' Ἀρχιστράτηγος διώρισε εἰς τὸ φρούριον τῆς Ναυπλίας φρουρὰν ἐκ τοῦ σώματός του, καὶ ὁ Γρίβας καὶ Στράτος περιωρίσθησαν ὁ μὲν εἰς τὸ Παλαμήδιον, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀκροναυπλίαν, μόνον δὲ ὁ Σταῦρος Γρίβας μετὰ πεντήκοντα στρατιωτῶν ἔμεινεν ὡς πολιτάρχης εἰς τὴν πόλιν. Οὕτω λοιπὸν εἰς τὰς 26 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐξήλθομεν οἱ τοῦ Α'. σώματος καὶ διευθύνθημεν εἰς τὴν Κορινθίαν. Εἰς τὴν ἀλληλομαχίαν δὲ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 70 στρατιώτας, ἐξαιρουμένων τῶν πολιτῶν.

Ἡ ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ, καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, εὗρίσκετο εἰς τὸ ἐπιθαλάσσιον φρούριον (Βούρτζι), φρουραρχεῖον τότε τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Μ. Δεληγεώργη· προσθέτομεν, ὅτι μετὰ τοῦ Ἴω. Στράτου, ἦσαν ἡνωμένοι καὶ σύντροφοι τῆς φρουραρχίας οἱ

ὀπλαρχηγοὶ Νάσιος Γεροφωτομάρας, Χρ. Φωτομάρας, υἱὸς του, καὶ ὁ Δούκας Κωνσταντίνου Δούκα. Οἱ Φωτομαραῖοι ἐξῆλθον, μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, τοῦ φρουρίου καὶ ἠνώθησαν μετὰ τοῦ Στρατηγού Δ. Κολιοπούλου.

Ἐκστρατεία τοῦ Α' Σώματος κατὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ διαίρεσις αὐτοῦ εἰς δύο.—Ἐκστρατεία τοῦ ἑνὸς τμήματος εἰς τὴν Στερεὰν καὶ ἑλευσιν τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστρια εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Συγκεντρωθέντος τοῦ Α' Σώματος εἰς Κόρινθον, ἀπεφασίσθη ἡ ἐκστρατεία κατὰ τὴν Πελοπόννησον ἢ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ οὕτω ἀφήσαντες τὴν ἀναγκαίαν φρουρὰν εἰς τὴν Ἀκροκόρινθον ἐκινήσαμεν τὸν μῆνα θβριον 1827 καὶ ἐφθάσαμεν μετὰ τινων ἡμερῶν πορείαν εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων Ἀμφαρᾶ καὶ Βαρσοβᾶ. Ἐκεῖ ἐγένεον συνέλευσις τῶν ὀπλαρχηγῶν διὰ νὰ ἀποφασισθῇ πρὸς ποῖον μέρος πρέπει νὰ ἐνεργήσουν τὴν ἐκστρατείαν καὶ νὰ ψηφισθῇ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς· ἀλλὰ εἰς τὴν συνέλευσιν ταύτην διὰ τὴν ἀσυμφωνίαν τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἀρχηγοῦ ἐγένεε διαίρεσις τοῦ σώματος εἰς δύο, καὶ τὸ μὲν πρῶτον τμήμα ὑπὸ τοὺς Στρατηγοὺς Κίτζον Τζαβέλλαν, Χρ. Χ. Πέτρου, Σπύρον Μήλιον, Γ. Βάγιαν, Διαμάντην Ζέρβαν, Ν. Ζέρβαν καὶ ἄλλους ὑποσωματάρχας διευθύνθημεν πρὸς τὴν Ἥλιδα ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐπιβιβασθῶμεν εἰς πλοῖα καὶ νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ Γενικὸν Στρατόπεδον ἐν τῷ Δραγαμέστῳ, τὸ δὲ ἄλλο τμήμα ὑπὸ τοὺς Στρατηγοὺς Γ. Διοβουνιώτην, Ἴω. τοῦ Γκούρα Μαμούρη, Ν. Πανοριτᾶ, Ἰωάννην Ρούκην καὶ ἄλλους ὑποσωματάρχας, ἐπιβιβασθὲν κατὰ τὸ Δια-

κοπτόν εἰς πλοῖα, μετέβη εἰς τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ ὠχυρώθη εἰς Τριζόνια ὅπου καὶ ἤρχισε μετὰ τῶν Τούρκων νὰ πολεμᾷ, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα διὰ τὸ ὀλιγάριθμον, ὥς ἐκ τοῦ ἰσχύου καὶ ἡναγκάσθη νὰ μένῃ εἰς ἀμυντικὴν θέσιν καὶ μολονότι βραδύτερον ὑπῆγεν εἰς βοήθειάν του ὁ Στρατηγὸς Ἀνδρ. Λόντος· ἡμεῖς δὲ, ἦτοι τὸ Α'. τμήμα, φθάσαντες εἰς τὸ χωρίον Δόβρι τῆς Ἡλιδος καὶ μαθόντες, ὅτι ὁ Ἰβραήμ-πασσᾶς στρατοπεδεύει καθ' ὅλην τὴν Ἡλίδα καὶ Ἀχαΐαν καὶ ιδόντες δύσκολον τὴν διάβασιν καὶ τὴν ἐπιβίβασίν μας εἰς πλοῖα, ἐστράφημεν διευθυνόμενοι κατὰ τὴν Ἀργολίδα, ὅπως ἐκεῖ περιμείνωμεν τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυβερνήτου. Ἀμα δὲ ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Φενεὸν, οἱ ῥηθέντες Σωματάρχαι ἀνεχώρησαν μετ' ὀλίγων στρατιωτῶν διὰ τὴν Ναυπλίαν ἡμεῖς δὲ ἐμείναμεν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο ἐπὶ τινὰς ἡμέρας καὶ ὕστερον ἐλάβαμεν ἐπίσης τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν. Οἱ σωματάρχαι ἐφθάσαν εἰς Ἀργος, ἀλλ' ἐκεῖ συγκεκρούσθησαν τινὲς στρατιῶται μετὰ τῶν Ἀργείων καὶ ἐφονεύθη ὁ σημαιοφόρος τοῦ Σωματάρχου Χρ. Χ. Μήτρου ὀλίγον δὲ ἔλειψε νὰ γενῇ ῥῆξις, εἰς τὴν φρόνησιν τῶν Σωματάρχων δὲν καθησύχαζε τὸ πρᾶγμα, οὕτω δὲ ἀνεχώρησαν καὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν Ναυπλίαν. Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἰω. Στράτου μετὰ τινων στρατιωτῶν ἕως 400 τὸν ἀριθμὸν εἰσῆλθεν εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀργολίδος καὶ ἀρπάσας τινὰ ποίμνια, διευτύνετο διὰ τὸ φρούριον. Οἱ ἐντόπιοι ὤρμησαν τότε κατ' αὐτοῦ καὶ τὸν ἐπολιόρκησαν εἰς τὸ χωρίον Λάλυκα καὶ ἦτο εἰς δεινὴν θέσιν· ὁ ἀδελφός του ἐτοιμασθεὶς νὰ τρέξῃ εἰς βοήθειάν του, ἐζήτησε καὶ τὴν συνδρομὴν τῶν ῥηθέντων Σωματάρχων, οἵτινες ἐνδόσαντες ἐξῆλθον μετ' αὐτοῦ, πλησιάζοντες δὲ εἰς τὴν πολιορκουμένην θέσιν, ἐτάλπισαν. Εἰς

τὴν φωνὴν ταύτην οἱ χωρικοὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, πολ-
λοὺς δὲ ἐξ αὐτῶν ἐζώγρησαν οἱ ἱππεῖς, ἀλλ' ἀμέσως τοὺς
ἄφησαν ἐλευθέρους καὶ οὕτω διελύθη καὶ αὕτη ἡ σκηνὴ.
Ἡ συνδρομὴ τὴν ὁποίαν οἱ Σωματάρχαι οὗτοι ἐχορήγη-
σαν εἰς τὸν Στράτον ὠφέλησεν τὰ μέγιστα, καθότι καὶ οἱ
χωρικοὶ ἀνεχώρησαν χωρὶς νὰ ἐπιφέρουν οὐδεμίαν ζημίαν
καὶ οἱ λοιποὶ στρατιῶται Ἕλληνες διέφυγον τὴν αἵμα-
τοχυσίαν καὶ τὸν κίνδυνον.

Τὴν 7^{ην} Ἰανουαρίου 1828 τὸ πρῶτ' εὐρισκόμενοι εἰς
τὰ χωρία Γυμνὸν, Αἰόντι, Μπογιάτι καὶ ἄλλα τινὰ τῆς
Ἀργολίδος, ἠκούσαμεν συνεχεῖς κανονοβολισμοὺς πρὸς
τὴν Ναυπλίαν· τοῦτο μᾶς ἔβαλε εἰς ὑποψίας νέας ῥή-
ξεως ἐμφυλίου πολέμου· ὅθεν τὴν αὐτὴν στιγμὴν ἀνεχω-
ρήσαμεν καὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἐπάνω
Μπέλεσι, ὅπου εὗρομεν γράμματα τῶν σωματαρχῶν μας
ἀναγγέλλοντα τὴν ἄφιξιν τῆς Α. Ε. τοῦ Κυβερνήτου Ἰω.
Καποδίστρια. Ἀκρα χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις διεχύθη ἐφ'
ἡμῶν ἀπάντων καὶ ἐπὶ ὅλων τῶν Ἑλλήνων διότι οἱ μὲν
στρατιῶται ἔμελλον νὰ λάβουν τὴν τῶν ἀγώνων των δι-
καίαν ἀμοιβήν, οἱ δὲ λοιποὶ Ἕλληνες τὴν πολυπόθητον
ἡσυχίαν καὶ εὐταξίαν. Τὴν ἐπιούσαν, ἀναχωρήσαντες
ἀπὸ Μπέλεσι, ἐξηπλώθημεν εἰς τὰ χωρία τῆς πεδιάδος
ὅπου ἐπεριμέναμεν διαταγὰς. Ἐν τοσούτῳ ὁ Κυβερνήτης
ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς Ναυπλίας διὰ τὴν Αἴγιναν, ὅπου ἦτο ἡ
ἀντικυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ καὶ τὸ βουλευτικὸν σῶμα, διὰ
νὰ λάβῃ τὰ ἡνία τῆς κυβερνήσεως. διέταξε ὅμως προ-
φορικῶς τοὺς Σωματάρχας νὰ τοποθετήσουν τὰ σώμα-
τά των εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, ὅπου θέλουν λάβει νεωτέρας
διαταγὰς· ἐπὶ τῇ αὐτῇ λοιπὸν διαταγῇ ἐτοποθετήθημεν
εἰς Ἐπίδαυρον.

Ὁ Κυβερνήτης λαμβάνει τὰ ἡνία τῆς Κυβερνήσεως.—Διοργανισμός τοῦ ἐλαφροῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ μετάβασις ἢ συγκεντρώσις τῶν στρατευμάτων εἰς Μέγαρον.—Πόλεμος Ἐλευσίνος.—Ἐπιθεώρησις τοῦ Κυβερνήτου.

Παραλαβὼν τὰ ἡνία τῆς κυβερνήσεως ὁ Κυβερνήτης ἔστειλε μετὰ τινος ἡμέρας τὸν Κ. Τζούνην φροντιστήν, ὅστις ἤρχισεν, λαβὼν παρὰ τῶν Σωματαρχῶν τοὺς ἀναγκαίους καταλόγους, νὰ διανέμῃ τὸ ἀναγκαῖον ἄλευρον· τοῦτο ἠκολούθησεν ἐπὶ τινος ἡμέρας ἕως ὅτου διετάχθημεν νὰ μεταβῶμεν εἰς Τροιζῖνα διὰ νὰ γενῇ ὁ ὀργανισμὸς τῶν διαφόρων σωμάτων. Μετὰ τὴν ἐκεῖ ἀφίξίν μας ἦλθεν καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, διορισθεὶς παρὰ τοῦ Κυβερνήτου Στρατάρχης τῆς ἀνατολικῆς Στ. Ἑλλάδος, καὶ οὕτω ἤρχισεν ὁ ὀργανισμὸς καὶ ὠνομάσθησαν τρεῖς κατὰ πρῶτον χιλιαρχίαι, ἡ Α'. ὑπὸ τὸν Κίτζον Τζαβέλλαν, ἡ Β'. ὑπὸ τὸν Χρ. Χ. Πέτρου καὶ ἡ Γ'. ὑπὸ τὸν Ἰω. Στράτον. ὠνομάσθησαν δὲ καὶ πεντακοσίαρχοι εἰς αὐτάς, τῆς μὲν Α'. ὁ Χρ. Φωτομάρας καὶ Γιαννούσης Πανομάρας, τῆς Β'. ὁ Σ. Μήλιος καὶ Γ. Βάγις, τῆς Γ'. ὁ Κ. Βέρης καὶ Ἰω. Ραζικότζικας· ἐσχηματίσθησαν καὶ ἄλλαι δύο χιλιαρχίαι ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Διαμάντην Ζέρβαν καὶ ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν, πεντακοσίαρχοι δὲ εἰς αὐτάς διωρίσθησαν ὁ Γεώργιος Λάμπρου Ζέρβας καὶ Ἰω. Κώστα. Αἱ δύο δὲ αὗται χιλιαρχίαι δὲν ἔλαβον ἀριθμὸν, ἀλλὰ διετάχθησαν ν' ἀπεράσουν ὑπὸ τὸν Ἀρχιστράτηγον Τζούρτζε εἰς Δραγαμέστον.

Εἰς τὰς 17 Φεβρουαρίου ὁ Κυβερνήτης συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ναυτικοῦ τῶν τριῶν Δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσσίας, φθάσας πρό τι-
νων ἡμερῶν διὰ τοῦ δικρότου (ἢ Ἑλλάς) εἰς Πόρον,

ἦλθεν εἰς Τροίηνα καὶ ἐγένετο δεκτὸς μὲ τὴν ἀνήκουσαν παράταξιν, ἐγευματίσε δὲ μεθ' ὅλων τῶν ἀξιωματικῶν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν λεμονεῶν εἰς ἐπὶ τούτῳ προετοιμασμένην τράπεζαν καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ὁ κυβερνήτης ἔπιεν εἰς ὑγίειαν τῶν τριῶν Βασιλέων, ὑπερασπιστῶν τῆς Ἑλλάδος, τὰ στρατεύματα ἐξεκένωσαν τρις τὰ ὅπλα των, φωνάζοντες « Ζήτωσαν οἱ προστάται τῆς Ἑλλάδος » καὶ πρὸς τὸ ἑσπέρας ἐπέστρεψαν εἰς Πύρον.

Τὴν 10 Μαρτίου εἰδοποιήθησαν οἱ χιλιάρχοι ὅτι τὴν ἐπιρῶσαν θὰ ἐξέλθῃ ὁ Κυβερνήτης εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον ἐπὶ τῆς Μουῆς τῆς Παναγίας, ὅπου θὰ ἐγίνετο ἡ διανομὴ τῶν σημαιῶν εἰς τὰς χιλιαρχίας. Κατὰ συνέπειαν τῆς ῥηθείσης διαταγῆς τὸ πρῶτ' τὰ στρατεύματα παρατάχθησαν εἰς ἄκραν τῆς Τροίζινος, καὶ βαδίζοντα κατὰ παραγωγὴν ἐκίνησαν πρὸς τὴν διατεταγμένην τάξιν· φθάσασαι δὲ ἐκεῖ, ἐτέθησαν αἱ χιλιαρχίαι εἰς τὴν αὐτὴν γραμμὴν, ἀνὰ πεντακοσιάρχίας φαλαγγηδόν· μετ' ὀλίγον ἐξῆλθεν καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ τότε οἱ ἀξιωματικοὶ μέχοι τοῦ εἰκοσιπεντάρχου, συνήχθησαν εἰς τὸ κέντρον τῆς παρατάξεως καὶ ἐσχημάτισαν τετράγωνον, ἔνδον τοῦ ὁποίου οἱ ἱερεῖς, ὁ Κυβερνήτης, ὁ Γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας Σ. Τρικούπης, ὁ Στρατάρχης, οἱ χιλιάρχοι καὶ οἱ πεντακοσίρχοι. Ἐψάλη ὅθεν ἡ δοξολογία μετὰ τὴν ἰππίαν πρῶτος ὠρκίσθη ὁ Στρατάρχης καὶ μετὰ ταῦτα ὅλοι οἱ ἀξιωματικοὶ, ὑπεγράφησαν δὲ εἰς τὸν ὄρκον ὁ Στρατάρχης, οἱ χιλιάρχοι καὶ πεντακοσίρχοι καὶ ὁ Κυβερνήτης ἡσπάζετο αὐτούς. Λαβὼν δὲ τὰς σημαίας διένειμεν αὐτὰς εἰς τὰς χιλιαρχίας ἀνὰ μίαν εἰς ἐκάστην πεντακοσιάρχειαν, ἐγχειρίσας αὐτὰς εἰς τοὺς χιλιάρχους καὶ οὕτω ἐτελείωσεν ἡ τελετὴ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐπανῆλθον εἰς τὰς θέσεις των, καὶ διαταχθέντες ἐπυροκρότη-

σας τρὶς κατ' ἐπανάληψιν καὶ μετὰ τῶν κραυγῶν «Ζή-
τω ὁ Κυβερνήτης» ἀνεχώρησαν ὁ μὲν Κυβερνήτης διὰ
τὸν Πόρον, αἱ δὲ χιλιαρχίαι εἰς Τροιζίνα.

Τὴν 15 διαταχθεῖσα ἐπεβιβάσθη ἡ Α'. χιλιαρχία εἰς
πλοιάρια διὰ τὰ Μέγαρα καὶ ἀκολουθῶς ἡ Β'. καὶ ἡ Γ'.
καὶ μετὰ δύο ἡμερῶν πλῶν ἐφθασαν ἐκεῖ, ὅπου συνη-
χθῆσαν καὶ τὰ λοιπὰ στρατιωτικὰ σώματα τῶν Στερεοελ-
λαδιτῶν, δηλαδὴ ἐκείνα τὰ ὅποια, ὡς προεῖρήθη, εἶχον
τοποθετηθῆ εἰς Τριζόνια, καὶ τὰ Ὀλυμπιακὰ καὶ Μακεδο-
νικὰ, ὠνομάσθησαν δὲ τετάρτη καὶ πέμπτη χιλιαρχία
ἡ μὲν Δ'. ὑπὸ τὸν Γεώργιον Διοβουνιώτην, ἡ δὲ Ε'. ὑπὸ
τὸν Ν. Κριεζιώτην· πεντακοσίαρχοι δὲ εἰς τὴν Δ'. ὁ Νά-
κος Πανουργιάς καὶ Ἰω. τοῦ Γκούρα Μαχούρης καὶ εἰς
τὴν Ε'. ὁ Ἰω. Ροῦκης καὶ Τύλῃας Νικολάου. Διωρίσθη-
σαν προσέτι καὶ τρεῖς πεντακοσιάρχαι ἀνεξάρτηται, ἡ
μία ἡ τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου ὑπὸ τὸν Ν. Στράτον,
ἡ ἄλλη ὑπὸ τὸν Τριαντάφυλλον Τζουρᾶ καὶ ἡ τρίτη ὑπὸ
τὸν Ἰω. Κλίμακα· παρομοίως καὶ ἑκατονταρχίαι ὑπερά-
ριθμοι ὑπὸ τοὺς χιλιάρχους. Κατὰ δὲ τὰς 26 Ἀπριλίου
ὀρκισθέντες ἐνώπιον τοῦ Κόμητος Α. Καποδίστρια, ἔλα-
βον παρ' αὐτοῦ τὰς σημαίας. Ἐκτὸς τούτων ὠνομάσθη
καὶ ἕκτη χιλιαρχία ὑπὸ τὸν Τόλῃον Λαζόπουλον, σχη-
ματισθεῖσα ἀπὸ Ὀλυμπιακὰ σώματα.

Ἡ χιλιαρχία τοῦ Κριεζιώτου μετὰ τῶν δύο ἀνεξαρ-
τήτων πεντακοσιαρχιῶν τοῦ Τζουρᾶ καὶ Κλίμακα ἦτο
τοποθετημένη εἰς τὴν Ἑλευσίνα, ὅταν κατὰ τὴν 28ην
Μαΐου 1500 περίπου πεζοὶ Τοῦρκοι ἐκ τῶν Ἀθηνῶν καὶ
ἕως πεντακόσιοι ἵππεῖς ἐκίνησαν διὰ τὴν Ἑλευσίνα,
φθάσαντες δὲ εἰς τὰ Καλύβια Χασζᾶς ἐτέθησαν εἰς ἔ-
νεδραν οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν, οἱ δὲ λοιποὶ ἔτρεξαν καὶ
ἔσπευσαν μερικὰ ποίμνια ἐπ' αὐτὸ ἐκεῖ εὐρίσκοντο. Οἱ Ἕλλη-

νες ὥρμησαν κατ' αὐτῶν, τοὺς ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ ἐλευθέρωσαν τὰ ποίμνια, ἀλλ' ἔπεσαν ἀνελπίστως εἰς τὴν ἔνεδραν καὶ κτυπηθέντες αἰφνιδίως, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, διὰ τῆς φρονήσεως ὅμως τῶν ἀξιωματικῶν ὅχι μόνον διέφυγον τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ὠχυροθέντες εἰς ἐν ῥευματάκι καὶ κτυπήσαντες τοὺς ἐχθροὺς μὲ τὴν μεγαλητέραν δραστηριότητα ἔτρεψαν αὐτοὺς καὶ αὖθις εἰς φυγὴν, ἐπανελθόντας εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἰς τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληρώθησαν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἕως 50, ἐν οἷς καὶ εἰς πεντηκόνταρχος καὶ δύο εἰκοσιπένταρχοι, τοῦ δὲ ἐχθροῦ ἀγνοεῖται ὁ ἀριθμὸς τῶν πεσόντων. Οἱ Ἕλληνες ὅμως ἔλαβον καὶ λάφυρα, μεταξὺ τῶν ὀπείων καὶ τρεῖς ἵππους· ἐφονεύθη καὶ εἰς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἱππικοῦ.

Τὴν 4ην Ἰουνίου περὶ τὰς 6 Μ. Μ. ἐφάνησαν δύο φρεγάται, ἐρχόμεναι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Πόρου καὶ διευθυνόμεναι πρὸς τὰ Μέγαρα, πλησιάσασαι δὲ ἔρριψαν μίαν κανονιὰν καὶ ἀναπετάσθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὸν μεσαῖον ἰστόν (κατάρτι). Ἐκ τούτου ἔγεινε δῆλον, ὅτι εἶναι ὁ Κυβερνήτης· αἱ φρεγάται ἦσαν ἡ μία Ἀγγλικὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο ὁ κυβερνήτης καὶ ἡ ἄλλη Ρωσικὴ. Ὄθεν ὁ Στρατάρχης μετὰ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἐπορεύθησαν εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον πρὸς προὔπαντησιν τῆς Α. Ε. ὅστις ἅμα ἐλλιμενίσθη ἐβγῆκε εἰς τὴν ἑρεᾶν καὶ ὠμίλησε ἀρκετὴν ὥραν μετὰ τοῦ Στρατάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιωματικῶν, ἔδοσεν δὲ διαταγὴν ὥστε τὴν αὐγὴν νὰ εὐρεθοῦν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν τὰ στρατεύματα διὰ νὰ κάμῃ τὴν ἐπιθεώρησιν· ἡ ἐξοδός του ἀπὸ τὸ πλοῖον ἔγεινε λαμπροτάτη καὶ Βασιλική.

Τὴν ἐπιούσαν πρὶν τῆς τοῦ ἡλίου ἀνατολῆς εὐρέθησαν τὰ στρατεύματα συναθροισμένα ἔξω τῶν Μεγάρων.

εἰς τὴν πεδιάδα καὶ οὕτω ἐκινήθησαν πρὸς τὸν αἰγιαλὸν, ἐπροπορεύετο δὲ ἡ Α' χιλιαρχία καὶ μετ' αὐτὴν ἤρχετο ἡ Β' καὶ εἶτα ἡ Γ' καὶ ἀκολουθῶς ἡ τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου πεντακοσιαρχία· φθάσαντες δὲ εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον, ἐτοποθετήθησαν κατὰ τάξιν σχηματίζοντες εἰς φάλαγγας ἀνὰ πεντακοσιαρχίας καὶ μετ' ὀλίγον ἐφάνησαν ἐρχόμεναι ἀπὸ βορρᾶν ἡ Δ' χιλιαρχία καὶ ἡ ΣΤ', μετὰ τὴν ἀφίξιν τῶν ὁποίων καὶ τὴν τοποθέτησιν των κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, ἐξῆλθε μετ' ὀλίγην ὥραν τοῦ πλοίου καὶ ἡ Α. Ε. καὶ ἐστάθη εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ προπαρασκευασμένην σκιάδα. Διετάχθησαν τότε τὰ στρατεύματα νὰ παρελάσουν ἔμπροσθεν τῆς Α. Ε. καὶ οὕτω πρῶτον ἤρχισεν ἡ πρώτη χιλιαρχία βαδίζουσα κατὰ παραγωγὴν καὶ ἀκολουθῶς αἱ ἄλλαι. Τελειωθείσης δὲ τῆς παρελάσεως ταύτης, ἀνέβη ὁ Κυβερνήτης εἰς τὸ παρακείμενον λοφίδιον, μετὰ τοῦ Στρατάρχου καὶ τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν, καὶ ὠμίλησε πρὸς τοὺς Ἕλληνας λόγους παραινετικούς καὶ πατριωτικούς, συσταίνων τὴν εὐταξίαν, τὴν πειθαρχίαν κλπ. ἔγεινε δὲ ἐκ μέρους τῶν στρατιωτῶν παράπονον διὰ τὴν μὴ καλὴν ποιότητα τῶν ἀλεύρων καὶ διὰ τὴν μὴ ἐν τάξει διανομὴν, ἡ Α. Ε. ὑπεσχέθη τὴν διόρθωσιν ὅλων αὐτῶν τῶν παραπόνων, καὶ οὕτω διὰ τῶν κραυγῶν «Ζήτω ὁ Κυβερνήτης· ἀνεχωρήσαμεν διὰ τὰ Μέγαρα πυροβολοῦντες ἐκ διαλειμμάτων, (Ἑλληνικὴ συνήθεια τῶν ἐλαφρῶν σωμάτων). Πρὸς δὲ τὸ ἑσπέρας ἀνεχώρησε καὶ ὁ Κυβερνήτης, διευθυνόμενος πρὸς τὸν Πόρον. Συγχρόνως εἰς τὰς δύο ἀνεξαρτήτους πεντακοσιαρχίας τοῦ Τζουρᾶ καὶ Κλίμακα διωρίσθη χιλιάρχος ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης, ἐκ δὲ τῶν ἀνεξαρτήτων ἑκατονταρχιῶν ἐσχηματίσθη καὶ ἄλλη χιλιαρχία ὑπὸ τὸν Δ. Εὐμορφόπουλον.

Ἐτοιμασίᾳ δι' ἐκστρατείας. — Ὁχύρωσις τῶν στρατευμάτων ἄνωθεν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὀνείου διὰ τὴν ἐμπόδισιν τῶν ἀπὸ τῶν Ἰβραήμ-πασσῶν ἀναχωρούντων Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, καὶ συμπλοκὴ τῆς Δ' χιλιαρχίας μετὰ τῆς ὀπισθοφυλακῆς τοῦ ῥηθέντος Ὀθωμανικοῦ σώματος εἰς τὴν Ἀκράταν.

Τὴν δεκάτην ἐβδόμην Ἰουνίου προσεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν ὁ Στρατάρχης ὅλους τοὺς χιλιάρχους διὰ νὰ συσκεφθῇ περὶ τῆς ἐγγιζούσης ἐκστρατείας· καὶ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον, ὥστε νὰ ᾔηνε ἐτοιμασμένα ὅλα τὰ Σώματα εἰς ἐκστρατείαν.

Τὴν 25 πολλὰ πρῶτ' ἐκίνησεν ἡ Α' χιλιαρχία καὶ ἐποπεθετήθη εἰς Κανδύλαν, περὶ δὲ τὴν 26 ἐνῶ ἦτον ὅλαι αἱ ἄλλαι χιλιαρχίαι ἔτοιμαι ν' ἀκολουθήσωσι τὴν πρώτην, ἐξάφνης τὸ ἑσπέρας, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, προσεκάλεσεν ὁ Στρατάρχης τοὺς χιλιάρχους καὶ ἐκοινοποίησεν εἰς αὐτοὺς, ὅτι ὁ Συνταγματάρχης Ἐῖδὴν, γενικὸς φρούραρχος, γράφει ἀπὸ Ναυπλίου δι' ἐπίτηδες πεζοῦ, ὅτι τέσσαρες περίπου χιλιάδες Τοῦρκοι Ἀλβανοὶ καὶ Γκιιορτζαλίδες ἵππεῖς τε καὶ πεζοὶ, λειποτακτῆσαντες ἀπὸ τὸ Στρατόπεδον τοῦ Ἰβραήμ πασᾶ ἐκ τῶν φρουρίων τῆς Μεσσηνίας, διευθύνονται πρὸς τὴν Στ. Ἑλλάδα καὶ ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ ὤχυρωθῇ ἡ θέσις τῶν Δερβενίων εἰς τὸ ὄρος Ὀνειον ἄνωθεν τοῦ Ἰσθμοῦ, « Ἀέρας » ὀνομαζόμενον, διὰ νὰ προληφθῇ ἡ διάβασις αὐτῶν. διετάχθη δὲ ταυτοχρόνως ἡ Β' χιλιαρχία ὥστε τὴν αὐτὴν νύκτα νὰ καταλάβῃ τὴν ῥηθείσαν θέσιν· καὶ οὕτω περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐτραβήσαμε καὶ μετὰ 4 ὥρων ὁδοπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ὅπου καὶ ἐτοποθετήθημεν. Τὴν δὲ ἐπιούσαν ἡ Δ' χιλιαρχία διαταχθεῖσα ὤχυρώθη ἄνωθεν τοῦ Λουτρακίου εἰς τὴν εἰς Περαιχώραν ἀγούσαν ὁδόν· αἱ δὲ ἀνεξάρτητοι ἑκατονταρχίαι τῶν

Χορμοβιτῶν ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς Κινέτας εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον κατ' ἀνατολάς. Τὴν 29 ἐτοποθετήθη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν « Ἀέρας » καὶ ὁ ἴδιος Στρατάρχης μετὰ τῆς Α' χιλιαρχίας καὶ μετὰ τῆς φρουρᾶς του.

Οἱ περιμενόμενοι ἐχθροὶ, συμποσούμενοι εἰς χιλίους ἵππεῖς καὶ εἰς ἄλλους τόσους πεζοὺς, ἀφ' οὗ ἔφθασαν εἰς Ἄργος, ἐζήτησαν συνθήκας διὰ ν' ἀπεράσουν εἰς Ῥούμελην. Ὅθεν ἐξῆλθεν ἐκ Ναυπλίου ὁ Κ. Αὐγ. Καποδίστριας διὰ νὰ ὁμιλήσῃ μὲ αὐτούς. Οἱ ἐχθροὶ, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν Κόμητα, ἀπὸ τὸν Θ. Κυλικοτρώνην καὶ ἀπὸ ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς τῆς Πελοποννήσου, ἔφθασαι τὰς 30 Ἰουνίου εἰς Κόρινθον καὶ ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὰς πεδιάδας κάτωθεν τῆς πόλεως Κορίνθου, ὁ δὲ Στρατάρχης εἰς τὰς 3 Ἰουλίου ἐπορεύθη εἰς Λουτράκι διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν Κόμητα καὶ προβάλλουν τὰς συνθήκας εἰς τὸν ἐχθρὸν. Ἀφ' οὗ δὲ ἐνταμώθησαν καὶ ὠμίλησαν, ἐπρόβαλαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς ν' ἀφίσουν τὰ ἄλογά τους, διὰ τὰ ὅπρια νὰ λάβουν μίαν μετρίαν τιμὴν, νὰ ἐμβαρκαρισθοῦν εἰς τὰ καῖκια καὶ νὰ περάσουν εἰς Ῥούμελην (διότι αὐτὴ ἦτον ἡ θέλησις τῶν τριῶν Ναυάρχων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας.) Οἱ ἐχθροὶ δὲν ἐδέχθησαν τοὺς ὅρους, ἀλλ' εἰς τὰς 6 ἰδίου ἐκίνησαν, διευθυνόμενοι πρὸς τὸ μέρος τῆς Βοστίτσας.

Τοῦτο βλέπων ὁ Στρατάρχης, διέταξε τὴν χιλιαρχίαν τοῦ Γ. Διοβουνιώτου νὰ ἐμβαρκαρισθῇ καὶ νὰ περάσῃ εἰς τὸ μέρος τῆς Ἀκράτας καὶ νὰ κτυπήσῃ τὸν ἐχθρὸν· ἀλλ' ὁ ἐναντίος καιρὸς δὲν ἄφησε τὸν Διοβουνιώτην νὰ ἀποβῇ ἐν καιρῷ καὶ οὕτως ὁ ἐχθρὸς ἐπέρασε. Ἐν τοσούτῳ τρία καῖκια ἐκ τῶν ταχυτέρων ἔφθασαν καὶ διακόσιοι περίπου Ἕλληνες, ἐξελθόντες ἐκτύπησαν τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν ὑπισθεν καὶ ἐφόνευσαν 40 καὶ δέκα ἐξώ-

γρησαν, ἐν οἷς καὶ ἓνα ἀξιωματικὸν τοῦ ἵππικοῦ· ἀπὸ δὲ τοὺς ἰδικούς μας ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐπληγώθησαν τρεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ σημαιοφόρος, ὅστις μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐτελεύτησεν.

Τῇ 9 Ἰουλίου ἀνεχωρήσαμεν καὶ ἡμεῖς ἐκ τῆς θέσεως τῶν Δερβενίων καὶ μετέβημεν εἰς τοὺς ἐλαιῶνας τῶν Μεγάρων, ὅπου καὶ ἐστρατοπεδεύσαμεν ἅπαντες.

Τῇ 11 Αὐγούστου ἀνεχώρησεν ὁ χιλιάρχος Κίτσος Τζαβέλλας διὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐμβαρκαρισθεὶς ἀπὸ τὸ Λουτράκι καὶ ἐξελθὼν εἰς Τριζόνια ἐξηπλώθη εἰς τὰς Ἐπαρχίας Λιδωρικίου, Κραββάρων καὶ Σαλῶνων· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐτραβήχθησαν ὅλοι εἰς τὰ Σάλωνα καὶ οἱ προσκυνημένοι Ἕλληνες τὸν ὑπεδέχθησαν μὲ ὅλην τὴν προθυμίαν.

Τῇ 19 Σεπτεμβρίου, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι συνηθροίζοντο διὰ νὰ κτυπήσουν τὸν Τζαβέλλαν, διωρίσθη ὁ χιλιάρχος Ἰωάννης Στράτος νὰ ὑπάγῃ εἰς βοήθειάν του. Τὴν 21 λοιπὸν, ἐμβαρκαρισθεὶς κατὰ τὸ Λουτράκιον εἰς πλοίαρια, ἀπέβη εἰς Τριζόνια καὶ ἐκείθεν ἐβάδισεν εἰς τὰ Κράββαρα, ὅπου ἠνώθη μετὰ τοῦ χιλιάρχου Κίτσου Τζαβέλλα.

Τῇ 20 Ὀκτωβρίου ἦλθον γράμματα εἰς τὸν Στρατάρχην ἀπὸ τοὺς μνησθέντας σωματάρχας Κ. Τζαβέλλαν καὶ Ἰω. Στράτον, περιγράφοντα τὴν μάχην, τὴν ἐποία ἔκαμαν εἰς τὸ χωρίον Τύρνοβαν τὴν 10 τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου. Κατὰ τὰς ἐκθέσεις ταύτας τὴν 9 Ὀκτωβρίου οἱ ἐχθροὶ, ἦτοι ὁ Ὀσμὰν πασᾶς καὶ ὁ Ἀσλάν μπης Πούτζες Μουχουρτάρη ἠτοιμάζοντο διὰ νὰ δώσουν βοήθειαν εἰς τοὺς ἐν Λουμποτινὰ πολιορκουμένους Τούρκους καὶ ἔπιασαν τὰ χωρία Κλυπᾶ, Ἀβόριανην καὶ μερικὰ ἄλλα. Ὄθεν οἱ χιλιάρχοι Στράτος καὶ Τζαβέλλας ἔστει-

λαν τοὺς ἑκατοντάρχους Πέτρον Ψιλοπουλον καὶ Γ. Γαλῆν διὰ νὰ πιάσουν τὸ χωρίον Τύρνοβαν, πρὸς τοῦ-
τοις δὲ ἔκριναν ἀναγκαῖον νὰ ὑπάγῃ ὁ χιλιάρχος Στρά-
τος μέ τινας ἐκ τῶν ιδικῶν του διὰ νὰ πιάσῃ τὰς δύο
θέσεις τὰς κατέναντι τοῦ χωρίου Τύρνοβας καὶ ὅταν
ἐφορμήσουν οἱ ἐχθροὶ νὰ τοὺς κτυπήσῃ ἐκ τῶν ὀπισθεν.
Ἐπῆγε λοιπὸν καὶ κατέλαβε τὰς θέσεις, ἀλλ' οἱ Τοῦρ-
κοι δὲν ἦλθον τὸ πρῶτον, τοῦτο δὲ ἔκαμε τὸν χιλιάρχον
Στράτον ν' ἀμφιβάλλῃ περὶ τοῦ ἐρχομοῦ των, ὅθεν καὶ
ἐκίνησε διὰ τὴν Τύρνοβαν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθασαν
οἱ ἐχθροὶ ἕως δύο χιλιάδες καὶ τότε ὁ χιλιάρχος Στρά-
τος ἠναγκάσθη νὰ καταλάβῃ τὸ χωρίον καὶ νὰ ὀχυ-
ρωθῇ εἰς τὰς οἰκίας, εἶχε δὲ ἀξιωματικούς τὸν πεντα-
κοσίαρχον Ἰω. Μπαϊρακτάρην, τοὺς ἑκατοντάρχους Ν.
Κόπελον. Παληοκώσταν Δ. Γερόλυμον καὶ Μῆτρον Σκυ-
λοδήμον. Οἱ ἐχθροὶ ἐφώρμησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰω.
Στράτου, ἀλλ' ἀντεκρούσθησαν γενναίως καὶ ὅσοι ἐπλη-
σίασαν, ἐφονεύθησαν, τόσον δὲ ἐπλησίασαν ὥστε ἔθε-
σαν καὶ π ἄ τ ε ρ α διὰ νὰ πηδήσουν εἰς τὴν οἰκίαν.
Ἐνῷ δὲ ἐμάχοντο τοιοῦτοτρόπως, ὥρμησεν ὁ πεντακοσί-
αρχος Ἰω. Μπαϊρακτάρης καὶ οἱ ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ ἑκα-
τόνταρχοι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται καὶ μετὰ
ὀλίγης ὥρας πάλιν ἔτρεψαν τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν. Δι-
εκρίθησαν δὲ εἰς τὴν μάχην καὶ ὁ ἐκατόνταρχος Γ. Γα-
λᾶς, ὅστις ἐπανειλημμένως ἐφώρμησε ξιφήρης κατὰ τοῦ
ἐχθροῦ. Οἱ ἐχθροὶ ἔχασαν, ἐκτὸς τῶν πληγωμένων, περὶ
τοὺς 120 νεκροὺς, κατεδιώχθησαν δὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων
ἕως εἰς τοὺς Ἀγίους Ἀποστόλους, ὅπου αὐ δὲν ἦσαν καὶ
ἐκεῖ ὀχυρωμένοι, θὰ τοὺς κατέστρεφον ἐντελῶς.

Τῇ 24 8[βρίου ἐστράτευσεν ὁ Στρατάρχης μετὰ τῆς
φρουρᾶς του καὶ μὲ τὰς χιλιαρχίας τοῦ Γ. Δυοβουνιώ-

του, Εὐμορφεπούλου καὶ Βάσσου καὶ ἐπροχώρησεν ἕως εἰς τὸ χωρίον Στεβενῖκον, ὅπου ἐφύνευσε καὶ ἐζώγησεν ἕως 50 Τούρκους, εὕρισκομένους ἐκεῖ.

Ἔως ἑκατὸν εἴκοσιν ἐχθροὶ ἰπὸ τὸν ἀρχηγὸν των Ἀμπάζ ἀγᾶν Τζάμην ἦσαν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Δομποῦ. Διωρίσθη λοιπὸν ὁ χ'λιάρχος Εὐμορφόπουλος νὰ τοὺς κτυπήσῃ. Οἱ Τούρκοι, προσβληθέντες, ἐκλείσθησαν εἰς τὸ μοναστήρι, ἀλλὰ πολιορκηθέντες στενωῶς, παρεδύθησαν μετὰ τινων ἡμερῶν πολιορκίαν, ἀφήσαντες τὰ ὅπλα των εἰς τὸν Στρατάρχην καὶ ἀπολυθέντες.

Τῇ 5 N[βρίου ἐμάθομεν μὲ εὐχαρίστησίν μας, ὅτι οἱ ἐν Λεβαδείᾳ ἐχθροὶ ἐφυγαν καὶ τότε ὁ Στρατάρχης κατέλαβε τὴν πόλιν. Ἐμάθομεν προσέτι, ὅτι οἱ Τούρκοι οἱ πολιορκούμενοι εἰς Λουμπρίναν ὑπὸ τοῦ Τζαβέλλα ἔκαμαν ἔξοδον τὴν 20 8[βρίου, ἀλλ' οἱ ἰδικοὶ μας τοὺς ἐκτύπησαν φονεύσαντες τοὺς περισσοτέρους (ἕως 600), καὶ αἰχμαλωτίσαντες καὶ πολλοὺς, ἐν οἷς καὶ τοὺς ἀρχηγούς των Ἀχμέτ Νεπρεβίσταν, τὸν ἀνεψιὸν του Βελῆ Ἀγᾶ καὶ τοὺς Νεμπῆ Ἀγᾶ καὶ Ἰουσούφ μπέη. Ἐλβον δὲ οἱ ἰδικοὶ μας καὶ πλῆθος λαφύρων, ἤγουν ὅπλα, ζῶα καὶ λοιπὰ, οἱ δὲ αἰχμαλῶτοι ἐστάλησαν εἰς τὸν Κυβερνήτην.

Μετὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ ἡμέτεροι ἐπέπεσαν κατὰ τοῦ Ὄσμαν πασᾶ καὶ Ἀσλάν μπεη Πούτζε καὶ τοὺς κατεδίωξαν, φονεύσαντες ἕως ἐξήκοντα καὶ αἰχμαλωτίσαντες τρεῖς καὶ οὕτως ἐπροχώρησεν ἡ μὲν Α' χιλιαρχία ἕως τὸ Καρπενῆσι, ἡ δὲ Γ' ἕως τὸ Πατρατζῆκι.

Τὴν 18 N[βρίου ἔφθασε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν χιλιαρχίαν μας (τὴν Β') νὰ ἐκστρατεύσῃ, ὅπου καὶ ὁ ἴδιος.

Τὴν 19 περὶ τὴν 5 ὥραν ἐξεστρατεύσαμεν καὶ πρὸς τὰς 10 ἐφθάσαμεν εἰς Κούντουρα, ὅπου καὶ ἐτοπθετήθημεν.

Τὴν 20 ἐκινήσαμεν πάλιν περὶ τὴν 7 ὥραν καὶ περὶ τὴν 9 ἐφθάσαμεν εἰς τὴν βρύσιν τῆς Κάζας, ὅπου καὶ ἐστθμεύσαμεν· περὶ δὲ τὴν 2 ὥραν τῆς νυκτὸς ἤρχισε νὰ βρέχη καὶ νὰ πνέῃ σφοδρὸς ἄνεμος, διαρκέσας ὅλην τὴν νύκτα, ἐκαθήμεθα δὲ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς βρεχόμενοι.

Τὴν 21, ἅμα ἐχάραξε, ἤρχισαν αἱ σάλπιγγες καὶ αἱ σημαῖαι ἐκίνησαν, παρακολουθούντων τῶν ἀξιωματικῶν τῆς χιλιαρχίας καὶ τῶν στρατιωτῶν κατὰ τάξιν, ἤρχισε δὲ ἡ πορεία πρὸς τὴν Δομβραΐναν. Μετ' ὀλίγον ἤρχισε πάλιν ἡ βροχὴ μετὰ σφοδροῦ ἀνέμου, τὸ δὲ ψῦχος ἦτο τόσῳ σφοδρὸν, ὥστε μᾶς ἠνάγκασεν ἕκαστον νὰ πάρῃ τὸν δρόμον του ὅπως ἡδύνατο καὶ ὅπου εὐρίσκομεν οἰκίαν ἢ σπηλιὰν ἐτρυπώναμεν, διὰ ν' ἀποφύγωμεν τὴν ἀνυπόφορον βροχὴν. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐκείνου ὁ πρῶτος πεντακοσίάρχος Σπύρο-Μήλιος μετὰ τοῦ Α' ἐκατοντάρχου Πάνου Δάρα καὶ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν, εὐρὼν μίαν ἐκκλησίαν καὶ δύο οἰκίας εἰς Καπαρέλι, κατέφυγεν εἰς αὐτάς. Αἱ σημαῖαι μετὰ τοῦ ἐκατοντάρχου Ν. Κασιμούλη καὶ μετ' ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, διευθύνθησαν εἰς Νεοχώρι, ὃ δὲ χιλιάρχος καὶ ὁ Β' πεντακοσίάρχος μετὰ τῶν ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Ξερονομή περὶ τὴν 10 ὥραν, ὅπου εὐρόντες τινὰς οἰκίας, ἐτοποθετήθημεν. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀπέθανον ἐκ τοῦ ψύχους 14 ἄνδρες καὶ ἂν δὲν εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν ἓνας μῦλος, ἠθέλον χαθεῖ πολλοὶ, διότι ὅσοι ἦσαν εἰς τὰ ἔσχατα, ἐφέροντο μέσα εἰς τὸν μῦλον, ἔπου ὑπῆρχε φωτὶς καὶ τοιουτοτρόπως ἐσώζοντο.

Τὴν 22 περὶ τὴν πέμπτην ὥραν ἐκινήσαμεν διευθύνόμενοι διὰ τὰ Χώστια καὶ περὶ τὴν 9 ἐφθάσαμεν καὶ

μοιρασθέντες εἰς τὰς οἰκίας, ἡσυχάσαμεν, ὁ δὲ Α' πεντακοσίάρχος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐτοποθετήθη εἰς Ξερονομῆν.

Τὴν 25 τὴν 4 ὥραν ἀνεχώρησαμεν καὶ διὰ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ἑλικῶνος (Παληοβοῦνι) διευθύνθημεν πρὸς τὸ χωρίον Στεβενίκον. Καθ' ὁδὸν ἠνώθημεν μετὰ τῆς Α' πεντακοσιαρχίας καὶ περὶ τὴν 9 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Στεβενίκον, ὅπου εὔρομεν καὶ τὸν πρῶτον σημαιοφόρον. Τὴν δὲ ἐπαύριον ἐφθασε καὶ ὁ Β' σημαιοφόρος καὶ οὕτως ἐνώθημεν ὅλοι.

Τὴν 24 περὶ τὴν 5 ὥραν ἐκινήσαμεν διὰ τὴν Λεμβαδῖαν, ὅταν δὲ ἐπλησιάσαμεν, ἐπροπορεύθησαν αἱ δύο σημαῖαι καὶ ὀπισθεν ἤρχοντο ὅλοι οἱ ἄνδρες τῆς χιλιαρχίας, ὁ δὲ χιλίαρχος, οἱ δύο πεντακοσάρχοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματικοί, ὅσοι εἶχομεν ἵππους, ὠδεύομεν ὀπισθεν τοῦ στρατοῦ καὶ μὲ τὴν παράταξιν ταύτην εἰσῆλθομεν εἰς Λεβαδεῖαν περὶ τὴν 9 ὥραν, ὅπου διαμοιρασθέντες εἰς τὰς οἰκίας ἡσυχάσαμεν. Ὁ Στρατάρχης εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Λεβαδεῖας τὴν 21 διὰ Σάλωνα, ἐπειδὴ ἡ ἐκεῖ Τουρκικὴ φρουρὰ τὴν 17 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐγκατέλειψε τὴν πόλιν διὰ συνθήκης.

Τὴν 29 Νοεμβρίου ἦλθε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν Β' χιλιαρχίαν νὰ στείλῃ μίαν πεντακοσιαρχίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς Πέτρας· πρὸς τοῦτο διωρίσθη ὁ Α' πεντακοσίάρχος Σ. Μήλιος καὶ τὴν 30 πρωτ' ἀνεχώρησε, τὸ δὲ γεῦμα ἐτοποθετήθη εἰς τὴν εἰρημένην θέσιν.

Τὴν 10 Δεκεμβρίου ἀνεχώρησεν ὁ Β' πεντακοσίάρχος Γ. Βάγιας διὰ Σάλωνα πρὸς ἐντάμωσιν τοῦ Στρατάρχου διὰ ὑποθέσεις τῆς χιλιαρχίας, φέρων μαζὴ του καὶ τὸν α' γραμματέα τῆς αὐτῆς χιλιαρχίας.

Τὴν 12 τὸ ἑσπέρας ἐφθασε διαταγὴ τοῦ Στρατάρχου πρὸς τὴν εἰρημένην χιλιαρχίαν, δι' ἧς διετάσσετο

νὰ καταλάβῃ τὰ χωρία Κουτουμουλᾶ καὶ Κιβέρη. Τὴν 15 πρὸς τὴν 7 ὥραν, ἅμα ἡ σάλπιγξ ἤχησεν, ἐκίνησε τὸ στράτευμα, προπορευομένης τῆς σημαίας. Ὁ χιλιάρχος μὲ τρεῖς ἑκατονταρχίας ἐτοποθετήθη εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ, ἡ δὲ ΣΤ' καὶ Ζ' ἑκατονταρχία εἰς τὸ χωρίον Κιβέρη, ὅπου καὶ ἡσυχάσαμεν.

Τὴν 14 κατὰ διαταγὴν τοῦ χιλιάρχου ἀνεχώρησεν ἡ ΣΤ' ἑκατονταρχία περὶ τὴν 6 ὥραν καὶ περὶ τὴν 7 ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ, ὅπου ἐτοποθετήθημεν καὶ ἡμεῖς. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν ἡ Η' ἑκατονταρχία ἐπίασε τὸ μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Νικολάου, ἄνω τῆς θέσεως τῆς Πέτρως, Βρασταμήτες λεγόμενον.

Τὴν 16 ἐφθασεν εἰς τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ καὶ ὁ πεντακοσίαρχος Γ. Βάγλης ἐκ Σαλώνων, φέρων διαταγὴν νὰ ὑπάγῃ μία ἑκατονταρχία εἰς « Ἀσπρα σπήτια » διὰ τὴν ἀσφαλῆ μετακόμισιν τῶν τροφῶν. Πρὸς τοῦτο διωρίσθη ἡ ΣΤ' ἑκατονταρχία.

Τὴν 17 λοιπὸν τὴν 6 ὥραν ἀνεχωρήσαμεν καὶ τὴν 10 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς Λεβαδείαν. ἐκεῖθεν τὴν 18 κατὰ τὴν 5 ὥραν ἐκινήσαμεν καὶ περὶ τὴν 11 ἐφθάσαμεν εἰς Δίστομον, ὅπου ἐτοποθετήθημεν.

Τὴν 19 περὶ τὴν 5 ὥραν ἀπήλθομεν ἐκ Διστόμου καὶ τὴν 5 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς « Ἀσπρα σπήτια », ὅπου εὐρόντες τινας οἰκίας ἐτοποθετήθημεν καὶ τὴν 20 ἐξαπεστέιλामεν ὅσας τροφὰς εὕρομεν.

Τὴν 25 ἐλάβομεν διαταγὴν ν' ἀναχωρήσωμεν ἀμέσως, λαμβάνοντες μαζὴ ἡμᾶς καὶ τρία φορτώματα πολεμοφόδια, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι εἶχον φθάσει εἰς Μπουτουνίτσαν. Ἀνεχωρήσαμεν λοιπὸν περὶ τὴν 8 ὥραν καὶ τὸ βράδυ ἐφθάσαμεν εἰς Δίστομον, ὅπου διενυκτερεύσαμεν, ἀφοῦ διετάξαμεν τὰς ἀναγκαίας φυλακὰς (βίγλες.)

Τὴν 26 πρωτὶ ἐσηκώθημεν ἀπὸ Δίστομον εἰς δὲ τὸν δρόμον ἐμάθομεν, ὅτι ὁ μὲν χιλιάρχος, κατὰ διαταγὴν τοῦ Στρατάρχου, εἶχε καταλάβει μετὰ τῆς Γ' ἑκατονταρχίας τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ, ὁ δὲ πεντακοσιάρχος Γ. Βάγριας μὲ δύο ἑκατονταρχίας τὸ χωρίον Στεβενίκον καὶ ὁ ἑκατόνταρχος Θανασούλας Ἴω. Βαλτινὸς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀγ. Νικολάου Βρασταμῆτες. Ὅθεν ἐτραβήσαμεν εἰς τὸ χωρίον Στεβενίκον καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν ἐκεῖ. Ἐμάθομεν δὲ ὡσαύτως καθ' ἰδὸν ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἰππικοῦ μας Ἀθαν. Παππάζογλου, ὅτι εἰς μίαν συμπλοκὴν μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ ἰππικοῦ εἰς χωρίον Καζνέσι ἐφόνευσε τρεῖς καὶ ἐζώγρησεν ἓνα καὶ ἔτρεψε τοὺς λοιποὺς εἰς φυγὴν, ἐλευθερώσας ἑσσα ἀσημένια εἶχον ἀρπάσει, καθὼς καὶ τοὺς αἰχμαλώτους, ἰδίως γυναικόπαιδα. Ἐῖχον δὲ προχωρήσει οἱ Τοῦρκοι τὴν 25 ἕως εἰς τὴν Βώλγα καὶ τὸ χωρίον Καζνέσι, ἰππικὴν κτυπηθέντες, ὡς εἴπομεν, παρὰ τοῦ ἰππικοῦ μας, συνήχθησαν ὅλοι εἰς Τουρκοχώρι καὶ Μάνεσι, ἵππου καὶ τῶρα ἐκεῖ μένουσι. ἐπῆραν δὲ καὶ μερικὸς αἰχμαλώτους καὶ ἀρκετὰ γιδοπρόβατα καὶ εἶνε, καθὼς λέγουν, ἕως ὁκτὼ χιλιάδες ὑπὸ ἓνα Πασᾶν καὶ ὑπὸ τὸν Καρ-γιοφίλπεην.

Τὴν 27 ἦλθε διαταγὴ εἰς τὴν Β' χιλιαρχίαν ν' ἀφήσῃ μίαν πεντακοσιαρχίαν εἰς τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, αὐτὸς δὲ μετὰ τῆς Α' νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν χώραν τῆς Λεβαδειᾶς». τοῦτο καὶ ἐγένετο καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Λεβαδειὰ τέσσαρες ἑκατονταρχίαι, ὁ δὲ ἑκατόνταρχος Θανάσ. Βαλτινὸς ἔμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν Ἀγ. Νικόλαος».

Τὴν 30 ἔφθασε νέα διαταγὴ εἰς τὴν χιλιαρχίαν ἐκ μέρους τοῦ Στρατάρχου, ἐλθόντος εἰς Ῥάχωβαν, ν' ἀφή-

σωμεν τὴν Λεβαδειάν καὶ νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς Κουτουμουλᾶ καὶ Στεβενῖκον, νὰ εἴμεθα δὲ ἔτοιμοι διὰ νὰ δώσωμεν βοήθειαν εἰς τοὺς κατέχοντας τὴν Πέτραν. Λίαν πρῶτ' λοιπὸν ἐφύγαμεν, καὶ ὁ μὲν χιλιάρχος μετὰ τῶν ἑκατοντάρχων Φραγκίστα, Στουρνάρα καὶ Σταύρου Γεωργάκη μετέβησαν εἰς Στεβενῖκον, ὁ δὲ Β' πεντακοσίάρχος μὲ τὸν ἑκατόνταρχον Ν. Κασιμούλην καὶ μίαν πεντακοσιαρχίαν, τὴν τοῦ Στουρνάρα, κατέλαβον τὸ Κουτουμουλᾶ, ἔτοιμοι εἰς βοήθειαν τοῦ ἐνὸς τῶν δύο μερῶν, τὸ ποῖον ἤθελον προσβάλει οἱ Τοῦρκοι πλησίον τοῦ χιλιάρχου εἰς ὅχι μεγάλην ἀπόστασιν ἦτο καὶ ὁ ἑκατόνταρχος Θαν. Βαλτινός. Τὸ γεῦμα ἐφθάσαμεν εἰς Κουτουμουλᾶ καὶ τὴν αὐτὴν στιγμὴν μᾶς ἦλθεν ἡ εἶδησις, ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐφθασεν εἰς Λεβαδειάν.

Τὴν 1 Ἰανουαρίου 1829 οἱ ἐχθροὶ ἐκίνησαν πανστρατιᾶ διὰ τὴν Πέτραν, συμποσούμενοι εἰς 2500 ἰππεῖς καὶ πεζοὺς· πολλοὶ ἐκ τῶν ἰππέων, ἀποσπασθέντες, διευθύνθησαν πρὸς τὸ Κουτουμουλᾶ· τότε ὁ πεντακοσίάρχος μᾶς διέταξε νὰ καταλάβωμεν τὰς ἔξω τοῦ χωρίου θέσεις καὶ ὑπεδέχθημεν τοὺς ἐπερχομένους μὲ ζωηρὸν πῦρ, τοῦτο δὲ τοὺς ἠνάγκασε νὰ στέψουν τὰ νῶτα καὶ νὰ διευθυνθῶσι καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴν Πέτραν. Τότε καὶ ἡμεῖς μετὰ τῆς σημαίας διευθύνθημεν εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ παραλαβόντες τὸν ἑκατόνταρχον Θανασούλαν Βαλτινὸν, ἐβγήκαμεν τὴν 8 ὥραν τῆς ἡμέρας εἰς τὸ ἀπέναντι τῆς Πέτρας Τσιουγκρὶ, ὅπου, ἀνάψαντες φωτιὰν ἐκαθήσαμεν. Ἐν τοσούτῳ οἱ ἐχθροὶ ὥρμησαν κατὰ τῆς Πέτρας μὲ ὀρμὴν πολλήν, ἀλλὰ βλαφθέντες καιρίως ὑπισθοχώρησαν, καὶ ἐστάθησαν πλησίον ἀκροβολιζόμενοι. Ὁ πεντακοσίάρχος Γ. Βάγριας διέταξε τότε ὡς ὀπισθοφυλακὰς τὸν ἑκατόνταρχον Κασιμούλην μετὰ μιᾶς

εἰκοσιπενταρχίας καὶ τὸν πεντηκόνταρχον Στάθην Νά-
νου μετὰ μιᾶς ὥσαύτως εἰκοσιπενταρχίας, αὐτὸς δὲ μετὰ
τοῦ ἑκατοντάρχου Θανασούλη καὶ τῶν λοιπῶν ἀξιωμα-
τικῶν ἤρχισε τὴν μάχην πρὸς τὸν ἐχθρὸν κατὰ τὴν
12 ὥραν. Ὁρμήσαμεν κατὰ τοῦ ἀναγκαιοτέρου προμα-
χῶνος τοῦ ἐχθροῦ καὶ πρὸς στιγμὴν ἐστήσαμεν τὴν ση-
μαίαν πλησίον αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπετύχαμεν ἐξ αἰτίας τοῦ
μεγάλου ἀριθμοῦ του. Τότε ἐτραβίχθημεν ὀλίγον εἰς
τὰ ὀπισθεν ἀκροβολιζόμενοι χωρὶς νὰ βλαφθῇ οὐδεὶς ἐκ
τῶν ἡμετέρων, ἐκτὸς ἐμοῦ, πληγωθέντος ἐλαφρῶς εἰς
τὸ δεξιὸν γόνα. Ἐστάθημεν πολεμοῦντες ἕως τὰ μεσά-
νυκτα, ὅτε οἱ ἐν τῇ Πέτρᾳ, στερούμενοι τροφῶν καὶ πο-
λεμοφοδίων, ἔφυγον, χωρὶς νὰ ἐννοηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχ-
θροῦ καὶ οὕτως διευθύνθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς Στεβενῖκον,
ὅπου ἦτο καὶ ὁ χιλιάρχος.

Τὴν 2 τὸ πρωῒ ἦλθον οἱ ἐχθροὶ καὶ εἰς Στεβενῖκον,
μόνον οἱ ἰππεῖς, ἀλλὰ κτυπηθέντες, ἔφυγον διὰ Λεβα-
δεῖαν. Κατὰ τὰς συμπλοκάς ταύτας οἱ ἐχθροὶ ἔχασαν
150 περίπου ἄνδρας εἰς πληγωμένους καὶ φονευμένους.
ἐκ δὲ τῶν ἐν Πέτρᾳ πολιορκουμένων ἐδικῶν μας ἐπλη-
γώθησαν ἐλαφρῶς ὁ πεντηκόντ. Δημήτριος Μαχαλιώ-
της καὶ ὁ εἰκοσιπένταρχος Χρ. Κούτσης.

Τὴν 13 ἦλθεν ἐκ Μεγάρων εἰς Χόστια μετὰ τῆς χι-
λιάρχίας του καὶ ὁ χιλιάρχος Νικολ. Κριεζώτης.

Τὴν 16 ἔφθασεν ὡσαύτως καὶ ὁ ἱππάρχης Χατζῆ
Χρήστος μὲ μερικοὺς ἰππεῖς καὶ μὲ ἀρκετοὺς πεζοὺς.

Τὴν 29 ὁ ἐν Λεβαδεῖᾳ ἀρχηγὸς τῶν ἐχθρῶν Μαχ-
μοῦτ πασᾶς ἐκινήθη κατὰ τοῦ Βάσου, ὅτις ἦτο τοποθε-
τημένος εἰς χωρίον Μαρτίνου. Οἱ ἐχθροὶ ἀνέβαινον εἰς
τρεῖς χιλ. πεζοὺς καὶ πεντακοσίους ἰππεῖς, οἱ δὲ ἡμέ-
τεροι εἰς ἑπτακοσίους μόνον. Ἡ ὁρμὴ μὲ τὴν ὁποίαν

ἐπέπεσαν οἱ ἐχθροὶ κατὰ τῶν ἡμετέρων ὑπῆρξε μεγάλη, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ μετὰ ἱκανῆς ὥρας πεισματώδη μάχην, ἡναγκάσθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσουν ὀριστικῶς, χάσαντες τρεῖς ἀξιωματικούς καὶ πολλοὺς στρατιώτας, ἐν οἷς καὶ ὄλοι οἱ σημαιοφόροι των. Αἱ ζημίαι τῶν ἐδικῶν μας δὲν ἦσαν μεγάλαι, ἔλαβον δὲ καὶ τρεῖς ἐχθρικὰς σημαίας.

Τὴν 8 Φεβρουαρίου οἱ ἐν Λεβαδείᾳ Τοῦρκοι, στενοχωρηθέντες τὰ μέγιστα ἀπὸ ἑλλειψιν τροφῶν, ἔφυγαν τρεῖς ὥρας πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου, διευθυνόμενοι εἰς Ζητούνι, πέντε δὲ ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὄντες ἐκεῖ ἄνω τῆς Λεβαδείας, ὡς εἰς βίγλαν, ἐμβῆκαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐφόνευσαν ἕνα Τοῦρκον καὶ ἐζώγρησαν ἕνα χριστιανὸν Βούλγαρον. Τότε ὁ χιλιάρχος διέταξε τὸν ἐκατόνταρχον Μῆτρον Βάγλαν νὰ μεταβῇ εἰς Λεβαδεῖαν, τὸν δὲ ἐκατόνταρχον Ν. Κασιμούλην νὰ πρίσῃ τὴν Πέτραν, τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο.

Τὴν 12 οἱ ἐν Θήβαις ἐχθροὶ, θέλοντες νὰ πληροφορηθοῦν περὶ τῶν ἐν Λεβαδείᾳ ὁμοφύλων των, ἔστειλαν περὶ τοὺς 100 ἵππεῖς πρὸς τοῦτο. Ἡμεῖς, ἰδύντες αὐτοὺς μὲ τὰ τηλεσκόπια ἐρχομένους πρὸς τὴν Πέτραν, ἐστοχάσθημεν, ὅτι ἔρχεται ὁλόκληρον τὸ στράτευμα τῶν Θηβῶν καὶ ὄντες ἀδύνατοι νὰ διατηρήσωμεν μόνοι τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, ἀπесύρθημεν πρὸς τὸ ἰσχυρότερον μέρος. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἐπλησίασαν οἱ ἵππεῖς καὶ εἶδομεν, ὅτι μόνοι αὐτοὶ ἦσαν, ἔστειλεν ὁ ἐκατόνταρχος 8 στρατιώτας διὰ νὰ καταλάβουν τὴν Πέτραν, ἕως ὅτου νὰ φθάσωμεν ὅλοι. Ὅθεν 24 ἐξ αὐτῶν, προλιβόντες καὶ χωρὶς νὰ προσμείνουν καὶ ἡμᾶς, ἐκτύπησαν τοὺς ἐχθροὺς, οἷτινες εἶχον ξεπεζεύσει καὶ ἐκάθηντο ἄλλοι μὲν τρώγοντες, ἄλλοι δὲ ἐτοιμάζοντες καφὲ κἄτωθεν τῆς

Πέτρας εἰς τὸ Κεφαλάρι. Εἰς τὸν πυροβολισμὸν τοῦτον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπληρώθη εἰς στρατιώτης καὶ εἰς ἵππος τοῦ ἐχθροῦ, ἵππευσαν μετὰ σπουδῆς οἱ ἐχθροὶ καὶ ἔφυγον, ἀφήσαντες ταῖς κάπαις των καὶ τὰ καφετακίμια των, χάρις δὲ εἰς τοὺς ὀλίγους πεζοὺς των, οὔτινες τὰ ἐσύναξαν. Ἀπομακρυνθέντες οἱ ἐχθροὶ ἤρχισαν τότε νὰ μᾶς ἐρωτοῦν τὶ ἔγειναν οἱ ἐν Λεβαδείᾳ, εἰς τὴν ἀπάντησίν μας δὲ, ὅτι ἡ Λεβαδεῖα εἶναι ἰδική μας, ἐτράπησαν πρὸς τὰς Θήβας, ἀπειλοῦντες ἡμᾶς μὲ τὸν Ὀμὲρ πασᾶν των.

Τὴν 17 ἔφθασαν εἰς Πέτραν καὶ αἱ Ζ'. Η'. καὶ Θ'. ἑκατονταρχίαι, ἡμεῖς δὲ διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν καταλυμάτων ἀπεσύρθημεν εἰς τὴν θέσιν τῆς μονῆς τοῦ Ἀγίου Νικολάου.

Τὴν 21 ἔφθασεν εἰς Πέτραν καὶ ὁ Β'. πεντακοσίαρχος, εἰς δὲ τὸ χωρίον Κουτουμουλᾶ αἱ Α'. Δ'. καὶ Ε'. ἑκατονταρχίαι.

Τὴν 10 Φεβρουαρίου καὶ ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ εἶχε φθάσει εἰς Ἀσπρὰ σπήττα ὁ κύμης Αὐγουστίνος Α. Καποδίστριας, ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ προσεκάλεσε εἰς τὸ στρατόπεδον εἰς συνέλευσιν τὸν Στρατάρχην καὶ ὅλους τοὺς χιλιόρχους. Ὁθεν τὴν 13 ἀνεχώρησε καὶ ὁ χιλιάρχός μας δι' ἐκεῖ, εἰς δὲ τὰς 26 ἐπανῆλθεν εἰς Στεβενίκον καὶ προσεκάλεσεν εἰς συμβούλιον τὸν Β'. πεντακοσίαρχον καὶ ὅλους τοὺς ἑκατοντάρχους, διὰ νὰ δώσῃ εἰς αὐτοὺς εἴκοσι σιτηρέσιον ἔπου ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου.

Τὴν 3 Μαρτίου μᾶς ἦλθε διαταγὴ παρὰ τοῦ χιλιάρχου νὰ μεταβῶμεν καὶ ἡμεῖς ὅλοι καὶ οἱ κατὰ τὴν Πέτραν εἰς Στεβενίκον, διότι, κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀν-

τιπροσώπου, ἔπρεπε νὰ βιδίσωμεν εἰς Σίλωνα. Ὅθεν ἀναχωρήσαντες ἤλθομεν εἰς Στεβενίκον περὶ τὴν 10 ὥραν.

Τὴν 4 ὅλοι οἱ τῆς χιλιαρχίας μας ἐσηκώθημεν καὶ ἐτοποθετήθημεν εἰς Ἅγιον Λουκᾶ καὶ τὴν ἐπομένην ἐκινήσαμεν πάλιν καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸν ἑλιωνά τῶν Σαλώνων εἰς Ξεροπήγαδον.

Τὴν 12 τὸ ἑσπέρας, ἀφ'οὗ ἔκαμαν οἱ ἐδικοί μας εἰς τὸ Καστέλι (Αὐτίριον) ἓνα ψευτοπίλεμον, πιρεδύθησαν οἱ ἐχθροὶ μὲ συνφωμίαν νὰ τοὺς ἐπιβιβάσωμεν εἰς πλοῖα διὰ τὴν πατρίδα των, ἔπερ καὶ ἐγένετο καὶ ἐστήθη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία εἰς τὰ τείχη τοῦ Καστελίου.

Τὴν 13 διευθύνθημεν εἰς Ναύπακτον κατὰ διαταγὴν τοῦ ἀντιπροσώπου καὶ τὸ ἑσπέρας ἐτοποθετήθημεν εἰς Βιτρινίτσαν, τὴν δὲ αὐγὴν ἐσηκώθημεν καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐτοποθετήθημεν ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ Τρωζώνια, τὸ δὲ πρωὶ ἐφθάσαμεν ἀντικρυ τῆς Νιυπάκτου εἰς τὰ περιβύλια, ὅπου μᾶς ἦλθε διαταγὴ νὰ διευθυνθῶμεν εἰς τὸ Καστέλι. Ἐσηκώθημεν λοιπὸν ἀμέσως καὶ διήλθομεν πέραν τοῦ ποταμοῦ, ὅπου διενυκτερεύσαμεν.

Τὴν 16 τὸ πρωὶ διὰ τοῦ βουνοῦ πλησίον τοῦ φρουρίου διηυθυνόμεθα πρὸς τὴν ὁδὸν, ὅταν οἱ ἐχθροὶ ἐπυροβόλησαν ἡμᾶς μὲ κανόνι. Ἀπηντήσαμεν εἰς τὸν πυροβολισμόν, πλησιάζοντες εἰς τὸ φρούριον. Μᾶς ἔρριψαν ἐκ τοῦ φρουρίου δύο βόμβας, ἀπὸ δὲ τῆς ἑκρηξίως τῆς δευτέρας ἐπληγώθη ὁ εἰκοσιπένταρχος Νίκης Τζιμουρλῆς. Τότε διηυθύνθημεν πρὸς τὰς πεδιάδας, ὅπου εὔρομεν τὸν πεντακισίαρχόν μας Γ. Βίγινον μὲ διαταγὰς νὰ σταθῶμεν ἐκεῖ, ἵπερ καὶ ἐγένετο.

Τὴν 17 ὁ Α'. πεντακισίαρχος Σ. Μήλιος ἀνεχώρησεν ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας μὲ μερικὸς ἀξιωματικοὺς καὶ

στρατιώτας, διορισθεὶς ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς τοῦ Στρατάρχου.

(Ἐνταῦθα διακόπεται τὸ ἡμερολόγιον, ἀρχεται δὲ ἐκ νέου μετὰ τινὰς σελίδας ἐντελῶς ἐφθαρμέναις.)

Ὁ πληρεξούσιος μᾶς διέταξε νὰ περάσωμεν ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τοῦ στρατοπεδάρχου Νότη Μπότσαρη, ἀλλ' ὁ χιλιάρχος καὶ ὅλοι ἐν γένει οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται δὲν τὸ ἐδέχθημεν. Ὁ πληρεξούσιος ἐν τοσούτῳ ἐπέμενε καὶ προέβη εἰς τὸ νὰ μᾶς ἀποκηρύξη, μᾶς ἔκοψε τὰς μερίδας μας καὶ ἐζήτησε νὰ μᾶς πάρῃ καὶ τὰς σημαίας καὶ ἄλλους τρόπους μετεχειρίσθῃ ὅπως μᾶς ἀναγκάσῃ, ἀλλὰ ματαίως. Ἐλθόντος ὅμως τοῦ Κυβερνήτου, διορθώθη ἡ ὑπόθεσις, καὶ δὲν ἐτέθημεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ν. Μπότσαρη, πρὸς παραδειγματισμὸν ὅμως διετάχθησαν ὁ χιλιάρχος, ὁ πεντακοσίάρχος Γ. Βάγιας καὶ ὁ ἐκατόνταρχος Ν. Κασιμούλης νὰ ἀπεράσουν εἰς Ναύπλιον διὰ εἴκοσιν ἡμέρας καὶ ἔπειτα νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν χιλιαρχίαν· πραγματικῶς δὲ τὴν 12 Ἀπριλίου ἀνεχώρησαν οἱ εἰρημένοι διὰ τὸ Ναύπλιον, διωρίσθη δὲ προσωρινῶς ἀρχηγὸς μας ὁ στρατηγὸς Νικῆτας Σταματελόπουλος.

Τὴν 25 Ἀπριλίου κατὰ διαταγὴν τῶν πληρεξουσίων ἐστρατεύσαμεν διὰ Ντερβέτσιστας, Βραχωρίου καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ Ἀχελῷου (Ἀσπρου) εἰς Βόνιτσαν, ἔχοντες μαζῇ μας καὶ 18 Τούρκους μετὰ 40 ἵππων ἐκ τῶν τοῦ φρουρίου. Φθάσαντες δὲ ἐκεῖ, ἐτοποθετήθημεν εἰς τὰ πέριξ τῆς Βονίτσης καὶ ἐστείλαμεν τοὺς Τούρκους μετὰ τῶν ἵππων των εἰς Πρέβεζαν.

Τὴν 2 Μαΐου παρεδόθη καὶ τὸ ἐνδοξον Μεσολόγγι εἰς τοὺς ἡμετέρους μὲ τὰς ιδίας συνθήκας ὅπως καὶ ἡ Ναύπακτος, καὶ οἱ μὲν στρατιῶται, αἱ γυναῖκες καὶ οἱ

ἀδύναται ἐπεβιβάσθησαν εἰς πλοῖα, οἱ δὲ λοιποὶ, συμποσούμενοι εἰς πεντακοσίους περίπου ἵππεῖς καὶ τριακοσίους πεζοὺς, ἐπέρασαν διὰ ξηρᾶς διὰ Ξηρομέρου καὶ Βονίτσης εἰς Πρέβεζαν, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ καπετὰν Γ. Νικολάου Βαρνακιώτου.

Τὴν 11 Ἰουνίου διὰ τοῦ ἰδίου δρόμου κατὰ διαταγὴν τῶν πληρεξουσίων ἐφθάσαμεν ὅλοι εἰς Ναύπακτον καὶ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἐφθασαν ἐκεῖ ἐκ Ναυπλίου καὶ ὁ χιλίαρχός μας καὶ ὁ ἐκατόνταρχός μας, ὁ δὲ προσωρινὸς διοικητὴς μας στρατηγὸς Νικήτας ἀπῆλθεν εἰς Πελοπόννησον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Διαταχθέντες δὲ παρὰ τοῦ πληρεξουσίου νὰ τεθῶμεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Στρατάρχου, ἐστρατεύσαμεν, καὶ διὰ Σαλῶνων καὶ Λεβαδείας τῇ 6 Ἰουλίου ἐφθάσαμεν εἰς Θήβας καὶ τὴν 9 τοῦ ἰδίου διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ Στρατάρχου κατελάβομεν τοὺς προμαχῶνας τοὺς ἀνὰ μέσον Θηβῶν καὶ Ἀγ. Θεοδώρου εἰς τὸ Παλαιόκαστρον.

Τὴν 4 Ἰουλίου εἶχε στείλει ὁ στρατάρχης ἕως τετρακοσίους πεζοὺς καὶ 50 περίπου ἵππεῖς εἰς Ὠρωπὸν, οἱ δὲ ἐν αὐτῷ Τοῦρκοι ἄφησαν τὸ χωρίον καὶ ὠχυρώθησαν ὅλοι εἰς τὸ παραθαλάσσιον «Σκάλα.» Τὴν 7 δὲ δέκα ἵππεῖς τοῦ ἐχθροῦ ἐξῆλθον εἰς κατασκόπευσιν, ἀλλὰ καταδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱππικοῦ, τρεῖς μὲν ἐφονεύθησαν καὶ τρεῖς ἐζωγρήθησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατέφυγον εἰς τοὺς προμαχῶνάς των. Ἐξῆλθον δὲ τότε ἐκ τῶν προμαχῶνων των καὶ ἕως πεντακύσιοι πεζοὶ τακτικοὶ καὶ ἕως πεντήκοντα ἵππεῖς καὶ ἤρχισεν ἡ μάχη μεταξὺ τῶν ἡμετέρων ἱππέων καὶ πεζῶν καὶ τοῦ ἐχθροῦ, τέλος δὲ οἱ ἐχθροὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, φονευθέντων ἐξ αὐτῶν ἱκανῶν καὶ ζωγρηθέντων τοῦ πεντακοσιάρχου των (κόλαγα), δύο ἐκατοντάρχων, τριῶν πεντηκονταρχῶν

καὶ πολλῶν ὑπαξιωματικῶν καὶ ὀλιγίστων στρατιωτῶν· ἐκ τῶν ἡμετέρων ἐφανεύθησαν ὀκτὼ καὶ δώδεκα ἱπληγώθησαν. Τῇ 8 τοῦ μηνὸς προσήχθησαν οἱ αἰχμάλωτοι εἰς τον Στρατάρχην καὶ τῇ 9 ἀπεστάλησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν.

Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐμάθομεν καὶ ἑτέραν λαμπρὰν νίκην τοῦ στρατηγοῦ Βάσου κατὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐχθρῶν. Ἡ μάχη ἔγεινεν εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Μενιδίου, ὅπου ἦτον ὠχυρωμένος ὁ ἀρχηγὸς Βάσος, ἐπέπεσαν δὲ κατ' αὐτοῦ μετὰ πολλὴν ὀρμὴν οἱ ἐχθροὶ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλην φθορὰν των.

Τὰν 22 Ἰουλίου οἱ ἀπέναντί μας ἐχθροὶ στενοχωρούμενοι ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν, ἐξῆλθον εἰς τὴν πεδιάδα διὰ νὰ συνάξουν ἀστάχια καὶ μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἐπέστρεψαν εἰς τὰς θέσεις των. Τὸ ἐσπέρας ὁ Στρατάρχης διέταξε τοὺς ἀρχηγοὺς νὰ τιποθετήσουν ἕως τριακοσίους ἄνδρας εἰς ἑνεδραν, διέταξε δὲ καὶ τὸ ἱππικὸν νὰ ἔλθῃ ἐκ τοῦ Μεσοβουνίου καὶ νὰ ἐιεδρεύσῃ μετὰ τῶν πεζῶν. Τὸ ἐσπέρας λοιπὸν εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς ἐξῆλθομεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἡμεῖθα δὲ ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας ἕως ἐξήκοντα ἄνδρες. Ἀφ' οὗ ἀπέρασεν ὅλη ἡ νύξ καὶ ἐμείναμεν καὶ δύο ὥρας τῆς ἡμέρας τῆς 23 χωρὶς ὁ ἐχθρὸς νὰ ἐξέλθῃ, ἐκινήσαμεν διὰ τὸ στρατίπεδον ἐπιστρέφοντες οἱ πεζοὶ καὶ φθάσαντες πλησίον εἰς τοὺς ἐχθρικοὺς προμαχῶνας ἀντηλλάξαμεν μερικοὺς τουφεκισμούς. Εἶδομεν τότε τοὺς ἱππεῖς μας (οἱ ἱππῖοι ἔμενον ξεχωριστὰ εἰς ἄλλο ῥεῦμα), οἱ ἱππῖοι ἔτρεχον εἰς τὸν κίμπου πλησίον τοῦ ἐχθροῦ. Τότε κατέβημεν καὶ ἡμεῖς εἰς βοήθειάν των· οἱ ἐχθροὶ πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἐξῆλθον εἰς μάχην, τριπλάσιοι ἡμῶν καὶ ἤρχισεν ἡ συμπλοκή καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἐχαλάσθησαν οἱ ἱππεῖς μας

καὶ ἤρχισαν νὰ ὀπισθοχωροῦν, καθὼς καὶ μερικοὶ πεζοὶ ὅπου ἦσαν μαζή των, οἱ ἄλλοι ὁμῶς ἐπολεμοῦμεν με τοὺς πεζοὺς Ἀρβανίταις καὶ τακτικούς ἐπὶ μίαν ὥραν, χωρὶς νὰ διακριθῇ ἡ μάχη. Ἀλλ' ἀφ'οὔ ἀπεσύρθησαν ἐντελῶς πλὺν οἱ ἵππεῖς ἡμῶν, ἐμείναμεν ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν πεδιάδα μόνυ οἱ πεζοὶ, κατὰ κεποι ἀπὸ τὸν ἀγῶνα καὶ ἀπὸ τὴν φρενὸν ζέστην. Οἱ ἵππεῖς τοῦ ἐχθροῦ μᾶς ἐπῆρυν τὰ νῶτα καὶ βλέποντες τότε τὸν κίδουνον, ἐδράμομεν διὰ τὰ περὶ φθάσωμεν εἰς τοὺς πρόποδας μικρῶν τινῶν λύφων, ἀλλ' ἕως οὗ φθάσωμεν ἐκεῖ ἐσκορπίσθημεν καὶ ἐχρηρίσθημεν ὁ εἰς τοῦ ἄλλου. Μᾶς κατεδίωξαν οἱ ἐχθροὶ ἕως τὰ ἐχυρώματά μας καὶ ἐφόνεισαν ἱξ ἡμῶν ὅλων ἕως τριάκοντα καὶ ἐζώγρησαν τρεῖς. Ἐξ αὐτῶν ἦσαν ἐκ τῆς χιλιαρχίας μας οἱ πεντηκόνταρχοι Μῆτρος Γρουμπογιάννης καὶ Διάκος Καραγιάννης καὶ ὁ εἰκοσιπένταρχος Ἀβράμης Ζέρβας καὶ ἄλλοι ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται, ὡς καὶ ὁ πεντηκόνταρχος Ἰω. Τζοχαντάρης εἰς ἐκ τῶν τριῶν ζωγρηθέντων· ἐκ δὲ τοῦ σώματος τοῦ Ρούκη ὁ ἐκατόνταρχος Παππᾶ Διαμάντης καὶ ἄλλοι ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐκ τῶν ἱππέων καὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ Μπαρικτάρη. Ἐπληγύθη καὶ ἐγὼ ἐλαφρὰ εἰς τὸ στήθος.¹

Τὴν 25 λίαν πρωτὶ οἱ ἐχθροὶ διευθύνθησαν πρὸς τὸ Μεσοβοῦνι, ἀλλ' ἐκτυπήθησαν σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ μετ' ὀλίγον ἐμβῆκαν εἰς μεγάλην ἀταξίαν καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὸ χωρίον Σπαῖδες, ἀφήσαντες 50 νεκροὺς εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης· ἐφονεύθη-

¹ Σημ. ἐκδ. Πυλλάκις ἡ οὐσα τοῦ συγγραφέως διηγουμένου, ὅτι κατὰ τὴν μάχην ταύτην πεσόντα ἀναίσθητον ἐκ τοῦ χαμάτου καὶ ἐκ τῆς πληγῆς, ἔσωσεν ὁ ἀείμνηστος Ἰω. Φιλήμων, ἐν τῇ αὐτῇ στρατοπέδῳ τότε ὄν.

σαν δὲ καὶ ἐκ τῶν ἡμετέρων τρεῖς ἵππεῖς μόνον, ὁ ὑπα-
σπιστῆς, ὁ σημαιοφόρος καὶ εἷς στρατιώτης. Μετὰ δύο
ᾧρας ἐπέστρεψαν οἱ ἐχθροὶ συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ τὴν
δύναμιν ἣτις ἤρχετο ἀπὸ τὸν Εὐριπον καὶ ἀπὸ μερικὰ
φορτώματα καὶ ἐπέρασαν πάλιν διὰ Θήβας. Οἱ ἰδικοὶ
μας τοὺς ἐκτύπησαν πάλιν καὶ ἐφόνευσαν τρεῖς, οἱ ἵπ-
πεῖς μας ὅμως δὲν ἐξῆλθον εἰς μάχην, διότι οἱ ἐχθροὶ
ἦσαν περὶ τοὺς τετρακοσίους, οἱ δὲ ἰδικοὶ μας ἵππεῖς
μόνον 80. Ὁ Στρατάρχης ὅμως διέταξε τοὺς ἐν Μεσο-
βουνίῳ ἡμετέρους καὶ ἦλθον τὸ ἐσπέρας ἐνταῦθα.

Ἀφ’ οὗ πολλαῖς φοραῖς οἱ στρατιῶται συνήχθησαν ζη-
τοῦντες τοὺς μισθοὺς των, ὁ δὲ Στρατάρχης τοὺς ἐπα-
ρηγόρησε μὲ τὸ σήμερον καὶ αὔριον, ἡ ἀγανάκτησις τέ-
λος ἐγένεε γενικῇ, διότι τοὺς ἔλειπον ὅλα τὰ ἀναγκαῖα
καὶ ὀκτὼ μηνῶν μισθοσιτηρέσια.

Τὴν 5 λοιπὸν Αὐγούστου ὅλος ὁ στρατὸς συνήχθη
πρὸ τοῦ σκηνώματος τοῦ Στρατάρχου, φωνάζοντες διὰ
τοὺς μισθοὺς των, ἀλλὰ λαβόντες πῖλιν εἰς ἀπάντησιν,
ὅτι πρέπει νὰ ἔχουν ὑπομονὴν, ἔστησαν ἔμπροσθεν τοῦ
σκηνώματος ἓνα μέγαλον σωρὸν λίθων εἰς ἀνάθεμα τῶν
αἰτίων καὶ ὠρκίσθησαν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον νὰ φύγουν τὸ
ἐσπέρας. Πράγματι δὲ περὶ τὴν μίαν ᾧραν τῆς νυκτὸς
ἤρχισαν οἱ στρατιῶται χωρὶς καμμίαν τάξιν νὰ φεύγουν,
εἰς τρόπον ὥστε δὲν ἔμεινε κανεὶς· ἐπὶ τέλους ἐφυγε καὶ
αὐτὸς ὁ Στρατάρχης μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀφέθη
ἢ θέσις τῶν Θηβῶν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ, ἔστις
ἐννόησε μὲν τὴν φυγὴν μας, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐ-
ξέλθῃ τῶν προμαχόνων του. Ἐγκαταλείψαντες δὲ εἰς
τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ τρία κανόνια καὶ πολεμο-
φόδια καὶ ἄλλα, ἐφθάσαμεν εἰς Κάζαν, ἔπου καὶ διε-
νυκτερεύσαμεν. Ὁ Στρατάρχης μὲ τριακοσίους διὰ Δομ-

βραίνας διευθύνθη εἰς Στεβενῖκον, οἱ δὲ λοιποὶ ἐφθάσαμεν εἰς Μέγαρον. Ἀφοῦ δὲ ἐπληρώθημεν μερικοὺς μισθοὺς, ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς ὅπου ὁ Στρατάρχης.

Τὴν 29 Αὐγούστου ὁ β' χιλιάρχος, διαταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Στρατάρχου, ἀπέρασεν εἰς τὴν Μοῆν τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἄνω τῆς Πέτρας μὲ μόνους ἐβδομήκοντα ἄνδρας, διότι οἱ ἄλλοι ἔμειναν ἐξοπίσω. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν διήλθον κάτωθεν ἕως χίλιοι πεντακόσιοι Τοῦρκοι προερχόμενοι ἐκ Θηβῶν καὶ διευθυνόμενοι εἰς Λεβαδείαν. Ἐν τοσοῦτῳ, ἐξ αἰτίας τῆς ὀλιγότητος τῶν ἀνδρῶν του, ὁ β' χιλιάρχος περιωρίσθη εἰς ὀλίγους τουφεκισμοὺς μακρόθεν.

Τὴν 30 ἰδίου τὸ πρωτὶ ἕως τριακόσιοι ἄλλοι Τοῦρκοι ἐφάνησαν διευθυνόμενοι καὶ αὐτοὶ εἰς Λεβαδείαν. Ὁ β' χιλιάρχος τότε, τοῦ ἱποίου τὸ σῶμα εἶχεν αὐξήσει εἰς διακοσίους ἄνδρας, ὥρμησε κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς ἐκυνήγησαν ἕως εἰς τὸ Γεφύρι, ἐφόνευσε μερικοὺς, ἐξώγησε τρεῖς ἐξ αὐτῶν καὶ ἔλαβε καὶ τινα λάφυρα. Πρὸς τὸ ἐσπέρας οἱ σκοποὶ εἶδον καὶ ἄλλους Τούρκους, ἕως διακοσίους, ἐρχομένους καὶ τούτους ἐκ Θηβῶν εἰς Λεβαδείαν. Εἰδοποιηθεὶς ὁ χιλιάρχος ἀμέσως ἔτρεξε καὶ κατέλαβε τὴν θέσιν τῆς Πέτρας. Μετ' ὀλίγον οἱ ἐχθροὶ ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς ἓνα μ π ί μ π α σ η ν ἐφθασαν εἰς τὸ νερὸν κάτωθεν τῆς Πέτρας καὶ ἐκεῖ ἤρχισαν νὰ κάθηνται. Ὁ χιλιάρχος διέταξε τὸ ἥμισυ τοῦ σώματός του νὰ καταλάβῃ τὸ ἔμπροσθεν μέρος πρὸς δυσμὰς, τὸ δὲ ἄλλο ἥμισυ τὸ ὀπισθεν πρὸς ἀνατολὰς διὰ νὰ κτυπήσῃ τοιουτοτρόπως τὸν ἐχθρὸν καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὥστε, μὴ ἔχοντας πόθεν νὰ φύγουν, νὰ τοὺς καταστρέψῃ ἐξ ὀλοκλήρου. Ἀλλ' ἀτυχῶς εἰς στρατιώτης, πρὶν ἀκόμιν καταληφθῇ τὸ ὀπισθεν μέρος, ἐτουφέκησε τὸν ἀρχηγόν

τῶν ἐχθρῶν, ὅστις ἦτον ἔφιππος πολλά πλησίον. Ἡ σφαῖρα δὲν τὸν ἔβλαψεν, οἱ δὲ ἐχθροὶ στρέψαντες εἰς τὰ ὑπίσω καὶ εὐρύντες τὸ μέρος ἐλεύθερον, διέφυγον τὸν κίνδυνον. Οἱ ἡμέτεροι ὤρμησαν τότε ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη καὶ καταδιώξαντες τοὺς φεύγοντας εἰς τὸ χάνι τοῦ χωρίου Σάχου, ἐφύνευσαν μερικοὺς ἐξ αὐτῶν καὶ ἐλευθέρωσαν μίαν Ἑλληνίδα αἰχμάλωτον, παρὰ τῆς ἱποίας ἔμαθον, ὅτι ὁ ῥηθεὶς μπίμπασης ἤρχετο διὰ νὰ πιάσῃ τὴν θέσιν τῆς Πέτρας, διὰ νὰ εὐκολύνη τὴν ἐλευθέραν διάβασιν τῶν τακτικῶν ἐκ Θηβῶν εἰς Ζητοῦνι.

ΤΕΛΟΣ

ΤΙΜΑΤΑΙ

Διὰ μὲν τοὺς συνδρομητάς Δρ. 3

Διὰ δὲ τοὺς μὴ συνδρομητάς Δρ. 4